Sociologie Românească

Volumul XV, Nr. 3-4 2017

DIRECTOR FONDATOR

DIN SUMAR:

Floare Chipea
Ioana Sîrbu
Consecințe psihosociale ale fenomenului de bullying școlar. Cercetare calitativă în liceele orădene

Cornel-Constantin Bișa
Mass-media și ”percepția riscurilor” – Propunere metodologică de cercetare a documentelor audiovizuale

Mariana Stanciu
Situația sărăciei și protecția socială. România in context european

Andras Gyorbiro
Georgina Ileana Szilagyi
Religious behavior of Romanian migrants living in the state of Baden-Württemberg, Germany

Sorana Săveanu
Claudia Bacter
Raluca Buhaș
Practical training – a challenge for higher education. Analysis of students` satisfaction with traineeships

Timea Katalin Tolnai
Csaba Gyorbiro Andras
Religious socialization in Diosig, Western-Romania

Asociația Română de Sociologie

Presa Universitară Clujeană

SUMAR

STUDII

Floare Chipea, Ioana Sîrbu
Consecințe psihosociale ale fenomenului de bullying școlar.
Cercetare calitativă în liceele orădene 11

Cornel-Constantin Bișa
Mass-media și „percepția riscurilor”.
Propunere metodologică de cercetare a documentelor audiovizuale 31

Mariana Stanciu
Situația sărăciei și protecția socială. România în context european..... 51

Andras Gyorbiro, Georgina Ileana Szilagyi
Religious Behavior of Romanian Migrants Living
in the State of Baden-Württemberg, Germany..... 71

Sorana Săveanu, Claudia Bacter, Raluca Buhaș
Practical Training – A Challenge for Higher Education.
Analysis of Students' Satisfaction with Traineeships..... 81

Timea Katalin Tolnai, Csaba Gyorbiro Andras
Religious Socialization in Diosig, Western-Romania..... 99

ESEURI

Maria Stoicovici
Migrations dans un monde globalisé 111

RECENZII

Réka Nagy (Pető)
Gabriella Pusztai și Tímea Ceglédi (eds.), *Professional Calling*
in Higher Education, Partium Press, Personal Problems Solution,
Új Mandátum, Oradea, Budapest, 2015, 190 p..... 125

Simona Maria Stănescu
Mariana Bălan, *Probleme actuale ale pieței muncii tinerilor în context național*
și european, Editura Sitech, Craiova, 2016, 268 p..... 127

Delia Domnița Rogojan
Sergiu Lucian Raiu, *Adultul Emergent – Tranziția de la școală la muncă,*
Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2016, 245 p. 131

Simona Maria Stănescu
Traian Rotariu, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș,
Demografia României în perioada postbelică (1948–2015),
Polirom, Iași, 2017, 333 p. 135

Flavius Mihalache
Cătălin Zamfir (coord.), Iancu Filipescu (coord.), Elena Zamfir, Simona Ilie,
Simona Maria Stănescu, Maria Iordache, *Sociologia românească: 1900–2010.*
O istorie socială, Editura Eikon și Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca,
2015, 300 p. 139

Andrea Mihaela Fieraru
Gorazd Meško, Justice Tankebe, *Trust and Legitimacy in Criminal Justice.*
European Perspectives, Springer International Publishing, Switzerland,
2015, 301 p. 141

CONTENTS

STUDIES

Floare Chipea, Ioana Sîrbu
Psychosocial Consequences of the School Bullying Phenomenon.
Qualitative Research in Oradean High Schools 11

Cornel-Constantin Bișa
Mass-media and the „Risk Perception". A Methodological Proposal
for Researching Audiovisual Documents 31

Mariana Stanciu
Poverty Realities and Social Protection. Romania in European Context 51

Andras Gyorbiro, Georgina Ileana Szilagyi
Religious Behavior of Romanian Migrants Living
in the State of Baden-Württemberg, Germany 71

Sorana Săveanu, Claudia Bacter, Raluca Buhaș
Practical Training – A Challenge for Higher Education.
Analysis of Students' Satisfaction with Traineeships 81

Timea Katalin Tolnai, Csaba Gyorbiro Andras
Religious Socialization in Diosig, Western-Romania 99

ESSAYS

Maria Stoicovici
Migrations in a Globalized World 111

REVIEWS

Réka Nagy (Pető)
Gabriella Pusztai și Tímea Ceglédi (eds.), *Professional Calling*
in Higher Education, Partium Press, Personal Problems Solution,
Új Mandátum, Oradea, Budapest, 2015, 190 p. 125

Simona Maria Stănescu
Mariana Bălan, *Current Issues of Youth Labour Market within the National*
and European Context, Sitech Publishing House, Craiova, 2016, 268 p. 127

Delia Domnița Rogojan
Sergiu Lucian Raiu, *Emergent Adult – The Transition from School to Work,*
The Cluj University Press, Cluj, 2016, 245 p. 131

Simona Maria Stănescu
Traian Rotariu, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș, *Demography of Romania in Post War Period (1948–2015),* Polirom, Iași, 2017, 333 p. 135

Flavius Mihalache
Cătălin Zamfir (coord.), Iancu Filipescu (coord.), Elena Zamfir, Simona Ilie, Simona Maria Stănescu, Maria Iordache, *Romanian Sociology: 1900–2010. A Social History,* Eikon and Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, 300 p. 139

Andrea Mihaela Fieraru
Gorazd Meško, Justice Tankebe, *Trust and Legitimacy in Criminal Justice. European Perspectives,* Springer International Publishing, Switzerland, 2015, 301 p. 141

STUDII

Consecințe psihosociale ale fenomenului de bullying școlar. Cercetare calitativă în liceele orădene

Floare Chipea*
Ioana Sîrbu**
Universitatea din Oradea

Abstract: This study represents an analysis of the bullying phenomenon, seen as a specific adolescence behaviour by most of the experts, with strong influences on pupils' personality development. For this reason it cannot be ignored or tolerated by the social actors who are involved in the education process. The act of bullying is noted as an aggression subdivision, that seeks to assert power through physical, psychological or social harm, in direct or indirect ways. Physical violence is not a condition for a bullying act to be classified as such. There are also verbal, relational, psychological, social, and relational types of bullying. The roles taken over by the actors in the bulling act are the perpetrator, the victim, the active spectators, the passive spectators and the defending witnesses. This paper will present a qualitative sociological research in the secondary schools in Oradea. It focuses on the characteristics of the main actors involved in bullying (the aggressor and the victim). We will also suggest anti-bullying programs and practices in schools, on the basis of interviews and a focus group with specialists.

Keywords: *bullying; perpetrator; victim; bystander; witness.*

Cuvinte-cheie: *bullying; agresor (bully); victimă; spectator (activ și pasiv); martori apărători.*

Introducere

Articolul își propune să realizeze o analiză a implicațiilor comportamentelor de bullying manifestate de adolescenți, pornind de la ideile dezbătute în literatura de specialitate vizând formele de manifestare, tipologia, cauzele și implicațiile acestora asupra formării personalității tânărului. Pentru concretizare și pentru testarea tezelor prezentate în literatura de specialitate vom reda, în partea a doua a materialului nostru, rezultatele unei cercetări calitative realizate în școli gimnaziale din municipiul Oradea.

Literatura de specialitate care abordează tema fenomenului de bullying în școli, consemnează că acesta reprezintă o problemă actuală de amploare la nivel internațional având implicații grave asupra sănătății psihice și sociale a indivizilor implicați, precum și asupra stării de bine a acestora (Olweus, 1991; Swearer et al., 2003; Marsh et al., 2011 ș.a.), putând în același timp afecta dezvoltarea socială și școlară a elevilor, fiind și un indicator al excluderii sociale (Due et al., 2005). Victimele agresiunilor de acest tip prezintă risc crescut de a dezvolta anxietate, depresie și chiar comportament suicidal (Kim et al., 2008). Rolurile preluate de actori

* Universitatea din Oradea, Str. Universității nr. 5, Clădirea PRACTIPASS, Oradea, România. E-mail: fchipea@gmail.com.
** Universitatea din Oradea, Str. Universității nr. 5, Clădirea PRACTIPASS, Oradea, România. E-mail: ioana.uoradea@gmail.com.

în actul de bullying descriu agresorul, victima, spectatorii activi, spectatorii pasivi și martorii apărători.

Considerentele științifice cu privire la studierea fenomenului de bullying școlar se individualizează în câmpul publicațiilor științifice românești care abordează această temă (Filipeanu și Mitrofan, 2012; Lazăr, 2012). Interesul investigativ asupra fenomenului este suscitat de situația alarmantă în care bullying-ul este una dintre cele mai comune și severe forme de comportament negativ manifestat în rândul școlarilor.

Un argument relevant pentru continuarea studiilor asupra bullying-ului îl reprezintă abordările anterioare, realizate în special de doctoranzi, care au sesizat dimensiunea fenomenului și implicațiile sale negative asupra elevilor, precum și timidele preocupări pentru cunoașterea și reducerea sa în școlile din Oradea și din județul Bihor (Mada, 2014; Tocai, 2017).

Considerăm că fenomenul de bullying este prezent în toate comunitățile de elevi, cu preponderență în perioada adolescenței timpurii, caracteristică elevilor de gimnaziu. Preocupările pentru prevenția și combaterea sa la nivelul instituțiilor școlare și în familiile de origine ale adolescenților sunt reduse, în anumite cazuri, până la ignorare totală, pornindu-se de la falsa ipoteză conform căreia agresiunea și intimidarea sunt fenomene normale, specifice vârstei. Efectele sale asupra formării personalității copiilor sunt însă dintre cele mai distructive, motiv pentru care considerăm că unul dintre obiectivele de bază ale educației la acest nivel de studiu trebuie să fie în toate școlile, fără excepție, cunoașterea dimensiunilor, a formelor de manifestare și a consecințelor imediate ale fenomenului în scopul prevenției sale sau a combaterii, dacă deja se manifestă activ.

Cercetarea prezentată în acest studiu a pornit tocmai de la aceste imperative, iar obiectivele au vizat, pe de o parte, cunoașterea modalităților concrete de manifestare a bullying-ului în școlile din spațiul social orădean și determinarea unor politici de abordare a fenomenului, iar pe de altă parte, am intenționat să semnalăm actorilor educaționali din Oradea faptul că fenomenul nu este de neglijat și că se impune tratarea sa specializată și orientată în mod conștient.

Metodele utilizate în studiul sociologic realizat sunt unele de ordin calitativ, respectiv interviurile semistructurate aplicate specialiștilor care intră în contact cu elevii (psihologi, diriginți, asistenți sociali, sociologi) și un focus grup, organizat cu specialiști, alții decât cei cuprinși în interviu, cărora le-am solicitat să completeze lista de propuneri privind politicile de prevenire și combatere a fenomenului de bullying, întocmită de cercetători, pe baza răspunsurilor formulate de subiecți la întrebările din cadrul interviurilor și să realizeze o ierarhizare a acestora în funcție de importanța pe care le-o atribuie.

În ciuda numărului mic de interviuri, pertinența răspunsurilor subiecților și intervenția procesului de saturație statistică, alături de tendința de reproducere a tendințelor furnizate de studiile anterioare, inclusiv a celor de la nivelul județului Bihor și al municipiului Oradea, ne îndreptățesc să apreciem că rezultatele cercetării și concluziile desprinse pot constitui repere științifice utile pentru cercetări viitoare, precum și instrumente operaționale pentru actorii educaționali din Oradea și din județul Bihor.

Am structurat articolul prezent în trei părți: în prima parte am prezentat câteva considerații teoretice privind fenomenul de bullying, pornind de la istoricul acestuia, definirea și caracterizarea sa pe baza datelor furnizate de literatura de specialitate; în partea a doua am redat cercetarea proprie, prezentând metodologia utilizată și interpretarea datelor culese; în final am prezentat câteva concluzii sintetice desprinse din cercetare și discuții legate de acestea.

Prezentare generală a fenomenului de bullying

Actualitatea, istoricul și relevanța studierii fenomenului de bullying

Referitor la istoricul cercetării fenomenului menționăm că ziarul suedez *Dangens Nyheter* descrie pentru întâia oară *bullying-ul* ca fenomen social notabil (Cowlin, 2010). Primele cercetări care au abordat acest fenomen au fost studiile lui Olweus, care au utilizat eșantioane de băieți și au vizat agresivitatea fizică (idem). În intervalul anilor 1980–1990 atenția cercetătorilor a cuprins și alte forme de agresivitate notabile în spațiul de joacă al școlilor (Cowie, 2008), precum abuzul psihologic și cel verbal (Tocai, 2017).

Eforturile investigative și legislative plasează Suedia ca pionier în elaborarea de strategii pentru combaterea bullying-ului școlar.

Statutul legislativ al fenomenului

Prevalența fenomenului de bullying are un dublu impact social: atât pe agenda publică, cât și prin plasarea acestuia pe agenda politică a numeroase organizații care activează în domeniul protecției drepturilor copilului, precum și a organelor de elaborare a politicilor oficiale ale Uniunii Europene (UE) sau la nivel internațional (Adunarea Generală a Națiunilor Unite, 1989):

- Regulamentul (UE) 1381/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 decembrie 2013 de instituire a programului „Drepturi, egalitate și cetățenie" pentru perioada 2014–2020 care precizează că ar trebui acordată o atenție deosebită prevenirii și combaterii tuturor formelor de violență și de ură, de segregare și de stigmatizare, precum și combaterii agresiunii, hărțuirii și tratamentului intolerant în școli printre altele (Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene, 2013).
- Declarația de la Paris privind promovarea prin educație a cetățeniei și a valorilor comune ale libertății, toleranței și nediscriminării din 17 martie 2015 (Bénéton et al., 2015).
- Convenția ONU privind Drepturile Copilului care menționează obligația statelor de a asigura acces la educație (art. 28) și programe educaționale în spiritul respectului față de identitatea și valorile sale culturale (art. 29) (Adunarea Generală a Națiunilor Unite, 1989).
- Recomandarea CE (2011) privind politicile de reducere a părăsirii timpurii a școlii care atrage atenția asupra faptului că sistemele de educație și formare nu oferă un sprijin suficient de specific pentru ca elevii să poată depăși dificultățile lor emoționale, sociale sau educative și să își continue studiile sau formarea (Consiliul Uniunii Europene, 28 Iunie 2011).
- Recomandarea CM/Rec2010 (7) asupra Cartei Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și drepturile omului (Consiliul Europei, 2010).

Inițiativele României cu privire la adoptarea unor politici de sancționare a actelor de bullying sunt timide, putând cita drept exemplu, în acest sens, un proiect de lege care vizează însă doar combaterea bullying-ului la nivel organizațional, respectiv comportamentele abuzive și hărțuirea la locul de muncă (https://www.senat.ro) sau se manifestă sub forma campaniilor locale, naționale de prevenire și combatere a fenomenului (vezi de pildă *programul strategic Erasmus pentru prevenirea/combaterea abuzului în școli la nivelul municipiului Oradea*).

Definiții și caracteristici ale bullying-ului

Olweus, în cercetările sale extinse (1978–2013), este primul teoretician care definește bullying-ul în comunitatea științifică, lansând o conceptualizare la care se raportează cercetările și teoriile actuale. În

1993, bullying-ul apare ca *o acțiune deliberată, efectuată în mod repetitiv care implică acțiuni negative răsfrânte asupra celorlalți, realizată de un grup de persoane sau de o persoană care dețin un statut social superior victimei/victimelor* (Olweus, 1993). La scurt timp, Olweus revine la definiția sa, notând că *dacă victima se simte amenințată de acțiunile agresorului pe o perioadă prelungită de timp, chiar și dacă acestea au încetat, este clasificat ca abuz de putere* (ibid).

Distincția dintre bullying și agresivitate nespecifică se realizează la nivelul criteriului egalitate/inegalitate de putere: situația în care actorii sunt egali din punct de vedere al puterii fizice sau psihologice notează o interacțiune agresivă nespecificată. Bullying-ul nu este condiționat de prezența actelor de violență fizică pentru a putea fi clasificat astfel (bullying verbal, relațional, psihologic, social etc.), în schimb este particularizat prin prezența sentimentului de amenințare resimțit de victimă. „Abuzul de putere este un element adesea asociat comportamentului de bullying de către diverși teoreticieni și cercetători (Macklem, 2003), fiind vorba mai precis de un abuz de putere socială" (apud Tocai, 2014, 418).

Bullying-ul ca fenomen mai este specificat de criteriul rolurilor implicate în act, context în care distingem rolul de *agresor/victimizator* (en. *perpetrator, bully*), rolul de *victimă* sau de *agresat,* pozează într-o ipostază de regulă vulnerabilă și expune anumite slăbiciuni pe care agresorul le poate exploata. Victima manifestă imposibilitate de apărare și sentimente de neputință, rolul grupului de *susținători* sau *spectatori activ*i (en. *reinforcers*) sunt cei care încurajează manifestarea comportamentului de bullying prin acțiuni precum: râsul, aclamarea în momentul producerii acestuia; complicele/complicii sau asistentul, urmați de martori *apărători* și de *spectatori pasivi.*

În pofida literaturii consistente asupra fenomenului de bullying, nu a fost adoptată o definiție unanim acceptată pentru acest termen (Cowlin, 2010). În urma conceptualizărilor discutate optăm, în orientarea cercetării noastre, pentru definiția bullying-ului cuprinsă în *Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements* (*Definiții Uniformizate pentru Domeniul Sănătății Publice și Elemente de Analiza Datelor Recomandate*) elaborată de *National Center for Injury Prevention and Control (Institutul Național American pentru Controlul și Prevenirea Injuriilor),* în colaborare cu *Centers for Disease Control and Prevention (Centrul pentru Prevenirea și Controlul Bolilor) și cu United States Department of Education (Departamentul Educațional al Statelor Unite),* în versiunea 1. 0., 2014: „Bullying-ul reprezintă orice act/e nedorit/e de agresiune efectuat/e de un individ-agresor sau de un grup de indivizi agresori, care nu sunt înrudiți sau în relații intime, care implică o diferență de putere observabilă, în favoarea agresorului/lor și este efectuat în mod repetat sau are mari șanse de repetare. Bullying-ul poate produce daune de natură fizică, psihologică, socială, educațională, morală și distres asupra vicitmei/lor" (Gladden et al., 2014, 7). Modelul teoretic înglobează premisele definiției lui Olweus (1993, 1994) și oferă, în plus, delimitări conceptuale. În relația bullying-infracționalitate, studii anterioare concluzionează că bullying-ul este cel mai puternic predictor al criminalității adulților (Silvernail, 2000, apud Lazăr). 60% dintre elevii de gimnaziu care au adoptat comportamente agresive în școală au cel puțin o condamnare penală până la vârsta de 24 de ani (Olweus, 1993); au statut deficitar pe piața muncii după vârsta de 18 ani; consumă droguri între 27 și 32 de ani și au o viață lipsită de succes până la vârsta de 48 de ani (Farrington și Ttofi, 2011) (Tocai, 2017). Lucrarea amintită discută și analizează pe larg asocierea dintre bullying și delincvență.

Comportamentul de bullying este descris în literatura de specialitate ca fiind asociat de *două tipuri* ale acestuia: *bullying direct* și, respectiv, *bullying indirect. Bullying-ul direct* este descris prin acțiuni de violență fizică, atentarea la bunurile personale, folosirea de cuvinte jignitoare, amenințarea (Rivers și Smith, 1994; Underwood, 2003;

Gumpel, 2008), iar *forma indirectă* a bullying-ului descrie acțiuni de agresivitate instrumentală; este predominant o formă de agresivitate relațională care implică mecanisme de manipulare și intimidare, excluziune socială, răspândire de zvonuri răutăcioase – aceste acțiuni au ca scop lezarea psihologică și socială a victimei (Marsh, 2011).

Alte conceptualizări concurente ale celor două forme ale bullying-ului, îl diferențiază în: *bullying fizic, bullying verbal* și *bullying relațional* sau *bullying social* (Rivers și Smith, 1994; Underwood, 2003; Gumpel, 2008), *bullying-ul electronic* sau *cyberbullying-ul* –hărțuirea unei persoane pe internet sau prin utilizarea sms-urilor, *bullying-ul infracțional* – deposedarea de bunuri personale sau daune asupra proprietății altei persoane (Marsh, 2011).

Rezultate ale studiilor asupra bullying-ului școlar. Sinteză

Impactul puternic negativ al fenomenului de bullying școlar a fost investigat de numeroase cercetări din toată lumea, iar rezultatele acestora sugerează amploarea fenomenului de nivel global. Conform analizei realizată de *Child Helpline International* (Organizația Salvați Copiii), în urma apelurilor efectuate la *Telefonul Copilului,* la nivel global, în ultimii doi ani, serviciile *Telefonul Copilului* de pretutindeni au înregistrat 251.640 de cazuri de bullying, pe parcursul a doi ani din ultimul deceniu, unde 9 din 10 cazuri de bullying au avut loc în școală". Aproape 63% dintre apelurile înregistrate menționează forma de *bullying emoțional* drept cea mai răspândită, urmată de bullying-ul fizic 24%". Numai în Europa au fost înregistrate mai mult de 500.000 de apeluri. Forma de bullying emoțional este mai des întâlnită în rândul fetelor, în timp ce forma de bullying fizic se întâlnește în rândul băieților (Alexa, 2016).

Unele dintre acestea notează predispoziția pentru efectuarea comportamentelor antisociale, la infracțiuni cu violență, la consum de droguri, sentimente de singurătate și lipsă de speranță la actorii sociali expuși la actele de bullying (Hazler et al., 1992).

Studii realizate pe un eșantion de 1.655 de elevi din clasele a șaptea și a opta din Coreea de Sud au indicat faptul că victimele agresiunilor de acest tip au risc crescut de comportament suicidal/autoagresiv, anxietate, depresie (Kim et al., 2008). Rigby (1996) constată că elevii agresați periodic prezintă un nivel scăzut al bunăstării psihice, al nivelului de sănătate general și de adaptare socială, în schimb prezintă niveluri ridicate de stres.

În 2010, site-ul oficial H.B.S.C. *Health Behaviour in School Aged Children Publications* înregistra cea mai largă răspândire a fenomenului de bullying în școli, unde băieții agresori erau elevi de 15 ani, în Lituania, în Belgia cu incidență de peste 20%, urmate de România și Austria cu o incidență a fenomenului de 15%-19%. Italia, Suedia și Islanda apar ca țări în care bullying-ul are cea mai slabă răspâdire. Conform acelorași date, frecvența cu care fetele adolescente adoptă rol de agresor este mai scăzută decât cea a băieților agresori, variind de la țări precum Letonia (20–24%), Europa Centrală și de Est (9–15%) și fiind cea mai scăzută în Norvegia, Suedia, Finlanda, Marea Britanie și Italia (H.B.S.C.).

Metaanalizele susțin că există diferențe în manifestarea bullying-ului la agresor (frecvență, tip) sau între consecințele socio-emoționale ale acestuia în raport cu genul, majoritatea plasând băieții ca apelând la bullying fizic și verbal, pe când fetele la cel social, psihologic (împrăștiere de zvonuri, excluziune) (Turner, 2013).

Bullying-ul școlar are o răspândire mai largă între 8 și 16 ani (Smith et al., 1994a, 1994b). Majoritatea studiilor remarcă răspândirea cea mai întâlnită la nivelul copiilor de gimnaziu (Olweus 1987, 2014). Majoritatea acțiunilor de bullying se petrec în spațiul școlar și în locurile de joacă ale școlilor nesupravegheate. Cercetări anterioare remarcă faptul că școala, prin cultura și personalul ei,

poate crea condiții pentru manifestarea comportamentelor agresive și poate furniza factori de menținere a acestor comportamente (Craig, 2000; Cowie, 2008; Marano, 1995).

În România, puține studii au investigat violența în școli (Grădinaru et al., 2016). Conform datelor oficiale ale Asociației Telefonul Copilului, relevate într-un comunicat de presă în perioada octombrie 2011-octombrie 2013, s-au înregistrat 2.907 cazuri de bullying în România, 45,72% dintre cazuri vizând violența fizică, 22,86% violența verbală, 15,24% abuzul emoțional și 14,28% abuzul relațional (Asociația Telefonul Copilului). Printre adolescenții (12–17 ani) care se numără victime ale bullying-ului 28,58% sunt fete, iar băieți 57,14% (ibid).

Conform rezultatelor acestor studii, violența în școlile românești are o frecvență ridicată. Mai mult de 75% din școlile românești se confruntă cu acest fenomen, 53% dintre elevi recunosc actele de violență între elevi în școli ca fiind o practică obișnuită, iar 12% dintre subiecți declară că asistă cu satisfacție la situații conflictuale (Grădinaru et al., 2016).

Rezultatele cercetării realizate în Oradea în perioada 2013–2017 (Tocai, 2017) vizând 806 elevi din 12 școli urbane confirmă diferențele de gen cu privire la presupunerea conform căreia băieții sunt mai predispuși a adopta rolul de agresor în manifestarea comportamentului de bullying, decât fetele, în mediul școlar. Condiția familiei incomplete, în mod special absența părinților, prezintă un factor de risc pentru comportamentele de bullying. Individul este predispus în același timp la statutul de agresor și la cel de victimă în bullying. În urma generalizării rezultatelor analizei cantitative am constatat că profilul agresorului în bullying creionează *un băiat provenit dintr-o familie incompletă sau din centre de plasament, al cărui tată nu este activ pe piața muncii* (studiul este prezent pe larg în teza de doctorat – vezi Tocai, 2017). Distribuția datelor pe tipuri de bullying semnalează că, de cele mai multe ori, elevii sunt abuzați verbal (etichetați, porecliți, tachinați ș.a). În cazul agresorilor, bullying-ul social (excluziunea, respingerea, răspândirea de zvonuri și lezarea relațiilor) are o pondere mai mare decât celelalte forme, la niveluri apropiate fiind bullying-ul verbal. Mulți băieți perpetuează comportamentul în direcția convârstnicilor de același gen. Important este de observat că variabilele de gen pot avea un impact major în apariția oricărei dintre aceste două condiții (agresor sau/și victimă).

În Oradea s-a desfășurat un program sub forma unui parteneriat strategic inițiat la nivel internațional pentru combaterea bullying-ului și a violenței școlare susținut de Erasmus+, pe durata anilor 2015–2017. Au fost implicați atât elevi, cât și profesori alături de instituțiile partenere ale *Inspectoratului Județean Bihor, Direcției Generale de Asistență Socială* și *Protecția Copilului Bihor, Inspectoratului de Poliție Județean și Casei Corpului Didactic.* Principalele *obiective* ale acestui program (Erasmus + *eCARE* 2015-1-TR01-KA201-022267) au fost: identificarea nevoilor strategice ale specialiștilor din domeniul educației adulților, dezvoltarea de abilități specifice, promovarea bunelor practici la nivel european pentru prevenirea și controlul violenței juvenile (agresiuni, copii victime ale violenței în familie, tineri predispuși la evenimente de comportament violent).

Datele obținute în cadrul cercetării focus-grupului de specialiști atrag atenția asupra faptului că, deși participanții sunt cadre didactice, doar o treime își apreciază nivelul de expertiză ca fiind foarte adecvat și adecvat, ceea ce sugerează că profesorii nu sunt pregătiți pentru a soluționa acest tip de comportamente. Participanții la grupul de specialiști percep mai puțin impactul extins pe care bullying-ul îl poate avea, și cel mai probabil nu îl delimitează complet de forma agresivității fizice (51% consideră că este vizibil la nivel comportamental). Doar 30% dintre ei declară că au un nivel adecvat de înțelegere, un procent mai mic decât cel al elevilor care recunosc comportamentul de bullying și caracteristicile acestuia în procent de 81%, respectiv 85%.

Consecințe psihosociale ale fenomenului de bullying în școli orădene. Cercetare calitativă

Metodologie

Pornind de la datele oferite de cunoașterea sociologică spontană, precum și de la cele ale cunoașterii științifice (sintetizate succint și în paragrafele anterioare), am inițiat o cercetare calitativă asupra manifestării și impactului bullying-ului în școlile gimnaziale orădene, aplicând interviuri unor specialiști care se confruntă cu fenomenul în această categorie de școli. Lotul investigat a fost constituit din 7 specialiști din domeniului educațional, din localitatea Oradea, în care am inclus psihologi, pedagogi și sociologi care au ierarhizat politicile antibullying care ar putea diminua fenomenul și atenua consecințele sale. Alegerea subiecților pornește de la premisa teoretică care consideră comunitatea didactică (de specialiști) ca important factor de influență în mediul școlar, contribuind la inhibarea sau la exacerbarea diferitor comportamente inițiate de elevi.

Obiectivele specifice ale studiului au vizat: identificarea unor tipologii de comportament ale persoanelor cu rol de *bully* (agresori) și de *victimă;* surprinderea unor efecte concrete asupra persoanelor devenite victime ale bullying-ului și selectarea unor propuneri de măsuri privind reducerea fenomenului și a efectelor acestuia care vor fi oferite actorilor implicați în formarea tinerilor.

Întrucât studiul este unul calitativ, cu rol explorator, nu am formulat ipoteze pe care să le testăm prin cercetare, ci am încercat să identificăm caracteristici ale persoanelor implicate în bullying și măsurile care ar putea fi aplicate la nivelul învățământului gimnazial, în scopul prevenirii și combaterii fenomenului, pornind de la răspunsurile oferite de specialiștii care prezumăm că au informații pertinente asupra fenomenului. Intenționăm ca prin intermediul cercetării prezente să furnizăm ipoteze pentru cercetări viitoare care să aprofundeze problematica.

Interviul semistructurat, ca instrument principal de culegere a datelor de cercetare, a cuprins întrebări vizând: redarea principalelor caracteristici ale persoanelor care desfășoară comportamente specifice rolurilor de *bully* și de victime; efecte ale bullying-ului asupra copiilor deveniți victime; măsuri de combatere a fenomenului de adoptat la nivelul familiei și la nivelul școlii. Această ultimă dimensiune a cercetării s-a intenționat a fi surprinsă atât prin intermediul unei întrebări directe, cât și a unei întrebări indirecte (cum contribuie familia și școala la perpetuarea bullying-ului?).

Subiecții cuprinși în eșantion au fost selectați dintre psihologii școlari și diriginții claselor gimnaziale pornind de la premisa că această categorie de roluri sociale sunt implicate în cea mai mare măsură, prin specificul atribuțiilor lor, în cunoașterea și combaterea fenomenului. Am cules astfel un număr de 15 răspunsuri, după care am constatat repetarea informațiilor, respectiv apariția fenomenului saturației teoretice (Hatos, 2006, 179–196; Hatos, 2010, 55–89), motiv pentru care am considerat oportun să rămânem la acest număr.

În scopul formării unei imagini cât mai fidele referitoare la fenomenul studiat și mai ales la identificarea politicilor antibullying am utilizat și *metoda focus grupului,* organizând o întâlnire cu un număr de 7 specialiști (pedagogi, psihologi și sociologi), care pe baza datelor *culese prin intermediul interviului inițial* au fost invitați doar să ierarhizeze informațiile solicitate privind politicile antibullying, astfel încât să asigurăm suficiente premise ca interpretarea datelor de cercetare să fie cât mai obiectivă.

Analiza și interpretarea rezultatelor

În prezentarea rezultatelor cercetării am urmărit câteva dimensiuni cuprinse, de altfel, în obiectivele studiului, prezentate în partea de metodologie, pe care le-am analizat după cum urmează:

Caracteristici ale persoanelor cu rol de bully

Aproape toate răspunsurile specialiștilor descriu persoanele care au rolul de bully, ca având o structură de personalitate deficitară. Cel mai frecvent sunt prezentați ca persoane care nu au încredere în ei, „*nu se cunosc foarte bine pe ei înșiși*" D.B., caută permanent atenția și aprobarea celorlalți, aflați în proximitatea lor, sunt interiorizați. Comportamentele manifestate prin violență verbală sau fizică sunt motivate de dorința lor de a *„câștiga cu orice preț atenția celor din jur, care pare pierdută sau rezultată din lipsa atenției de acasă, a stimei de sine"* F.A.

Raportarea la cei din jur este una irațională, în sensul că ei consideră că toate gesturile colegilor le sunt personal adresate, au legătură cu propria persoană. Au un deficit de competență socială *„nu au relații sociale sănătoase cu cei de vârsta lor sau cu adulții din jur"* – D.B.

O altă caracteristică, frecvent menționată, se referă la toleranța scăzută la frustrare, fiind persoane care nu acceptă sub nicio formă să fie contrazise sau să piardă în competiția pentru resurse sau putere în cadrul grupului. În situații de eșec într-un anumit domeniu, manifestă tendința de a riposta violent și adeseori irațional.

Referitor la stima de sine, există și opinii conform cărora persoana cu rol de bully în colectivitate este una cu „*stimă de sine ridicată, care consideră că este mult superior celor din jurul său*" M.B., bazându-se pe rezultatele pozitive dobândite în anumite domenii (ca de exemplu în anumite ramuri sportive). Astfel se impune în fața colegilor ca un „*lider popular*" – M.B., fiind admirat de aceștia, acțiunile de agresiune îndreptate împotriva celorlalți fiind încurajate de asistență, persoana criticată și agresată fiind marginalizată sau exclusă din grup. Se apreciază de asemenea că persoanele cu rol de bully sunt „*extravertite*" – M.B., expansive, având în jurul lor mulți aderenți și admiratori, beneficiind de șanse ridicate de a deveni liderii grupului. Pericolul social derivă tocmai din acest potențial care atrage după sine riscul de a dezvolta o subcultură specifică a grupului din care face parte, în care actele de agresiune, stigmatizare și înjosire a indezirabililor să devină valori semnificative, membrii acestuia considerându-le importante și instrumentale în demersul lor de a obține poziții importante în grup. În această perspectivă, actele de bullying sunt cosubstanțiale luptei pentru putere și poziții importante în cadrul grupurilor. În acest sens, poate că nu este întâmplător faptul că vârstele de 12–15 ani sunt cele mai afectate de acest fenomen, vârste la care afirmarea personalității tinerilor este în plin proces.

De altfel, această idee este exprimată și de un alt subiect care subliniază caracteristicile unui bully de *„bun manipulator care cunoaște punctele slabe ale victimei și chiar dacă nu recurge la violență fizică va utiliza șantajul emoțional sau cyberbullying"* – A.V.; *„Tendința de dominare în grup, nevoia de atenție exclusivă, însoțite de abilitatea de a soluționa rapid problemele cu care se confruntă grupul"* – M.M. sunt trăsături care îi conferă persoanei calitatea de lider ale cărui acțiuni, inclusiv cele de agresiune, stigmatizare și marginalizare a persoanelor indezirabile sunt acceptate și considerate drept model de urmat de către susținători. Prin repetare, astfel de acțiuni devin rutine, valorizate pozitiv de membrii grupului, înscriindu-se ca acțiuni și valori ale unei subculturi deviante.

„Incapacitatea de autocontrol și de gestionare a emoțiilor, egocentrismul" – P.D., alături de celelalte caracteristici descrise anterior configurează o pesonalitate deviantă, în măsură să se impună și să coaguleze în jurul său aderenți. O variabilă fundamentală care se asociază pozitiv cu cele descrise anterior se referă la faptul că „*persoanele care acționează pe rol de agresor se bazează pe dezechilibrul de forță dintre ei și potențialele victime*" – A.V. Rolul de bully (lider informal al grupului) îi facilitează acestuia puterea de a se impune și de a influența comportamentele celorlalți membri ai grupului.

Unul dintre subiecți (I.O. – psiholog) sintetizează trăsăturile unui bully cu o structură

de personalitate deficitară, astfel: *„intoleranță la frustrare; iritabilitate crescută; ușor de provocat; dornic să provoace; răzbunător; neîncrezător și dornic mereu să-și confirme și să-și demonstreze puterea chiar și prin cele mai nepotrivite moduri; nesatisfăcut; nefericit; lipsa atașamentului sigur; deseori se simte singur în familie; crescut în critică și agresivitate; lipsă de respect; cu credința că doar «călcând pe alții» poate reuși; dependent de calculator, TV, gadgeturi sau mult timp liber petrecut în mediul online, care stimulează comportamentul agresiv (jocuri video, filme pentru adolescenți, desene animate); plictisit de activitățile școlare; neliniștit; nepăsător; agresat în alte medii (în grupul de prieteni); furios; gelos; invidios".*

Pornind de la opiniile furnizate de subiecți, considerăm că răspunsurile la interviurile aplicate specialiștilor conturează două tipuri de persoane cu rol de bully:

- Unul care se manifestă în cadrul grupului de egali, utilizând agresiunea, violența și stigmatizarea cu rol instrumental în atingerea obiectivului său persoanei *de a deveni lider informal al grupului.* În acest caz, persoana cu rol de bully se caracterizează prin stimă de sine ridicată, bazată pe anumite calități și competențe dovedite în activități valorizate pozitiv de membrii grupului (excelență obținută în sport, domenii artistice, concursuri la anumite materii ș.a.), prin abilitatea de a soluționa rapid și eficient problemele grupului din jurul său; calitățile menționate sporesc șansa de a coopta noi membri din rândul celor care îl admiră. În această situație, acțiunile agresive sunt orientate spre persoanele cu care este în competiție, pe care își propune să le învingă, fie prin supunere, fie prin eliminare din propriul grup.
- Un alt tip de bully rezultat din analiza răspunsurilor subiecților este reprezentat de un *bully frustrat și răzbunător,* incluzând indivizi cu o structură de personalitate deficitară*,* distructivă, caracterizat de instabilitate emoțională, toleranță scăzută la frustrare, invidie, gelozie, format într-un mediu de insecuritate fizică și emoțională, în care a fost el însuși victima bullying-ului, a agresiunilor și violențelor de diferite tipuri. Un astfel de bully coagulează în jurul său relativ puțini adepți, posibil cei cu caracteristici similare, însă potențialul său de a construi grupuri deviante este foarte ridicat. Victimele actelor sale sunt toți colegii care reușesc să performeze în diferite domenii, atrăgând invidia și revolta persoanei în discuție sau a celor similare din jur, pe care le manipulează tocmai prin exemplele de ofensă și agresiune pe care el le realizează și care sunt valorizate pozitiv de colegii, respectiv publicul constituit din indivizi cu trăsături de personalitate similare.

Caracteristici ale persoanelor agresate (ale victimelor)

După cum am arătat anterior, literatura de specialitate descrie două tipuri esențiale de roluri sociale dezvoltate în actele de bullying, cel de *bully* și cel de *victimă*

Referitor la victime, majoritatea subiecților cuprinși în studiu le descriu ca pe niște persoane care suferă, se automarginalizează, *„...se retrag social (din grupul de semeni), nu au curajul să spună ce li se întâmplă, se simt blocați în situație – se tem că dacă vor vorbi le se va face și mai mult rău*" – D.B. Motivul pentru care se automarginalizează constă în faptul că ei nu înțeleg ce li se întâmplă, interpretează că sunt slabi, lipsiți de valoare. Ei nu au sentimentul propriei valori, nu știu că au anumite drepturi pe care le pot revendica. „*Nu pot realiza că au și ei drepturi și că sunt adulți că, dacă ar ști, ar putea să îndrepte lucrurile, le este rușine de ceea ce li se întâmplă și ajung să creadă despre ei că sunt lipsiți de valoare, de aceea sunt tratați în acest mod*" – F.A. Implicațiile negative asupra personalității victimelor devin cu atât mai semnificative cu cât acestea se află în plin proces de formare. Prin victimizare, persoanele agresate în mod repetat dezvoltă sentimente de frustrare, introversie și cel mai adesea au tendința de a răspunde ei înșiși cu

aceleași mijloace, agresând și stigmatizându-i pe ceilalți, ca mijloc de reducere a frustrării și ca formă de revoltă pentru comportamentele la care sunt supuși. Prin urmare, în multe situații, persoanele agresate se transformă în bully. De aici, fiind sensibile la critici, se retrag, comportându-se ca persoane care se complac prin „*lipsa comunicării cu ceilalți, refuzul de a participa la anumite sarcini de grup sau individuale*" – M.B. Reacțiile emoționale puternice sunt manifestate „*fie prin plâns, fie prin furie, iar dacă nu cer ajutor persoanelor adulte, victimele devin închise, cu un nivel al stimei de sine foarte redus și depresive*" – A.V. „*Prin atitudini de izolare și retragere din grup, victimele tind să-și dezvolte stări afective distonice, manifestând tendința de structurare a unei imagini de sine negative*" – M.M.

Au fost exprimate și opinii conform cărora victimele reacționează prin tentative disperate de a fi acceptate de *bully* și de a intra în grupul acestuia, tocmai pentru a evita repetarea actelor de agresiune îndreptate împotriva sa. „*Încercarea disperată de a intra în grup, sau de a copia agresorul, pentru a fi acceptat*" – F.A. Aceste reacții pot fi interpretate ca strategii de integrare în grup prin acțiuni de conformare la anumite reguli ale grupului, pe care chiar dacă inițial nu le acceptă, nefiind de acord cu ele, ajunge să le adopte în final, ca norme de comportament proprii.

În alte cazuri au fost consemnate și atitudini de indiferență sau de răspunsuri ironice venite din partea copiilor care au conștiința propriei valori, sunt stăpâni pe ei și nu așteaptă confirmări din partea celorlalți. Cunoscându-și valoarea, prin indiferență și ironie, arată că sunt superiori adversarului, care este astfel demobilizat, evitând repetarea acțiunilor agresive, pentru a elimina riscul de a fi la rândul său agresat și etichetat, ceea ce i-ar aduce prejudicii de imagine. „*Dau înapoi, răspund cu aceeași monedă sau chiar mai puternic, foarte rar cu ironie, cu control, stăpân pe situație*" – P.D.

O.I., psiholog, formulează și în acest caz un răspuns sintetic, care poate fi conclusiv: victima se caracterizează prin: „timiditate; vulnerabilitate; teamă; supărare; singurătate; rușinat și retras; comunică pasiv sau agresiv și astfel atrag comportamentele de tachinare ale celorlalți asupra lor; comportament de victimă, fapt care îi determină pe ceilalți să-l agreseze în continuare".

Datele analizate considerăm că sunt în măsură să ne permită să conturăm *trei tipuri de victime ale bullying-ului:*

- Un tip de victimă care descrie un individ interiorizat, frustrat, fără încredere în sine și care se retrage, izolându-se, suferind puternice sentimente de jenă, neîmplinire, inferioritate – *victima automarginalizată;*
- Un tip de victimă puternic, care ripostează manifestând la rândul lui acțiuni violente verbal sau fizic, cu potențial ridicat de a prelua poziția de *bully,* respectiv de lider informal al grupului – *victima care se transformă în bully;*
- O victimă echilibrată, cu încredere în propria valoare, care nu reacționează sau ripostează ironic, manifestându-și înțelepciunea, motiv pentru care este evitat de bully. Este *victima puternică și rațională.*

Consecințele actelor de bullying asupra copiilor

Aducând în discuție consecințele bullying-ului, este important de a lua în considerare efectele sale asupra copiilor în general și nu doar asupra victimelor directe, agresate și stigmatizate. Există pericolul ca și persoanele care au doar calitatea de martori, de suporteri, care asistă la astfel de comportamente, cu atât mai mult cu cât sunt personalități în plin proces de formare, să accepte că agresiunile și impunerea punctelor de vedere prin violență reprezintă forme normale de desfășurare a vieții sociale, în detrimentul câștigului prin argumente și afirmarea competențelor reale. Expunerea permanentă la acest tip de manifestări poate genera rutine care se afirmă ca modele de urmat, ceea ce poate distorsiona valorile reale

ale societății, cu mare potențial de constituire a unui mare număr de subculturi violente.

În ceea ce privește consecințele asupra persoanelor cu rol de victime, din răspunsurile subiecților cuprinși în studiu am desprins doar efecte negative, atât în constituirea unor trăsături psihologice negative (închidere în sine, agresivitate, scăderea stimei de sine), cât și în manifestarea comportamentelor individuale și sociale inadecvate (rezultate școlare slabe, absențe de la școală, culminând cu abandonul școlar, lipsa prietenilor, recurgerea la suicid sau la consum de substanțe, deficiențe de relaționare cu colegii, cu părinții și cu cadrele didactice).

Redăm câteva din răspunsurile formulate de subiecții studiului: *„Depresie, tentative de suicid sau acte asociate (auto-rănire, prin tăiere, de exemplu), absenteism până la abandon școlar, anorexie, bulimie în cazul fetelor, în general”* – D.B.; *„Rezultate școlare slabe, abandon școlar, dezvoltă agresivitatea, scad stima de sine, lipsa prietenilor”* – M.D.; *„În cel mai ușor caz vorbim de scăderea stimei de sine și a încrederii în oameni. Din nefericite, foarte multe victime ajung la consum de substanțe și suicid”* – A.V.; *„Tulburări afective”* – M.M.; *„Depresie, anxietate, scăderea performanței școlare, sportive etc., închiderea în sine, izolare, frica de a vorbi în public, probleme de comunicare copil-părinte, accentuarea neîncrederii în sine, eșec, abandon școlar etc.”* – I.O.; *„Se închid în ei, suferă, au o durere mocnită, care va izbucni la un moment dat violent și agresiv”* – P.D.

Strategii antibullying ce se impun a fi adoptate de educatorii din școală și de părinți

O perioadă îndelungată de timp, inclusiv în școlile românești, fenomenul de bullying, așa cum este definit și în prezentul studiu, a fost ignorat, fiind considerat o formă normală de relaționare între adolescenți în procesul de afirmare a personalității lor în grupurile de egali. Studiile relativ recente privind manifestarea fenomenului și în special a efectelor sale au generat noi perspective asupra educației adolescenților și, implicit, asupra rolului părinților și a factorilor responsabili din școli și din comunitate.

Efectele distructive asupra structurii personalității tinerilor și a comportamentelor acestora, sesizate și de subiecții cuprinși în prezentul studiu și redate mai sus, sunt premise suficiente care să întemeieze ideea necesității adoptării unor strategii antibullying, explicit formulate și consecvent aplicate.

Strategiile de adoptat sunt în strânsă legătură cu modul în care se implică în prezent școala și familia, ca principali factori ai socializării la această vârstă, în fenomenul de bullying. De aceea am considerat necesar să începem acest nivel de analiză cu răspunsul subiecților la întrebările indirecte, considerate de noi utile pentru identificarea strategiilor antibullying. Cele două întrebări pe care le-am considerat indirecte au vizat modul în care cele două instanțe fundamentale de socializare, respectiv familia și școala, contribuie la perpetuarea fenomenului de bullying, în opinia subiecților cuprinși în studiu.

Referitor la *contribuția familiei* la perpetuarea fenomenului, din răspunsurile subiecților a rezultat că actualul stadiu este destul de precar, mediul familial, prin neimplicare, favorizând dezvoltarea unor comportamente de acest tip, climatul educativ din familiile copiilor caracterizându-se, în general prin: lipsa unor discuții explicite, sincere, cu proprii copii, referitoare la valorizarea anumitor tipuri de comportamente, la promovarea atitudinilor și comportamentelor nonviolente, prin lipsa de preocupare pentru implicarea consecventă în viața școlii „*prin nediscutarea deschisă și sinceră despre actele pe care le comit copiii lor sau la care sunt supuși copiii lor, prin relații defectuoase cu copiii, prin modele nepotrivite de comportament la care expun copiii – atât de agresori cât și de victime – prin neexprimarea valorilor cu privire la violență (să explice copiilor de ce nu valorizează agresiunea și de ce este o va-*

loare să poți rezolva conflictele prin comunicare); prin neimplicare în viața școlii și în activitatea școlară a copilului" – D.B.

Alți subiecți adaugă elemente ale climatului educațional din familia de origine a copiilor care privesc: autoritatea excesivă a părinților, ceea ce induce comportamente similare manifestate în grupurile de egali, pe de o parte și, pe de altă parte, inhibă relaționarea sinceră a copiilor cu proprii părinți, în sensul reținerii acestora în relatarea experiențelor cu care se confruntă la școală; „*manifestarea unor comportamente agresive în familie, cu risc ridicat de a fi copiate, lipsa de afectivitate și de implicare progresivă, la nivelul capacității copiilor, în activități; neimplicarea copiilor în activități utile desfășurate împreună cu familia*" – M.G. Promovarea de către părinți a unor comportamente deficitare care devin modele distructive pentru formarea personalității copiilor *„copiii preiau modele din familie. Dacă aceștia preiau modele dezadaptative din grupul de prieteni, familia are datoria de a remodela aceste comportamente. Mai mult decât atât, niciun copil fericit nu devine un bully; drept urmare, familia ar trebui să fie preocupată de crearea unui spațiu fericit pentru copil"* – A.V.

Educația precară a părinților sau sfătuirea propriilor copii să riposteze pentru a evita situația de victimă pe care au experimentat-o ei înșiși *„în primul rând lipsa educației. Sau au fost ei înșiși victimă și încearcă să își protejeze copilul învățându-l să devină un agresor"* – F.A. Alți factori ai climatului familial care contribuie la perpetuarea bullying-ului, invocați de subiecți, se referă la stilul parental defectuos, caracterizat de indulgență exagerată și răsfăț al copilului sau prin opusul acestuia, critică excesivă *„criticism exagerat; stil parental îngăduitor sau autoritar; părinți delăsători sau agresivi; răsfățul copilului, incapacitatea părinților de a opri comportamentele nepotrivite ale copilului de la cele mai mici vârste sau refuzul acestora de a interveni în educația copilului când e necesar"* – O.I.

Contribuția școlii la perpetuarea comportamentului de bullying

În opinia subiecților intervievați, școala are o contribuție esențială la perpetuarea bullying-ului prin înșiși factorii esențiali ai procesului de învățământ. În primul rând, este semnificativ de subliniat faptul că actorii educaționali nu au cunoștințe și nici abilități de combatere a bullying-ului, nici nu se preocupă de achiziționarea acestora, „*slaba pregătire a profesorilor pentru desfășurarea unor activități recreative cu copiii … Slabe competențe sociale și emoționale ale cadrelor didactice, lipsa și necunoașterea instrumentelor antibullying*" – O.I., subestimând fenomenul sau tratând în mod diferențiat copiii în funcție de factori subiectivi, de tipul: prestigiul liceului, „*prin minimalizarea importanței actelor de agresiune, prin dubla măsură aplicată actelor de agresiune, în funcție de factori precum prestigiul școlii (este inadmisibil să se vorbească despre un astfel de comportament în școala X pentru că este școală de elită)*" – O.I.; statusul social al familiei de origine al copilului „*dacă același comportament este atribuit unui copil dintr-o familie cu un statut ridicat, respectiv de un copil dintr-o familie cu un statut socio-economic scăzut, va fi trecut cu vederea mai ușor în cazul primului copil și va fi sancționat în cazul celui de-al doilea copil*" – M.I.; sau chiar în funcție de competențele cognitive ale copilului, *„unui elev cu rezultate școlare bune i se găsesc mai repede circumstanțe atenuante când este agresiv cu colegii, comparativ cu situații similare în care este implicat un copil cu rezultate școlare modeste"* – P.D.

Răspunsurile subiecților evidențiază importanța stilului și a metodelor de educație promovate de școală, ca factori generatori de bullying, constând în centrarea excesivă a școlii pe formarea de competențe cognitive, în detrimentul celor formative, atitudinale „*accentuarea activității de învățare și ignorarea aspectelor formative*" – M.G.; „*Interesul profesorilor pentru dezvoltarea cognitivă și performanța academică și minimalizarea*

importanței pe care o au valorile umane ale unei persoane și competențele sale sociale, emoționale" – O.I. Accentul pus în cadrul procesului de educație pe competiția dintre copii și nu pe cooperare, evidențierea excesivă a elevilor care excelează în însușirea cunoștințelor, nevalorizând pozitiv și alte abilități ale copiilor „*făcând diferențe în public, la vârste «periculoase» – inclusiv prin sistemul de învățământ care cere notarea elevului și rușinându-l în fața celorlalți etc.*" –.F.A.; stilul de predare mult prea formal și „*lipsa empatiei cu copiii*" – M.G.. Atitudini de indiferență și de nesupraveghere a copiilor în pauze; atitudine defectuoasă de raportare la elevi prin sublinierea ideii că cel slab „*trebuie rușinat, pus la zid ca fiind indezirabil și obiect de stigmatizare și marginalizare*" – P.D. sunt alte aspecte ale stilului pedagogic deficitar care consolidează bullying-ul în școli.

Măsuri propuse pentru combaterea și diminuarea efectelor fenomenului de bullying, ierarhizate prin focus grup

După cum am menționat deja, interviul semistructurat aplicat subiecților a cuprins două categorii de întrebări vizând identificarea unor măsuri antibullying; pe de o parte întrebări directe, solicitând explicit, propunerea unor măsuri adecvate și, pe de altă parte, întrebări indirecte pe care le-am considerat astfel, deoarece au solicitat o diagnoză privind modalitățile în care actualul mediu familial și școlar al elevilor contribuie la perpetuarea fenomenului. Am pornit de la premisa că măsurile propuse vor viza tocmai eliminarea deficiențelor, a stărilor negative existente, realizând astfel o complementaritate între cele două tipuri de abordări. Ideea a fost confirmată de datele cercetării, în sensul, că măsurile propuse de subiecți au vizat tocmai corectarea elementelor sesizate ca deficitare, atât în cadrul mediului familial, cât și în cadrul celui școlar.

În scopul creșterii gradului de obiectivitate am recurs, după cum am prezentat în partea de metodologie, la organizarea unui focus grup de specialiști (alții decât cei care au răspuns la interviuri, constituit din 4 pedagogi, 2 sociologi și 3 psihologi), cărora le-am prezentat o listă cu măsurile antibullying propuse de intervievați, invitându-i să le evaluăm și să încercăm să le ierarhizăm în ordinea efectului scontat în combaterea fenomenului.

Menționăm faptul că pornind de la *lista de măsuri* construită prin cumularea tuturor propunerilor au fost parcurse două etape: în prima etapă, am separat măsurile pe care ar trebui să le întreprindă familia și măsuri de adoptat la nivelul școlii; în etapa a doua, am ierarhizat măsurile din fiecare grupă.

Din rațiuni de spațiu editorial și din nevoia de sinteză, vom prezenta doar etapa finală, respectiv evaluarea și ierarhizarea măsurilor care ar fi necesar să fie adoptate de familie, pe de o parte, și de școală pe de altă parte, în scopul combaterii fenomenului de bullying.

În primul rând este de subliniat faptul că participanții la focus grup au convenit, prin interacțiuni și discuții purtate pe tema prioritizării rolului familiei versus școală în combaterea fenomenului, că dintre cele două instanțe de socializare, familia ar trebui situată pe primul loc, în sensul că atât sub aspectul duratei, cât și al intensității interacțiunilor cu copilul, chiar și din perspectiva responsabilității și atașamentului față de acesta, *mediul familial este esențial și determinant,* el fiind suportul cognitiv, afectiv și emoțional permanent și de neînlocuit. De aceea s-a convenit să fie tratate în primul rând măsurile adoptate la nivelul grupului familial.

Măsuri (politici) antibullying de adoptat la nivelul familiei

1. Asigurarea unui mediu familial adecvat, securizant, construit de membrii familiei în mod explicit și deliberat, prin preocuparea acestora pentru a se informa continuu și a face apel la specialiști, ori de câte ori consideră că este cazul;

2. Valorizarea copilului în familie: accentuarea ideii că el are calități, este capabil să și le dezvolte în sensul în care dorește; comunicare deschisă, suportivă; consultarea copilului în luarea tuturor deciziilor; relaționarea permanentă cu școala; oportunități de a cunoaște cât mai multe tipuri de grupuri și activități pentru a conștientiza diversitatea calităților umane și a deveni tolerant; evaluarea de specialitate a aptitudinilor copilului pentru a le cultiva și dezvolta în mod adecvat; unitate în aplicarea regulilor în cadrul familiei, pe de o parte și, în familie, în raport cu școala;
3. Oferirea unei atmosfere plăcute, calme, echilibrate acasă, dar exigente și constante, în sensul în care, în familie să se manifeste toleranță zero în raport cu încălcarea regulilor stabilite și cu manifestarea unor comportamente violente, agresive sau de înjosire și stigmatizare a celorlalți;
4. Adulții din jur să evite comportamentele de tachinare, indiferent în cel fel se realizează acestea: direct, indirect, prin modul în care se relaționează cu ceilalți adulți, având permanent în atenție nevoia de a oferi exemple pozitive propriilor copii;
5. Accent pe cooperare și nu pe competiție, de la grădiniță până la facultate;
6. Valorizarea tuturor caracteristicilor personale ale copiilor;
7. Cultivarea de responsabilități față de diferite viețuitoare. *„Un copil care este învățat să își hrănească pisica, câinele, peștii sau broscuțele țestoase, să ude florile etc., în mod sigur se va dezvolta spiritual și va avea respect mai mare și față de semenii lui”* – O.I.;
8. Preocuparea familiei pentru includerea copilului în grupuri de copii angajați în diferite activități utile și care respectă normele sociale concordante cu normele societății;
9. Cuprinderea părinților în cursuri de formare de tip parenting. Disponibilitatea de a participa, împreună cu cadrele didactice și, ulterior, de a include și copiii în cursuri privind comunicarea interpersonală;
10. Intervenție promptă a părinților în situația în care sunt informați cu privire la participarea copilului, în orice rol (bully, victimă sau suporter), prin recunoașterea și discutarea problemei, fără a o minimaliza și prin sancționarea imediată a comportamentului copilului în funcție de situația reală, astfel încât riscul de reiterare a comportamentului să fie eliminat.

Măsuri (politici) antibullying de adoptat la nivelul școlii

1. Preocuparea tuturor cadrelor didactice pentru realizarea unei educații raționalemotive și comportamentale adecvate, în contextul căreia să fie valorizate toate calitățile copiilor, iar aprecierile și recompensele să fie acordate nu doar pentru performanțele cognitive, ci și pentru cele artistice, sportive, religioase ș.a., promovând ideea că fiecare copil este valoros și nu este permis să fie stigmatizat și marginalizat. În acest sens, subiecții propun ca la sfârșit de an să se acorde diplome pentru toate performanțele obținute, indiferent de domeniu, inclusiv pentru gesturi de altruism, omenie, fair-play etc..
2. Promovarea unei culturi a școlii, bazată pe comunicare directă, permanentă și sinceră, respect pentru alții, între cadre didactice, pe de o parte, între elevii din clasă și cu cei din alte clase, dar și între elevi și profesori; reguli clare, stricte, fără excepție, discutate într-un consiliu al școlii, în ideea de a evidenția că avem cu toții nevoie de ajutor. Este necesară cultivarea ideii conform căreia școala trebuie să se adapteze nevoilor reale ale copiilor, să-i asculte pe fiecare, valorizând pozitiv așteptările sale, să nu promoveze tratamente diferențiate în funcție de criterii individuale sau sociale. Dacă nu se întâmplă astfel, copiii izbucnesc în pauză și își rezolvă singuri problemele.
3. Promovarea unui număr mai mare de activități de cunoaștere a fiecărui copil, a calităților și riscurilor comportamentale. Extinderea spectrului de grupuri din care

copilul să facă parte. Să înțeleagă că sunt și alte medii care valorizează alte calități ale copilului, în cazul fiecărui tip de activitate accentuând-se doar abilitățile specifice activității respective. Unii copii nu au prieteni, nu interacționează cu vecinii, au nevoie de sprijin în vederea incluziunii în grupuri, alții au stimă de sine supraevaluată, fiind necesare activități de cunoaștere prin comparație cu ceilalți care pot excela în alte domenii.

4. Proiectarea, în cadrul diverselor discipline de studiu și a orelor de dirigenție a unor activități educative care să dezvolte sentimente, atitudini și comportamente altruiste, empatice. Subiecții au formulat exemple în acest sens, dintre care reproducem câteva: vizionarea unor filmulețe despre cultura unor popoare în care se pune accent mai mare pe toleranță și respect față de ceilalți, comparativ cu cultura noastră; jocuri de rol pe tema comunicării asertive; prezența în fiecare clasă a două mascote animale (șacalul și girafa) care să reprezinte două părți ale fiecăruia din noi – șacalul (partea agresivă, care înțelege lucrurile doar din perspectiva lui) și girafa (reprezintă toleranța, asertivitatea, partea din noi care e capabilă să caute și să înțeleagă și perspectiva celuilalt) și utilizarea lor de către profesori, oricând situația o cere; Activități de tipul „Școala în pădure”, care să presupună ieșirea în natură, cât de frecvent se poate și realizarea de activități de observare, relaxare, meditație, introspecție, cooperare în grupuri mici sau mari, autoanaliză și feedback sincer și constructiv oferit celorlalți colegi, în urma unor activități, pornind de la ideea că natura și frumusețile ei stimulează dezvoltarea calităților umane.
5. Organizarea de discuții zilnice cu copiii, în care să analizeze comportamentele acestora, iar în cazul abaterilor, inclusiv a celor de tip bullying, sancționarea promptă a actelor de agresiune și descurajarea fermă a acestora.
6. Constituirea de regulamente de comportare, cu reguli clare, urmate de sancțiuni specifice, care să fie aplicate cu fermitate. Constituirea de structuri organizaționale vii, lipsite de formalism, din care să facă parte profesorii, elevii și părinții, în cadrul cărora să fie analizate comportamentele deviante și să fie sancționate în conformitate cu regulamentele, fără excepții, inclusiv prin scăderea notei la purtare sau exmatriculare. Evaluarea și sancționarea să vizeze toate tipurile de roluri implicate în bullying, respectiv atât agresorii, cât și victimele și suporterii, în funcție de modul concret de implicare.
7. Elaborarea de programe de intervenție specifice în funcție de tipul de comportament deviant și cuprinderea în mod obligatoriu a copiilor cu probleme de comportament în programe de consiliere psihologică dedicate fenomenului de bullying.
8. Implicarea agresorilor în proiecte de muncă în folosul comunității (de exemplu bully să îndeplinească rolul de elev de serviciu o perioadă îndelungată); implicarea copiilor în proiecte de voluntariat, des, mult, constant; participarea copiilor la cercuri de dezvoltare socio-emoțională; implicarea în centrele de cercetași din orașul lor; participarea copiilor la acțiuni caritabile, vizita în diferite locații în care ei pot intra în contact cu situația grea în care se află unii dintre semenii lor: casa de bătrâni, orfelinat, copii cu dizabilități, comunități de rromi, groapa de gunoi a orașului etc.
9. Organizarea de cursuri de pedagogie experiențială la care să participe cât mai mulți profesori, pentru ca ulterior, la orele de dirigenție să realizeze activități cu scopul de autoanaliză și autocunoaștere.
10. Cooperare reală între familie și școală în scopul realizării unei evaluări adecvate pentru preîntâmpinarea actelor de bullying.
11. Atragerea comunității în monitorizarea permanentă a comportamentului copiilor.

Concluzii

În cuprinsul studiului termenul de bullying a fost utilizat în accepțiunea de comportament indezirabil de agresiune manifestat de un individ-agresor sau de un grup de indivizi agresori (elevi de gimnaziu), care implică o diferență de putere observabilă, în favoarea agresorului/lor, efectuat în mod repetat, care poate produce daune de natură fizică, psihologică, socială, educațională, morală și distres asupra victimei/lor, la rândul lor elevi de gimnaziu.

Rolurile sociale implicate în bullying și supuse analizei noastre sunt: agresorul (bully) și victima, respectiv persoana agresată, celelalte tipuri de roluri descrise de literatura de specialitate, deși prezintă relevanță și riscuri similare nu au constituit obiect de studiu în acest caz.

S-a argumentat, făcând apel la literatura de specialitate, că fenomenul are o amploare semnificativă în rândul adolescenților, că efectele acestuia sunt dintre cele mai distructive asupra sănătății fizice și mai ales psihice a copiilor. Datele obținute în urma investigării explorative a caracteristicilor agresorilor și victimelor bullying-ului și a posibilelor modalități de combatere a fenomenului, pe baza interviurilor adresate specialiștilor au permis să construim câteva tipologii: *bully – potențial lider informal al grupului,* cu risc de constituire a unor subculturi deviante și *bully frustrat, agresiv* (vezi tipologia bully proactiv vs. bully reactiv, Marano, 1995). În ceea ce privește rolul de victimă, au fost identificate trei tipuri: victimă care se izolează; victimă care ripostează și se transformă în *agresor* și *victimă puternică, demnă,* care ripostează ironic, descurajând agresorul.

Referitor la consecințele bullying-ului asupra persoanelor cu rol de victime, studiul a relevat doar efecte negative, constând în constituirea unor trăsături psihologice negative (închidere în sine, agresivitate, scăderea stimei de sine), cât și în generarea comportamentelor individuale și sociale inadecvate (rezultate școlare slabe, absențe de la școală, culminând cu abandonul școlar, lipsa prietenilor, recurgerea la suicid sau la consum de substanțe, deficiențe de relaționare cu colegii, cu părinții și cu cadrele didactice).

Din răspunsurile subiecților a reieșit faptul că fenomenul este ignorat atât de mediul școlar, cât și de cel familial, prin manifestarea de atitudini tolerante, de „oferire de șanse" suplimentare celor agresivi, în detrimentul preocupărilor pentru sesizarea imediată a unor acte de acest tip și sancționarea lor fermă. Preocuparea pentru cunoașterea actelor de agresiune și intimidare manifestate de elevi, însoțită de sancționarea operativă și fermă a acestora considerăm că ar fi în măsură să descurajeze fenomenul de la debutul său, evitând astfel tendința de amplificare și de atragere în sfera sa a unui număr tot mai mare de copii, în roluri de bully, de victime și chiar de suporteri, care sunt înclinați să perceapă că fenomenul este unul normal. Familia contribuie la perpetuarea fenomenului prin nivelul de instrucție scăzut al părinților, climatul familial deficitar, caracterizat fie prin exigență excesivă, fie prin indulgență exagerată, prin exemple de comportament disfuncționale, iar școala prin ignorarea fenomenului, ceea ce atrage după sine neimplicarea cadrelor didactice în cunoașterea formelor de manifestare și a consecințelor bullying-ului, prin metodele didactice utilizate care favorizează valorizarea competențelor cognitive în detrimentul celor formative, prin promovarea competiției între elevi în detrimentul cooperării, comunicării și manifestării empatiei reciproce. Toate deficiențele semnalate evidențiază nevoia acută de adoptare a unor politici active, orientate în mod explicit spre prevenirea și combaterea fenomenului.

Am optat în final pentru aprofundarea problematicii măsurilor antibullying prin organizarea unui focus grup în care am inclus specialiști similari ca formație cu cei intervievați, dar care nu au participat la interviu, în scopul discutării și ierarhizării măsurilor necesare de promovat pentru prevenirea și combaterea comportamentelor de bullying.

Focus grupul de specialiști a ierarhizat propunerile antibullying formulate de intervievați, situând mediul familial pe primul loc ca importanță în prevenirea și combaterea fenomenului, urmat de mediul școlar, constituind câte 10 grupe de măsuri în cadrul fiecăruia dintre cele două medii de socializare supuse analizei.

Principala limită a studiului nostru constă în numărul redus de cazuri luate în studiu, ceea ce reduce posibilitatea de generalizare a concluziilor studiului. Totuși considerăm că sunt câteva variabile care ne permit să depășim, în mare măsură, acest neajuns. Ne referim aici la competența apreciabilă a subiecților care au dovedit că au cunoștințe aprofundate în domeniu și experiență apreciabilă în activitatea cu copiii din învățământul preuniversitar, formulând răspunsuri comprehensive și pertinente în legătură cu fenomenul studiat. Dovadă în acest sens este chiar faptul că după cca 10 interviuri am constatat apariția fenomenului de saturație teoretică, ceea ce ne-a permis să ne oprim la cele 15 interviuri. De asemenea, cei 7 specialiști incluși în focus grup au exprimat opinii similare, contribuind în cea mai mare măsură la argumentarea și detalierea propunerilor de măsuri formulate în interviuri, reușind să realizeze obiectivul formulat, respectiv ierarhizarea măsurilor de prevenire și combatere a bullyingului.

Considerăm astfel că cercetarea calitativă întreprinsă de noi poate constitui un punct de plecare pentru studii viitoare și, în același timp, un instrument util pentru actorii educaționali interesați de prevenirea și combaterea unui fenomen atât de nociv și de distructiv. Studiile viitoare vor putea aduce beneficii pentru înțelegerea, prevenirea și eliminarea acestui fenomen în alte școli din Bihor, în județele situate în proximitatea geografică sau chiar în întreg teritoriul României. Apreciem, de asemenea, că cercetarea ar putea fi extinsă și la nivelul învățământului liceal și, mai mult, la nivelul elevilor, în calitatea lor de actori direct implicați în producerea fenomenului și în suportarea consecințelor acestuia. Pentru a depăși aceste constatări specifice se impune necesitatea unor intervenții strategice complexe care să ia în calcul toți factorii structurali și de context asociați fenomenului.

Bibliografie

Adunarea Generală a Națiunilor Unite (1989) Convenția ONU cu privire la drepturile copilului. Disponibil la http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/conventia.pdf. Accesat în 20 octombrie 2017.

Alexa, A. (2016) *Numărul cazurilor de bullying, semnalate în 2015 la Telefonul Copilului a crescut de 20 de ori.* Disponibil la https://www.mediafax.ro/social/numarul-cazurilor-de-bullying-semnalate-in-2015-la-telefonul-copilului-a-crescut-de-20-de-ori-14976812. Accesat în 20 octombrie 2017.

Asociația Telefonul Copilului (2011) *Analiză pe baza datelor înregistrate la 116111.* Disponibil la http://www.telefonulcopilului.ro/arhiva-noutati?id=168. Accesat în 10 mai 2014.

Bénéton, P., Joch, R., Delsol, C. și Brague, R. (2015) *Declarația de la Paris. O Europă în care putem crede.* Disponibil la https://thetrueeurope.eu/o-europa-in-care-putem-crede/. Accesat în 20 octombrie 2017.

Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri (2010) *Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului adoptată în cadrul Recomandării CM/Rec.* Disponibil la https://rm.coe.int/1680487883. Accesat în 20 octombrie 2017.

Consiliul Uniunii Europene (2011) *Recomandarea C.E. privind politicile de reducere a părăsirii timpurii a școlii.* Disponibil la https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32011H0701%2801%29. Accesat în 20 octombrie 2017.

Cowie, H. și Jennifer, D. (2008) *New perspectives on bullying.* McGraw-Hill International (UK).

Cowlin, J. L. (2010) *Conflicting perceptions of bullying an investigative study of parents, teachers and pupils understanding of bullying behavior.* Disponibil la http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:384389/FULLTEXT02. Accesat în 20 octombrie 2017.

Craig, M., Pepler, D. J. și Atlas, R. (2000) Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International,* 21(1), 22–36.

Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P. și Currie, C. (2005) Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European journal of public health,* 15(2), 128–132.

Erasmus+, K.2. (2015–2017) *EARLY CHILD ABUSE RESPONSE ENABLING –eCARE 2015-1-TR01-KA201-022267.* (Practici de prevenire a abuzurilor timpurii asupra copiilor Cooperare pentru inovare și schimb de bune practici între școli și alte instituții, axat pe educația adulților, în care sunt membru a echipei de cercetare, Școala Gimnazială Nr. 11, Oradea, România). Disponibil la http://earlycare.wixsite.com/ecare. Accesat în 29 noiembrie 2017.

Farrington, D. P. și Ttofi, M. M. (2011) Bullying as a predictor of offending violence and later life outcomes. *Criminal Behavior and Mental Health,* 21(2), 90–98.

Filipeanu, I. Ș. și Mitrofan, N. (2012) *Fenomenul Bullying la adolescenți.* Teză de doctorat, Universitatea din București.

Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E. și Lumpkin, C. D. (2014) Bullying Surveillance Among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements, Version 1.0. Atlanta, GA; National Center for Injury Prevention and Control. *Centers for Disease Control Prevention;* U.S. Department of Education.

Grădinaru, C., Stănculeanu, D. și Manole, M. (2016) *Bullying-ul în rândul copiilor – Studiu sociologic la nivel național,* Organizația Salvați Copiii. Disponibil la https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/10/10551dfa-f0b2-4cb0-a103-08d811dc31a9.pdf. Accesat în 5 mai 2017.

Gumpel, T. P. (2008) Behavioral disorders in the school participant roles and subroles in three types of school violence. *Journal of Emotionaland Behavioral Disorders,* 16(3), 145–162.

Hatos, A. (2006) Lideri, participanți și pasivi: resurse individuale pentru participare comunitară, în C. Zamfir și L. Stoica (eds.), *O nouă provocare: dezvoltarea socială,* Iași: Polirom, 179–196.

Hatos, A. (2010) *Multilevel Analysis of Academic Achievements of Upper Secondary Students in a Romanian City: Effect of Composition, Resource Allocation or Differentiation?* Studia Universitatis Babes-Bolyai-Sociologia, 55(1), 89–116.

Hazler, R. Hoover, J. și Oliver, R. (1992) What kids say about bullying. *The Executive Educator,* 14(11), 20–22.

Health Behaviour in School Aged Children Publications (HBSC) (2006–2010) World Health Organization Collaborative Cross national study. Disponibil la http://www.hbsc.org/publications/datavisualisations/bully_victim.html. Accesat în 20 octombrie 2017.

Kim, Y. și Leventhal, B. (2008) Bullying and suicide: A review. *International Journal of Adolescent Medicine and Health,* 20(2), 133–154.

Lazăr, T. (2012) What comes after bullying? *Today's Children, Tomorrow's Parents,* 34–36.

Macklem, G. L. (2003) *Bullying and teasing: Social power in children's groups.* Springer Science & Business Media.

Mada, B. (2014) *Comportamentul de intimidare. Factori explicativi și modalități de prevenție în mediul școlar,* Teză de doctorat, Universitatea din Oradea.

Marsh, H. W., Nagengast, B., Morin, A. J., Parada, R. H., Craven, R. G. și Hamilton, L. R. (2011) Construct validity of the multidimensional structure of bullying and victimization: An application of exploratory structural equation modeling. *Journal of Educational Psychology,* 103(3), 702–704.

Marano, H. E. (1995) *Big Bad Bully,* Psycholgy Today. Disponibil la https://www.psychologytoday.com/us/articles/199509/big-bad-bully. Accesat în 10 mai 2017.

Olweus, D. (1991) Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. *The development and treatment of childhood aggression,* Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 411–448.

Olweus, D. (1993) *Bullying at school: What we know and what we can do.* Oxford; UK: Blackwell Publishers.

Olweus, D. (1994) Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of child psychology and psychiatry,* 35(7), 1171–1190.

Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene (1381/2013) Regulamentul (UE). Disponibil la https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32013R1316&qid=1542051488056. Accesat în 20 octombrie 2017.

Rigby, K. (1996) *Bullying in Schools: And what to do about it.* Londres: Jessica Kingsley.

Rivers, I. și Smith, P. K. (1994) *Types of bullying behavior and their correlates. Aggressive Behavior,* 20(5), 359–368.

Smith, P. K., Cowie, H. și Sharp, S. (1994a) Working directly with pupils involved in bullying situations, în P. K. Smith și S. Sharp (eds.), *School bullying: Insights and perspectives.* London: Routledge, 193–212.

Smith, P. K., Madsen, K. C. și Moody, J. C. (1994b) What causes age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research,* 41(3), 267–285.

Swearer, S. M. și Cary, P. T. (2003) Perceptions and attitudes toward bullying in middle school youth: A developmental examination across the bully/victim continuum. *Journal of Applied School Psychology,* 19(2), 63–79.

Tocai, S. I. (2014) School bullying factors, Communication, Context, Interdisciplinarity, Târgu Mureș: Petru Maior University Press. Disponibil la http://www.upm.ro/cci3/CCI-03/Psy/Psy%2003%2051.pdf. Accesat în 20 octombrie 2017.

Tocai, S. I. (2017) *Studiu sociologic asupra fenomenului de bullying școlar efectuat în județul Bihor,* Teză de doctorat, Universitatea din Oradea.

Turner, M. G., Exum, M. L., Brame, R. și Holt, T. J. (2013) Bullying victimization and adolescent mental health: General and typological effects across sex. *Journal of Criminal Justice,* 41(1), 53–59.

Underwood, M. K. (2003) *Social aggression among girls.* New York, NY: Guilford.

Mass-media și „percepția riscurilor”. Propunere metodologică de cercetare a documentelor audiovizuale

Cornel-Constantin Bișa*
Primăria Sectorului 5, București

Abstract: The current study is dedicated to develop a model of qualitative research of audiovisual documents. As the audiovisual language technology is sensorial-perceptive, the social construction of „risk perception” constitutes the most appropriate social cognitive field of the development theory and experimentation. Simultaneously with the risk situations praxiology, the methodological project initiates the theoretical and practical investigation of the intrinsic psychological basis of the cinema language. As a result, the morphology and the syntax of the audiovisual language were redefined through a cognitivist behavioral perspective (visualisable) operationalized by the structure and functions of the cognitive schemas of scenario**.** This study demonstrates that there is an important analitical potential when the decoding of the language is made through sociological well known concepts such as expectancy, vulnerability, critical incident, cognitive dissonance, deviance etc. This way it is explained the process through which the audiovisual dramaturgy as an expression of the social dramaturgy uses the rapport between expected scenarios and the actual performance of them. Applied in the advertising rhetoric of inducting the „risk perception”, the methodological model aims at future developments and adaptations for the research of any other audiovisual documents of sociological and anthropological interest.

Keywords: *social construction of „risk perception”; cognitive schemas of scenario; expectancy; cognitive vulnerability; critical incident; cognitive dissonance; deviance; social dramaturgy; performing.*

Cuvinte-cheie: *construcția socială a „percepției riscurilor”; scheme cognitive de scenariu; expectanță; vulnerabilitate cognitivă; incident critic; disonanță cognitivă; devianță; dramaturgie socială; performare.*

Introducere

În prezent, în mass-media, imaginile prin care este redat un eveniment sunt prezentate ca dovezi incontestabile pentru definirea acelui eveniment. Nu se ia în considerare că documentele audiovizuale sunt construcții senzorio-perceptive, niște artefacte, că același eveniment poate fi înregistrat-redat audiovizual în diferite feluri, înregistrarea devenind suportul unor definiții complet diferite. Încadraturile, largi sau strânse, montajul (editarea), sonorul, comentariul sincron sau nu, decupajul în general, au o influență majoră asupra conținutului și semnificației materialului transmis. Cunoașterea limbajului audiovizual este astfel imperios necesară pentru ca decodificarea documentului să fie cât mai obiectivă și definiția să fie cât mai aproape de adevăr.

Astfel, *scopul* acestui studiu vizează inițierea în modalitățile stilistice ale limbajului cinematografic, nu oricum, ci în corelație cu

* Primăria Sectorului 5, Piața M. Kogălniceanu nr. 8, București. E-mail: cornelbisa@yahoo.com.

operatorii conceptuali ai psihosociologiei. Pentru cei interesați de comunicarea mass-media poate fi un demers important în care analizele de conținut să fie corelate cu limbajul audiovizual. Ca urmare, *obiectivul* acestui studiu îl constituie elaborarea unui *model de cercetare calitativă a documentelor audiovizuale,* tentativa metodologică fiind determinată de necesitatea unei reale rigurozități științifice în analiza acestei categorii de documente. Pornind de la principiile *construcției sociale a „percepției riscurilor”,* actuala lucrare este doar o primă etapă, o etapă de fundamentare teoretică și de experimentare a potențialului metodologic. Des repetată, afirmația că *„o imagine face cât o mie de cuvinte*” este expresia complexității limbajului audiovizual, complexitate care impune construirea unui *model multidimensional, a unei grile analitice interdisciplinare.* Având un caracter teoretic experimental, demersul metodologic își asumă această complexitate multidimensională, evidențiind implicarea numeroaselor concepte determinante pentru o singură secvență audiovizuală.

Alegerea „*percepției riscurilor*” ca domeniu de fundamentare experimentală al modelului metodologic a fost determinată de caracteristicile intrinseci ale limbajului cinematografic, limbaj senzorio-perceptiv cu un potențial uriaș în *construcția socială a „percepției riscurilor”.* Este bine știut că cinematograful (*kinématos,* mișcare/*gráphos,* scriere) constituie o tehnologie de înregistrare a 24 de fotograme pe secundă astfel încât să redea percepția continuității proceselor dinamice, a acțiunilor. Această caracteristică actanțială a determinat, inevitabil, ca abordarea să fie *praxiologică.* Imperativul unei astfel de operaționalizări este urmarea faptului că praxiologia, domeniu fundamentat de Tadeusz Kotarbiński (în plan gnoseologic) și Talcott Parsons (în plan sociologic), este disciplina care *studiază structura generală a acțiunii, a condițiilor eficacității, a creativității umane în general și a acțiunii sociale în particular.* De la sine înțeles, definiția implică și contrariile eficacității precum *deviață, incident critic, eroare, distorsiune comunicațională,* ipostaze generatoare de riscuri. Trebuie menționat că, pe de o parte, pentru viziunea *cinematică* au fost alese definiții proprii unor situații în derulare, concomitent cu redefinirea unor concepte dintr-o perspectivă exclusiv acțional-comportamentală. Pe de altă parte, deși dedicat universului sociologic, trebuie subliniat că prezentul demers este în mare măsură psihologic deoarece, fundamental, *limbajul cinematografic* – expresie senzorial-perceptivă a realului și imaginarului – *constituie o tehnologie de codificare a psihologiei umane.*

Artefactele audiovizuale pot fi considerate documente de observație ale realității. Prin urmare actuala cercetare se va concretiza prin aplicarea *metodei observației structurate de rangul doi,* cu alte cuvinte*, analiza observatorie și de conținut a unui document observațional.*

După trecerea în revistă a principalelor teorii și cercetări în care a fost abordată „percepția riscurilor”, actualul studiu a fost structurat în cinci etape. Prima parte este centrată pe definirea praxiologică a riscurilor ca raport între capacitatea de control și vulnerabilitate. În cea de-a doua, atenția s-a focalizat pe definirea reprezentărilor-expectanță, a schemelor cognitive de scenariu, precum și a funcțiilor acestora. Tot aici a fost subliniată relația expectanță-disonanță cognitivă. În a treia parte am procedat la descrierea modalităților stilistice ale limbajului cinematografic (decor, imagine, montaj, decupaj, elipsă și sonor) în corelație cu funcțiile de scenariu. Pentru partea a patra, cea de conceptualizare metodologică am demonstrat cât de favorabile pentru acest proiect de fundamentare metodologică sunt spoturile publicitare subliniind concizia și reprezentativitatea simbolică pentru percepțiile sociale. Tot în această parte am demonstrat de ce observația structurată (de rang doi) corelată cu analiza de conținut sunt metodele cele mai indicate de cercetare a documentelor audiovizuale. În ultima parte, cea a analizei demonstrative, am exemplificat prin trei spoturi publicitare cum

ar putea fi aplicată această metodologie în cercetarea documentelor audiovizuale.

Teorii și cercetări ale „percepției riscurilor”

Percepția socială a riscurilor a constituit obiectivul multor cercetări. Numeroși sociologi și antropologi au fost preocupați de „percepția riscurilor” și efectele sale. Pornind de la condițiile obiective, ale diferențierii accelerate a sistemelor sociale, de la presiunea continuu decizională impusă de viitor, Anthony Gidens și Ulrich Beck susțin că întreg acest climat generează *o societate și o cultură a riscurilor,* cu instituții și comportamente pe măsură. În consonanță cu „societatea riscurilor”, alți cercetători abordează *raportul siguranță-nesiguranță* în luarea deciziilor, „percepția riscurilor” fiind analizată ca expresie a „*mărimii încrederii sociale”* proiectate în economie și politică, într-un anume spațiu istorico-geografic.

Antropologul Mary Douglas și politologul Aaron Wildavsky, folosind metodologia studiului de caz, susțin „*teoria culturală a riscului”* (1983) afirmând că societățile dotează oamenii cu cogniții menite să le consolideze stabilitatea și siguranța sub presiunea probabilității riscurilor. Cei doi demonstrează că, în condițiile raționalității limitate, „*percepția riscurilor” este influențată de reprezentări și convingeri preexistente în spațiul cultural* de care oamenii aparțin. În concordanță cu această viziune, John Adams (1995) susține existența „*filtrelor culturale”* prin care expunerea și asumarea riscurilor este instituită în norme, în cutume care funcționează ca grile de „percepție” înscrise în cogniția socială a unei anume societăți. De pe aceeași poziție, a teoriei culturale, Deborah Lupton (1999) susține că reprezentările riscurilor nu se rezumă exclusiv la pericole obiective, exterioare deciziei umane, ci sunt expresia unui proces de *construcție socială a percepției riscurilor,* proces complex, tot mai evident în condițiile postmodernității, ale modernității reflexive.

În prezent, majoritatea cercetărilor care abordează percepția riscurilor se orientează pe comunicarea prin mass-media focalizându-se pe studii de marketing, pe frecvența mesajelor, pe tipologia posturilor TV sau a emisiunilor, pe evaluarea audienței. Constructivismul prin audiovizual media este preponderent investigat din perspectiva ierarhizării tematice **(***agenda-setting***) și al analizei** modelelor de interpretare (*framing***) în** definirea situațiilor și evenimentelor**.**

Problematica „percepției riscurilor” din perspectivă constructivistă a devenit preocupantă și în sociologia românească. Sintetizând abordările constructivismului sociocultural în configurarea percepției riscurilor, Anamaria Szabo (2007) subliniază că, într-o realitate virtuală, multiplicată de „reflexivitate”, consecințele sunt tot mai greu de anticipat.

În lucrarea *Percepția riscului natural: cutremure, inundații, alunecări de teren* (2008), Iuliana Armaș susține că majoritatea oamenilor nu dispun de experiență directă a dezastrelor naturale, preluând concepții și credințe din cinci surse de informare: prin tradiție orală, de la instituții acreditate în domeniu, din mass-media, din filme și cărți. Prin urmare, aceste medii informaționale ar fi responsabile de inducerea unor arhetipuri „perceptive” ale riscurilor.

Confirmând puncte de vedere similare, sociologul Vasile Dâncu (2015) subliniază că oamenii nu au o percepție reală a riscurilor însă, prin difuzarea de reprezentări ale pericolelor reale sau ipotetice, mass-media *construiesc* un amplu sistem de „percepții”, configurând în cogniția socială o cultură a unui viitor dominat de amenințări și nesiguranță.

Fiind de acord în unanimitate că marea majoritate a „percepțiilor” actuale despre riscuri, climatul de nesiguranță, teama de viitor sunt induse, întreținute și amplificate comunicațional prin mass-media, specialiștii acordă o tot mai mare atenție abordării constructiviste, operaționalizată prin analiza de *„framing”.* Metodologic însă, raportându-se

numai la conținuturile mesajelor, numai la etichetarea noțional-verbală, la atribuiri și definiții, cercetătorii utilizează exclusiv *analiza de conținut din aria limbajului verbal* (scris sau oral). Considerându-se că mediul comunicațional este unul tehnic, neutru deci, nu se iau în calcul *mijloacele propriu-zise, limbajul prin care „percepția riscurilor” este construită audiovizual.*

Mediul comunicațional nu este însă tehnologic neutru. Dedicat analizei mijloacelor de comunicare, Marshal McLuhan a lansat teza că *„Mediile nu sunt doar niște recipiente, ci procese care schimbă total conținuturile”* (McLuhan, 1967, 266). Dezvoltând ideea sociologului canadian, se poate spune că astăzi, în civilizația modernității reflexive, tehno-limbajele joacă un rol major în construcția percepției realității. Prin urmare, constructivismul retoric persuasiv, procesul efectiv al emiterii și receptării mesajelor despre „realitatea” riscurilor, poate fi investigat cu mult mai multă acuratețe prin cunoașterea caracteristicilor formale, perceptiv-psihocognitive, ale limbajului audiovizual.

Riscul: capacitate de control versus vulnerabilitate

În limbajul verbal conceptul generic de „*risc*” este adesea utilizat ambiguu, atotcuprinzător, necesitând inevitabile precizări adiționale (ce fel de risc?). Din comoditate verbală, din nevoia de concizie, de cele mai multe ori conceptele de *pericol și vulnerabilitate* sunt substituite prin cel de *„risc”.* Totodată, din motive pragmatice, majoritatea definițiilor au fost concepute spre a fi aplicabile matematic, neglijându-se oarecum analiza cognitiv-comportamentală a „percepției riscurilor”.

În coordonatele actualei lucrări considerăm că o variabilă esențială este dimensiunea temporalității deoarece trebuie subliniat că *riscul este o dimensiune a deciziei privind viitorul finalizării acesteia.* Din această perspectivă considerăm importantă definiția promovată de sociologul Luana Mareș care subliniază nu numai strânsa corelație decizie-risc, dar și vectorialitatea deciziei către viitor:

> „Riscul este un concept strâns legat de decizie. Orice comportament decizional implică asumarea unui risc, inclusiv riscul de a evalua corect, respectiv fals, posibilele costuri și beneficii legate de o acțiune sau alta. Riscul reprezintă deci o formă de relaționare a costurilor și beneficiilor în raport cu o decizie, decizie care face ca un viitor necunoscut să devină atribuibil (s.n.)” (Mareș, 1996, 58).

Din perspectiva construcției sociale a „percepției riscurilor”, abordarea praxiologică a relației decizie-viitor, impune cu necesitate operaționalizarea conceptelor de *expectanță* și *predicție.* Stările de *expectanță* pot fi definite drept *setări psihice, emoțional cognitive, de activare a reprezentărilor preexistente privind desfășurarea posibilă, favorabilă ori nefavorabilă, a unor situații, acțiuni sau fenomene.* Este evident că *expectanța – reprezentare a certitudinii subiective proiectate în incertitudinea viitorului – se referă la probabilități ale posibilului.* Expresie rațională a *nevoii de control* a acțiunii și evenimentelor, strâns corelată cu starea de expectanță, *predicția* poate fi definită drept *efortul cognitiv de anticipare, de reprezentare în spațiu și timp a viitoarelor desfășurări ale unor activități sau evenimente conform unor modele de evoluție.*

În procesul de evaluare a riscurilor, un factor esențial este *vulnerabilitatea* care, cibernetic, poate fi definită drept *stare structural-funcțională de sensibilitate a unui sistem deschis la influența internă sau externă a unor forțe și factori care pot modifica regimul de funcționare, deviindu-l de la starea de echilibru funcțional, alterând posibilitatea de autoreglare ca formă de conservare adaptativă ori de dezvoltare optimală.* Prin urmare, în cazul riscurilor, analiza va viza raportul dintre *vulnerabilitatea posibilă și incertitudinea capacității de control în câm-*

pul de posibilități al viitorului. Incertitudinea, deci incompletitudinea informațională, constituie totodată o *vulnerabilitate cognitivă* și tocmai această vulnerabilitate este de fapt principala sursă de risc pentru controlul în viitor al deciziilor.

„Teoria jocurilor" și *delegarea controlului cognitiv* – Ca urmare a spiritului tranzacțional, simetric ori asimetric, societatea contemporană poate fi definită drept o *piață.* În sistemul aceastei piețe, un număr foarte mare de agenți inițiază sisteme de acțiune care, în spațiu și timp, datorită dependențelor, se interinfluențează direct ori indirect prin consecințe și externalizări. Această viziune sistemică a fost operaționalizată prin *teoria jocurilor,* concepție dezvoltată în lucrarea interdisciplinară *Theory of Games and Economic Behavior* (1944) elaborată de matematicianul John von Neumann și economistul Oskar Morgenstern. Teoria jocurilor se focalizează pe *strategiile decizionale în situația în care, într-un spațiu comun de interacțiune, mai mulți decidenți raționali (jucători) inițiază autonom activități conform propriilor interese.* În contextul interdependențelor, inițiativa decizională a unui agent influențează sistemele de acțiune ale celorlalți, determinând pentru aceștia: modificarea sistemelor de acțiune pe alt curs (temporar sau definitiv), schimbarea strategiilor decizionale sau eșecuri (eliminarea din joc sau imposibilitatea „de a mai juca"). Prin urmare, orice agent este sau poate deveni vulnerabil.

Construcția conceptuală nu acoperă însă dinamica realității. În sistemul „jocurilor" decizionale, teoria subliniază că strategiile decizionale ale jucătorilor raționali se bazează pe *un set de modele și reguli de acțiune* care vizează predictibilitatea. Aceste *reguli sunt integrate sistemelor de control* tehnologic, comunicațional, social, economic, politic și moral, cele socio-economice fundamentându-se explicit sau implicit pe *principiile unor relații de tip contractual.* Ca urmare a contractualității sociale, pornind de la *prezumția că realitatea e corect și complet reglementată,* oamenii speră (expectații) în controlul propriilor acțiuni și al propriei vieți bazându-se pe faptul că *toți ceilalți se conformează regulilor.* Prezumția se dovedește însă utopică fiind adesea infirmată de imposibilitatea de a reglementa inițiativele autonome care, prin autopoieză, se multiplică neîncetat dincolo de orice control.

Un alt fenomen care relativizează validitatea „teoriei jocurilor" este cel al cunoașterii, al informării, al definirii situațiilor. În mod absolut, civilizația umană este dependentă de comunicare deoarece – uman și instrumental – *cunoașterea este distribuită social, atât spațial (geografic), cât și temporal (istoric),* astfel că, inevitabil, *fiecare decident are doar o cunoaștere parțială a realității* și, cognitiv, este vulnerabil. Fără control informațional, *conștientizând starea de vulnerabilitate cognitivă,* oamenii apelează în mod necesar la telecomunicații, îndeosebi la mass-media. Practic, se produce *o delegare a controlului cognitiv* către cei aflați în contact direct cu evenimentele, către instituții, specialiști și lideri de opinie autorizați să își asume public responsabilitatea informării, a elaborării unor diagnoze și *definiții* („percepții"). De aici derivă însă o altă vulnerabilitate cognitiv-decizională: o mare parte din publicul consumator de informații nu conștientizează că *instituțiile mass-media nu se limitează la simpla informare,* ci *își asumă un rol adesea autoritar în definirea situațiilor* privind probabilitatea favorabilă ori nefavorabilă a evoluțiilor, indiferent de validitatea reală a acestor definiții.

Reprezentări-expectanță și constructivism semantic

În condiții de incertitudine accentuată, de *vulnerabilitate cognitivă,* stare ce amplifică probabilitatea riscurilor, „percepțiile" vehiculate social capătă o importanță majoră. Termenul de *„percepție socială"* este un *concept umbrelă,* sintagmă care include o largă categorie de operații și procese ale gândirii umane. La modul senzorio-cognitiv,

„percepția riscurilor” nu există. Există percepția senzorială propriu-zisă și accepțiunea socioculturală de „percepție” astfel că va trebui subliniată diferența cognitivă dintre ele. Ca proces de reflectare în conștiință a realității obiective, *percepția psihosenzorială* este declanșată „aici și acum”, de stimularea directă a organelor de simț într-un câmp de stimuli fizic obiectivi. Acest tip de percepție *este definitorie pentru limbajul audiovizual.* În problematica riscurilor, conceptul de „percepție” când este abordat sociocognitiv, accepțiunea se referă la repertoriul de *reprezentări* prin care sunt codificate concepțiile umane privind *câmpul de posibilități fenomenologice* ale realității. Deși acest studiu este dedicat comunicării audiovizuale (limbaj senzorio-perceptiv), ambele accepțiuni vor fi necesare analizei.

Considerând percepțiile sociocognitive drept reprezentări ale universului cunoscut sau posibil, în cazul „percepției riscurilor”, din perspectivă praxiologică, reprezentările dobândesc atributele *expectanțelor* privind probabilitatea anumitor evoluții. Cu alte cuvinte, *„percepțiile” privind viitorul,* în forma preconcepțiilor despre riscuri, de fapt, sunt expectanțe stratificate conceptual sub forma reprezentărilor, *sunt reprezentări-expectanțe.* Astfel, cognitiv, expectanțele – individuale și sociale – sunt reprezentări ale posibilului acțional, situațional sau evenimențial având ca emergență posibilul decizional și atitudinal. În fapt, regulile, normele și potocoalele – considerate pe dimensiunea predictibilității și controlului (siguranței) – sunt instituționalizări ale acestor reprezentări-expectanțe.

Epistemologic, în domeniul reprezentarilor trebuie făcută o clară distincție între cele sociale și cele operațional cognitive. În general, *reprezentările operaționale* trebuie considerate codificări perceptive și simbolic informaționale ale cunoașterii, cogniții utilizate ca *operatori mentali* în înțelegerea realității și a procesării mesajelor despre realitate. Atât la nivelul individual al operării mintale, cât și al comunicării sociale, toate *reprezentările, fie sociale, fie operaționale, sunt codificate prin limbaje* (vizual, auditiv, verbal, simbolic-abstract). Este deci esențială cunoașterea structurii semantice a reprezentărilor pentru a analiza prin limbaj construcțiile audiovizuale.

Expresie a constructivismului colectiv, reprezentările sociale pot fi considerate drept *„percepții” grupale* folosite ca *referențiale* în interpretarea situațiilor și evenimentelor privind *posibile decizii, atitudini sau acțiuni.* Conform tuturor teoriilor, reprezentările sociale sunt configurate semantic dintr-un *sistem (nucleu) central* și un *sistem periferic.* Nucleul central este *referențialul tematic* al unei anume problematici în timp ce sistemul periferic constituie *universul argumentativ al acelei teme,* univers contingent perioadei de circulație a reprezentării. În reprezentarea unei situații sau eveniment, *sistemul periferic constituie ansamblul dinamic, flexibil, de ilustrări senzorio-perceptive și exemplificări actanțiale care exprimă cultura, identitatea grupului și instituțiile la care se raportează exprimând astfel* elementele care contextualizează tematica nucleului central.

Este evident că sistemul periferic este mediul cognitiv care, comunicațional, deține rolul esențial *în construcția „percepțiilor” sociale.* Este urmarea faptului că, *obiectiv,* material fizic și comportamental uman, *o situație dată constituie un câmp unic* de caracteristici senzorial perceptive și condițional praxiologice, dar *subiectiv, prin limbaje, acest unic suport simbolic-informațional permite construcția unor sisteme periferice distincte,* sisteme care pentru o aceeași situație pot „legitima verosimil” tematici (nuclee centrale) proprii celor mai diferite reprezentări, uneori complet antagonice.

Acest polimorfism semantic al interpretărilor este astăzi problematizat în analizele care vizează construcția „percepției riscurilor” prin procesul comunicațional de „*framing*”. Sintetizând dintre accepțiunile consacrate în lucrările dedicate *framing*-ului, pentru actualul studiu, un *frame* (engl.) poate fi definit drept *o reprezentare-expectanță „premisă” (sau sistem de reprezentări), o*

structură „ancoră" care ghidează selectarea, asimilarea și acomodarea informațiilor din mediu, proces finalizat prin construcția autoconsistentă, verosimil posibilă, a unei interpretări. Fiind modele subiective, formal consistente, de selectare și restructurare a informațiilor, *frame*-urile permit astfel comunicatorilor mass-media construcții interpretativ-atribuționale semnificativ diferite pentru unul și același fenomen, eveniment sau comportament.

Referitor la construcția „percepției riscurilor" prin intermediul limbajului audiovizual, analiza de față se fundamentează structural și semantic pe faptul că pentru orice reprezentare-expectanță, în sistemul periferic al acesteia, pot fi evocate senzorio-perceptiv și condițional praxiologic (cinematic) *scheme cognitive de scenariu* și, corespunzător acestora*, expectanțe de scenariu.*

Expectanțele ca scheme cognitive de scenariu

În gândirea umană, operaționalizarea praxiologică a expectanțelor se poate realiza prin *schemele cognitive de scenariu* frecvent conștientizate în acțiune și comportament, în predicții, în evaluarea situațiilor și evenimentelor. Sociologul Petru Iluț în lucrarea *Iluzia localismului și localizarea iluziei* afirmă că:

> „…în mintea noastră există informații ce privesc desfășurarea secvențială în timp a unor acțiuni și evenimente, avem de-a face cu scheme de scenarii cognitive sau scheme evenimențiale. Știind algoritmul sau planul după care se desfășoară în mod uzual anumite comportamente, evenimente, fenomene, ne organizăm propriile acțiuni și le putem prevedea pe ale altora" (Iluț, 2000, 70).

Cu alte cuvinte, schemele de scenariu sunt setări cognitiv comportamantale ale posibililului acțional în raport cu situațiile cu care oamenii se confruntă și, predictiv, pot avea forma *expectanțelor de scenariu.*

Denumirea sintetică de *scenariu* sau de *script* (engl.) a fost adoptată prin analogie cu scenariul cinematografic care este un *„text succint care cuprinde subiectul viitorului film, precum și indicațiile de regie".* Preluarea termenului din artele narative, nu trebuie să genereze confuzii cu noțiunile de „fabulație" sau de „povestire", construcții narative în care succesiuni coerente de situații și întâmplări imaginare sunt prezentate ca fiind *verosimile* (real posibile). Spre deosebire de fabulație, schemele cognitive de scenariu (scenariile) *sunt rutine* (modele) *de ghidaj utilizabile în desfășurarea posibilă* a unor situații sau evenimente reale. Mai precis, este o *cogniție care, simplificat, reprezintă o structură secvențială cu rol orientativ pentru autocontrolul desfășurării și finalizării unor situații.* Altfel spus, este un model sintetic, generalizant al defășurării și evoluției posibile ale unor situații sau evenimente în diferite medii și, corelativ, al performării comportamentale impuse de acestea. Există scenarii simple, individuale*, de rol,* dedicate situațiilor cotidiene (de exemplu, „*musafiri în vizită", „traversarea stăzii", „comportament la examen"*), *scenarii ambientale, scenarii procedural-profesionale, scenarii evenimențiale.* Scenariile cognitive sunt puse în practică de orice om în viața de zi cu zi, tot așa cum, la nivel științific (implicit sau explicit), sunt utilizate ca *modele de referință* de sociologi sau antropologi care analizează comportamentul ritual, cel delincvent sau cel politic.

În funcție de solicitări, mai ales la nivel comportamental, schemele sunt caracterizate printr-o mai mică sau mai mare *variabilitate* cognitiv-executivă. Este știut că mediile de activitate sunt reglementate prin cutume, norme, reguli, instrucțiuni, asigurându-se astfel controlul social al scenariilor de interacțiune. Astfel, cel mai important criteriu de evaluare a variabilității (*devianței*) sunt *regulile* atestate instituțional. Praxiologic, *raportul devianță-reguli* este esențial în evaluarea ecuației *vulnerabilitate–control.* Cele mai cunoscute situații de vulnerabilitate și pierdere a controlului sunt cele marcate de

eroarea umană. Din diferite motive, oamenii nu reușesc totdeauna performarea corectă a scenariilor, vulnerabilizând nu numai activitatea lor, ci și a altora dependenți de acea activitate. Totodată, ca patternuri de acțiune corelate cu rolurile și ambianțele, *instituțiile* trebuie considerate structuri scenaristice consensual reglementate. În lucrarea *Viața cotidiană ca spectacol* (1999), Erving Goffman utilizează conceptul praxiologic de *performare* a rolurilor în raport cu regulile, cu procedurile și interacțiunile instituționalizate, în raport cu *expectanțele sociale de scenariu.* Prin urmare, din perspectiva analizei instituționale, al „*dramaturgiei sociale*”, schemele situaționale pot fi suportul comprehensiv al *analizei performării rolurilor sociale.*

În domeniul sociologiei, schemele cognitive și situațional-comportamentale sunt echivalentul conceptual a ceea ce, în viziunea lui Pierre Bourdieu (*Rațiuni practice: o teorie a acțiunii,* 1999), sunt *habitudinile (dispozițiile) perceptive, cognitive sau actanțiale.* În aceeași lucrare, P. Bourdieu propune conceptul de *incident critic* ca operator metodologic esențial în evidențierea raportului dintre secvențialitatea habitudinală – cea expectată – și devianțele de la aceasta. Incidentul critic poate fi definit drept *disfuncționalitate* (eveniment, întâmplare) *care survine neanticipat (neexpetectat) în secvențialitatea scenariului unei acțiuni, al unui comportament sau situații.* Astfel, rezultat din *intersectarea dispozițiilor (schemelor) habitudinale cu contingențele situaționale,* incidentul critic permite o analiză mult mai aprofundată a raportului dintre vulnerabilitate și capacitatea de control, raport măsurabil în contextul reglementărilor și instituțiilor sociale.

STRUCTURA schemelor de scenariu – La fel cum reprezentările sociale au un nucleu central și un sistem periferic, analogic, și pentru schemele de scenariu se pot considera *două componente structural praxiologice:*

- *algoritmul secvențialității* – „Nucleul central”, corespunzător elementelor relativ constante ale desfășurării: succesiunea cauzal-temporală a secvențelor și emergența consecințelor posibile.
- *localizare și personalizare* – „Sistemul periferic”, universul concret al schemei, exprimă localizarea situațională și rolurile performate de cei implicați. (De exemplu, pentru scenariul desfășurării unei „*consultații*” poate exista localizarea „*birou/cabinet*” și specificarea de rol: *notar, medic, avocat, primar, profesor, administrator* etc.).

În viața de zi cu zi, nu de puține ori, se produc situații inedite, nefamiliare, când între cele două niveluri se manifestă interinfluențe care duc la modificarea reciprocă, la crearea unor noi scheme. Algoritmul secvențialității poate fi transferabil în multe alte circumstanțe decât cea de origine. Modificarea la nivelul localizării poate da un alt curs cauzal secvențialității și, desigur, o modificare a algoritmului poate altera reactiv mediul de performare.

Diferența dintre *scenariul expectat* și performarea reală acestuia poate declanșa *disonanță cognitivă* (Festinger, 1957). În actualul studiu metodologic, conceptul de disonanță cognitivă trebuie redefinit praxiologic prin intermediul conceptelor de expectanță și scenariu. Așadar, într-o situație-stimul, *intensitatea disonanței va fi direct proporțională cu importanța expectațiilor pentru subiectul implicat și amplitudinea cognitiv-actanțială a devianței de la scenariul espectat* pentru acea situație. Derularea cauzal „ilogică” a unor situații *afectează consistența cognitiv-rațională a expectanțelor* („percepțiilor”), conflictualizează convingeri și idei, încât se poate afirma că starea de *vulnerabilitate cognitivă este o caracteristică intrinsecă a situațiilor de disonanță.* Astfel, dacă o situație sau un eveniment nu se desfășoară conform expectanțelor de secvențialitate cauzală, dar totuși continuă să se desfășoare, produce disonanță. Dacă o structură secvențială va avea o derulare localizată în alt spațiu decât cel cuvenit, este performată prin comportamente inadecvate, dar totuși se finalizează cu bine,

creează disonanță. O situație care se dezvoltă perfect corespunzător cu modelul consacrat, dar provoacă consecințe negative, declanșează disonanță.

FUNCȚIILE schemelor de scenariu – Raportul praxiologic dintre scenarii și performarea acestora în condițiile unei situații date trebuie abordat prin intercorelarea a șase funcții:

1. Funcția *anticipativă (activarea expectanței)* – Ca sisteme de referință ale posibilului acțional, *apriorice diferitelor situații și evenimente,* schemele de scenariu sunt inițial activate ca *expectanțe* (anticipări) ale anumitor configurații ale mediului, ale unor evoluții și rezultate. În condițiile când situația nu se configurează conform expectanței, se poate declanșa starea de *disonanță cognitivă.*
2. Funcția *executivă (performarea)* – Schemele de rol, ambientale, situaționale sau evenimențiale au funcții de *ghidare în auto-monitorizarea executivă a situațiilor.* Scenariile sunt rutine *spontan activabile* impuse de economia de energie psihică și de coordonare social predictibilă în performarea rolurilor. Din caracteristica de rutină derivă și *automatismele perceptiv-comportamentale.* Aplicarea frecventă are drept consecință formarea automatismelor, manifestarea de *comportamente stereotipe, preatenționale, fără control voluntar al atenției sau al gândirii.* Impulsiv activate, automatismele perceptive pot fi însă cauzatoare de erori și vulnerabilitate.
3. Funcția de *testare a percepției* – Focalizarea superficială a atenției de la prima stimulare favorizează adeseori percepții distorsionate. Rezultat din automatisme perceptiv-cognitive, din stereotipuri și expectanțe rigide, un scenariu prematur activat de la primele secvențe ale situației, se poate dovedi inadecvat. Consecințele probabile vor fi vulnerabilitatea, incidentele critice, pierderea controlului. Va trebui testată *valoarea de adevăr a percepției* și reducerea eventualei disonanțe. Reluarea mentală, compararea realității cu scenariul model, vor permite corecțiile necesare adecvării.
4. Funcția *atribuțională* – Din necesitatea controlului cognitiv, pe baza schemelor de scenariu oamenii efectuează inferențe privind cauzele unei situații și motivația comportamentelor implicate. Mai ales la evaluarea situațiilor relativ nefamiliare, prin comparații cu alte scenarii din aceeași categorie situațională sau comportamentală, cel mai potrivit va deveni referențialul identificării unor indici ai familiarului în circumstanțele nefamiliarului, urmate apoi de noi inferențe ale atribuirii.
5. Funcția *reglator-comunicațională* – În condițiile polimorfismului perceptiv al realității (subiectivitate), situațiile sunt diferit receptate de fiecare. Ca model de acțiune, schema de scenariu constituie referențialul cognitiv la care omul se raportează, favorizând acomodarea executivă cu noile informații, cu aspectele nefamiliare ale situației. Comunicarea cu ceilalți constituie modalitatea de testare a veridicității percepțiilor, de clarificare și de acomodare ale scenariului individual la o situație nefamiliară. Prin comunicarea cu ceilalți participanți, prin compararea scenariilor și a percepțiilor se poate ajunge la o reprezentare comună, adecvată rezolvării situației și intereselor de grup.
6. Funcția probabilist-speculativă – Când viitorul unei situații depinde de evoluția altei situații, situație îndepărtată în timp și spațiu, când depinde de alți decidenți, când nu este posibil controlul, atunci se instaurează starea de incertitudine accentuată, de vulnerabilitate cognitivă. Fără acces direct, lipsiți de feedback, decidenții situației dependente apelează la repertoriul de scheme ale posibilului acțional, concep scenarii probabilist-speculative privind situația îndepărtată. Funcția probabilist-speculativă este activată cognitiv atât la nivelul cunoașterii comune, cât și la nivelul expert al celor cu responsabilități decizionale ma-

jore. În condițiile unei mari densități a dependențelor, în climatul de incertitudine al evoluțiilor accelerate ale prezentului, atitudinea speculativă a devenit normală, foarte frecventă, dobândind un rol major în construcția socială a „percepției riscurilor”.

Sugerând ambiguitate, afirmația că „*o imagine face cât o mie de cuvinte*” exprimă de fapt complexitatea limbajului audiovizual, complexitate care, în tentativa decodificării, favorizează multiplicarea „adevărurilor” posibile. Când este probată în comunicarea mass-media – în contextul ambivalenței realism-iluzie proprie limbajului audiovizual – funcția de testare a veridicității este adesea invalidată de cea probabilist-speculativă. Această „neutralizare” este posibilă pentru că:

a. mijloacele audiovizuale sunt tehnologii de înregistrare și redare senzorio-perceptivă, sincron auditivă și vizuală, a unor situații reale sau imaginare;

b. situațiile de viață sunt senzorial percepute de oameni sincron, auditiv și vizual, astfel că în construcțiile audiovizuale majoritatea publicului acceptă verosimilul drept veridic, deoarece este „atestat” senzorio-perceptiv („am văzut cu ochii mei”, „am auzit cu urechile mele”);

c. în condiții de vulnerabilitate cognitivă (incertitudine), când nu există un scenariu „consacrat”, explicitând *exclusiv verbal* imaginile prin definiții speculativ-probabiliste (*framing*), comunicatorii mass-media relativizează funcția de testare a adevărului aventurându-se în constructivismul percepțiilor sociale, favorizând prin constructivismul audiovizual interferența dintre speculație și adevărul documentar.

Așadar, pentru a analiza științific construcția „percepției riscurilor”, a reprezentărilor-expectanță induse audiovizual, este imperios necesară *cunoașterea sintaxei și morfologiei limbajului cinematografic* prin raportare la reprezentări, la schemele cognitive de scenariu, la funcțiile acestora.

Modalități stilistice ale limbajului cinematografic

Schemele de scenariu și reprezentările sunt operatorii naturali ai cogniției umane, iar limbajul cinematografic este *expresia formal senzorioperceptivă* a utilizării lor, mai ales că, în esență, acest limbaj constituie exteriorizarea unor activități psihice precum *focalizarea atenției, spiritul de observație, discursivitatea gândirii, constructivismul conceptual și imaginativ.* Referitor la *verosimil,* la percepția audiovizuală și secvențialitatea cinematică, în acest limbaj, o pondere deosebită o are *tendința gestalt* (Wertheimer, Koffka și Köhler, 1922). Tendința gestalt are la bază un *psiho-model expectat al realului de perceput,* o configurație internalizată prin experiență sau învățare care, într-un câmp de stimuli, la nivel mental, automat, *reconstituie iluzoriu percepțiile senzorial incomplete.* Omul crede că percepe totalitatea obiectuală ori situațională când, de fapt, senzorio-cognitiv, receptează doar parțial realitatea.

Datorită spațiului editorial limitat nu va fi posibilă descrierea în toate detaliile a limbajului. Principalele modalități cinematografice definite vor fi *decorul, imaginea, decupajul, sonorul,* celelalte fiind analizate integrat acestora (protagoniști și performare, costume, obiecte, lumină, culoare). Trebuie precizat ca noțiunea de *constructivism audiovizual* este abordată ca echivalent al celei de *dramaturgie* utilizat în artele narative și se află în strânsă corelare cu conceptul de *dramaturgie socială* al lui E. Goffman, care, vizând *performarea rolurilor sociale,* practic, se raportează la *jocul actoricesc.*

DECOR (scenografie) – Din perspectivă cognitivistă, această modalitate stilistică este responsabilă de redarea *mediului particular, determinant pentru secvențialitatea scenariilor,* constituind spațiul concret *de localizare al unei reprezentări.* Caracteristicile scenografice acoperă toate funcțiile schemelor de scenariu, ilustrând preponderent *funcția executiv adaptativă,* cea *atribuțională* și

de *testare a valorii de adevăr.* În coordonatele dramaturgiei sociale, prin decor se definesc spațiile naturale ori artificiale, spații dedicate strict performării unor roluri, spații de graniță, de tranziție, publice, spații intime ș.a. Decorul constituie *mediul intersectărilor de acțiuni și interacțiuni* (intersectări intenționate sau neintenționate), relevând raportul schemă-performare în sistemul unei reprezentări. Totodată, decorul ca mediu actanțial, este mobilat cu *obiecte simbolice* și *utilitare,* cu aparaturi și unelte prin care sunt instrumentalizate comportamentele, interacțiunile și comunicarea. Scenografia *contribuie simbolic la evidențierea temei* spre care se concentrează acțiunea. Din perspectivă scenografică sunt extrem de importante *costumația* și *machiajul* având funcția de reprezentare a statutului social al protagoniștilor în comunicarea nonverbală.

IMAGINE – Prin imagine, limbajul cinematografic *realizează emoțional identificarea senzorioperceptivă a receptorului cu situația relatată.* În contextul polimorfismului receptiv (subiectiv), imaginea cinematografică este expresia psihic analogică a *focalizării naturale a atenției* umane, a mobilității spiritului de observație spre un aspect sau altul. Toate funcțiile schemelor de scenariu sunt active prin imagine. Modalitățile stilistice subordonate categoriei „imagine" care vor fi definite sunt: încadratura, dinamica încadraturii, montajul.

- *Încadratura și dinamica încadraturii* – Modalitatea încadratură se referă la *mărimea câmpului vizual și a unghiului* din care este redată secvențial „realitatea". Un produs cinematografic constituie o succesiune de imagini configurate într-o continuă variație a câmpului vizual, de la încadraturi *de detaliu* la cele *de ansamblu.* Încadraturile se bazează pe *tendința perceptiv-cognitivă gestalt,* de reconstrucție mentală a întregului în condițiile percepțiilor obiectiv incomplete, fragmentare. În spațiul unei imagini, spectatorii „vizualizează" mental mai mult decât ceea ce percep senzorial în acea imagine. Încadraturile, ca mărimi și unghiuri, deschid noi perspective spațio-temporale asupra realității, altele decât cele accesibile în mod obișnuit simțurilor, oferind un registru nelimitat de percepții. Aspectul dinamic al încadraturii este conferit de *restrângerea ori extensia kinetică a câmpului vizual,* prin „*zoom*" (apropiere, îndepărtare) ori prin deplasări de aparat (*travelling, panoramare*). Această mobilitate a focalizării perspectivei transfigurează relația spațiu-timp, exprimând intensificarea emoțională a atenției în percepția semnificațiilor.
- *Montaj* – În raport cu o situație, fiecare imagine cinematografică este incompletă astfel că tendința gestalt pretinde să fie completată de următoarea și apoi de următoarea. Imagistic, o situație poate fi fragmentată într-un număr foarte mare de încadraturi sau deloc (poate fi înregistrată într-un singur plan-secvență). Caracteristică a producțiilor audiovizuale este *aparența, iluzia* că limbajul cinematografic redă integritatea realității printr-un *flux continuu de imagini.* În realitate, spectatorii asistă la un *montaj, la juxtapunere de imagini* (încadraturi, planuri). În afara tendinței gestalt la senzația de continuitate și unitate contribuie: *unitatea tematică* și *de acțiune, discursivitatea logică, unitatea de decor, prezența aceloraşi protagoniști și obiecte,* prin *continuitatea gesturilor,* prin *lumină, dialog, comentariu, muzică. Fiecare încadratură ori secvență, cu elementele ei localizatoare și acționale, completează cu stimuli, informații și semnificații pe cele anterioare* întregind un univers coerent și unitar în mintea spectatorului chiar dacă receptează o construcție din „bucăți" incomplete. Prin durata fragmentelor conectate și mărimea încadraturii acestora, montajul are un rol esențial în impunerea *ritmului,* ritm cu puternice influențe asupra emoționalității.

DECUPAJ și ELIPSĂ – Între profesioniștii audiovizualului, noțiunea de scenariu

este adesea utilizată sinonim cu cea de decupaj. Scenariul conceptual (literar), în accepțiunea consacrată, constituie notarea verbală a desfășurării unor evenimente, a unei situații reale ori a unei fabulații. Decupajul este forma explicit audiovizuală și concretizarea acestuia prin mijloacele propriu-zis cinematografice. Sociocognitiv, decupajul poate fi considerat o succesiune de mai multe reprezentări dacă este un „lung metraj” sau exprimarea unei scheme de scenariu, al unei unice reprezentări dacă realizarea este de foarte scurtă durată. Fundamental, decupajul este expresia cinematografică a *constructivismului dramaturgic* prin care *raportul cinematic secvențialitate-spațiu-timp devine semnificant,* este modalitatea de explicitare senzorio-perceptivă a schemelor cognitive de scenariu formal posibile, posibilități formale asupra cărora însă *autorii intervin în secvențialitatea cauzală și succesiunea temporală* pentru a obține un anume efect comunicațional. Modalitate stilistică adesea confundată cu montajul, decupajul constituie *selecția dintr-o reală sau posibilă secvențialitate numai a anumitor secvențe și organizarea acestora într-o anumită ordine semnificantă.* Prin decupaj, discursul cinematografic poate începe cu finalul sau cu o secvență intermediară a desfășurării „obiectiv cauzale” sau acțiunea vizionată se poate încheia în punctul culminant (*final deschis*). Ca și la montaj, continuitatea tematică și narativă este conferită de tendința gestalt, de complementaritatea altor componente stilistice care pot schimba sau accentua sensul tuturor celorlalte. Decupajul poate avea consecințe profunde asupra repertoriului de scheme de scenariu ale publicului și a expectanțelor derivate din aceste scheme.

Într-o vizionare de 90 de minute a unui film putem fi martorii unor întâmplări desfășurate în 20 de ani sau în 40 min. Fundamental, limbajul cinematografic, la fel ca alte modalități discursiv-secvențiale de limbaj (literatura), este *o structură eliptică.* Ar fi imposibil de redat integral desfășurarea unor evenimente și nu s-ar mai putea desprinde semnificația tematică a acestora. Prin elipsă sunt omise secvențele neimportante, cauzal subînțelese, realizându-se „salturi în timp” într-o selecție care să demonstreze accentuat o anumită idee. Elipsa prin eludarea unor secvențe și reorganizarea succesiunii lor bulversează expectanțele preexistente vizionării, activează disonanțe. *Șocul disonanțelor cognitive este atenuat sau accentuat de alte modalități stilistice, de alte funcții ale schemelor expectate și, în funcție de finalul ales, sunt intensificate efectele emoțional-persuasive.* Cu un rol cognitiv intens revelator, cel mai cunoscut efect de elipsă este cel de „*final deschis*” când întregul scenariu „*este întrerupt*” chiar în punctul culminant, înaintea deznodământului, declanșând pentru spectatori reflexivitatea cognitivă și interogarea posibilului.

SONOR – Din categoria „sonor” a limbajului cinematografic pot fi enumerate ca modalități *zgomotele, muzica, dialogul* și *comentariul.* Conflictual ori consensual, *dialogul* presupune interacțiunea verbală în invocarea de reprezentări, evocarea discursiv argumentativă a scenariilor din sistemul periferic al acestor reprezentări. Trebuie specificat că toate acestea pot avea surse vizibile în imagine sau pot receptate „*din off*”, de dincolo de câmpul vizual încadrat, fără a vedea sursa ori protagoniștii care le-au generat. De obicei „din off”, *comentariul* este modalitatea destinată explicitării descriptiv-argumentative a scenariului situațional. Din perspectiva coerenței elipselor și a continuității spațio-temporale, *dialogul* și *comentariul sunt semantic complementare secvențialității vizuale,* asigurând unitatea tematică (pot substitui, temporal sau evenimențial, secvențele eliminate). Complementaritatea comentariului (narativ sau explicativ) este cu atât mai evidentă în progresiile narative foarte scurte (spoturi publicitare). Raportându-se la reprezentările percepute vizual, dialogul și comentariul pot explicita funcțiile schemelor de scenariu din sistemul periferic al acestor reprezentări.

Din modalitățile definite anterior, reiese clar că limbajul cinematografic este un *limbaj constructivist reprezentațional,* implicând toate caracteristicile reprezentărilor socio-cognitive („percepții") și deține un potențial nelimitat în transfigurarea expectanțelor de scenariu din sistemul periferic al acestora.

Conceptualizare metodologică

DISCURSUL PUBLICITAR – Am considerat că pentru investigarea construcției sociale a „percepției riscurilor" și elaborarea experimentală a unei metodologii de cercetare a documentelor audiovizuale domeniul publicității este cel mai indicat. Orientarea către retorica publicitară este motivată de faptul că *stilul comunicațional din acest sector poate fi identificat în aproape orice altă formă de discurs public persuasiv:* știri, reportaje, propagandă politică, educație audiovizuală ș.a. Realismul senzorio-perceptiv al limbajului cinematografic conferă nu numai verosimilitate, ci și o forță persuasivă incontestabilă, forță intens exploatată în discursul publicitar. În lucrarea *Analiza discursului: ipoteze și ipostaze,* sprijinindu-se pe o afirmație a lui A. Moles (1973, 643), D. Rovența-Frumușani susține că totalitatea discursurilor publicitare constituie un „Sistem de comunicare și difuzare, utilizând toate canalele mass-media și *aplicând o serie de tehnici ale psihologiei și sociologiei* în sens utilitar, *publicitatea a devenit unul dintre principalele simboluri culturale ale societății industriale"* (Rovența-Frumușani, 2004, 139).

În majoritatea mesajelor publicitare identificăm *o intensă tematizare a riscurilor* în abordarea viitorului și o frecventă evidențiere a raportului dintre *vulnerabilitatea posibilă și necesitatea capacității de control.* Prin conceptul de *tematizare* înțelegem procesul comunicațional prin care se impune repetitiv *dominanța unei problematici care, psihosocial, ajunge să devină preocupantă, generatoare de expectanțe (percepții) în definirea posibilelor situații decizionale.*

Totodată, opțiunea pentru *analiza discursului publicitar ca mediu* al construcției sociale a „percepției riscurilor", are următoarele avantaje metodologice:

a) utilizarea limbajului audiovizual;
b) concizia informațional conceptuală a mesajelor;
c) sincronicitatea simbolic-cognitivă cu reprezentări și percepții sociale, stereotipuri și scheme de scenariu ale actualității;
d) existența unui algoritm stilistic comun cu multe alte demersuri persuasive.

Raportându-se la relația spoturilor publicitare cu utilizarea schemelor de scenariu, Daniela Rovența-Frumușani afirmă:

> „De fapt, discursul publicitar actualizează o interesantă suprapunere de scheme structurale și anume, schema narativă organizată secvențial, prezentând relații cauzale, finale, temporale dominate de un pattern global de acțiune și schema argumentativă prezentând relații de motivare, valorizare, opoziție prin inferența premisă/argumente/concluzie" (Rovența-Frumușani, 2004, 148).

Concizia este un factor esențial, factor care nu diminuează consistența informațională. Din perspectiva conciziei mesajului, reprezentativ pentru discursul publicitar este *spotul,* genul de scurt-metraj cinematografic, de foarte mică durată (maxim un minut), prin care se transmite un mesaj sub forma unei succesiuni narative destinate a scoate în evidență beneficiile unei anume decizii. O componentă importantă a spotului este *sloganul,* formulă verbală complementară imaginilor, concludentă, ușor repetabilă, care exprimă succint „soluționarea" unei probleme de actualitate.

Pentru actuala cercetare, analiza discursului publicitar oferă un avantaj metodologic esențial: spoturile abordează *o singură schemă de scenariu din sistemul periferic al unei unice reprezentări sociale.*

OBSERVAȚIA STRUCTURATĂ și *ANALIZA DE CONȚINUT* – Modalitățile senzorio-perceptive ale limbajului cinematografic au o fundamentare profund psihologică fiind, la un prim nivel al receptării, *o replică tehnologică a spiritului de observație.* Raportate la metodologia observației științifice, artefactele audiovizuale conferă fie aparența *observației sistematice* (documentare, reportaje, știri), fie iluzia *observației spontan-participative* (filme artistice). Din aceleași considerente, profitând de oportunitățile tehnice ale limbajului audiovizual, metoda *observației indirecte („nedistorsionate")* utilizează *camere ascunse* pentru înregistrarea comportamentelor în anumite situații. În consecință, indiferent de natura documentară, fabulatorie sau propagandistică, analiza calitativă a oricărui document audiovizual impune firesc *metodologia observației structurate,* ca *observație de rang doi* (analiza observatorie a unui material observațional). În cazul proiectului de față, fiind o abordare de fond a reprezentărilor, ierarhizarea categoriilor de observație se va configura într-o matrice structurată de *criteriile analizei de conținut.* Confruntarea cu *multidimensionalitatea* limbajului cinematografic constrânge la o grilă de observație care să vizeze multidimensional obiectivările tehno-audiovizuale ale construcției percepțiilor sociale.

În virtutea obiectivului, metoda observației structurate (de rang doi), în câmpul conceptual al analizei de conținut, se va structura în trei tipuri de unități analitice: I. *de context* II. *de înregistrare* și III. *de analiză observațională.*

I. Unități de context – Analiza procesului prin care limbajul audiovizual exprimă raportul dintre vulnerabilitate și control (siguranță) poate fi încadrată în *universul tematic* al următoarelor unități de context: *densitatea socială* a acțiunilor și inițiativelor, *intersectările* de situații, *externalizările* consecințelor dintr-o situație în alta, *situațiile dependente de alte situații.* Toate acestea se constituie într-o fenomenologie care mărește probabilitatea *incidentelor critice,* a *comportamentelor deviante de la reguli,* a vulnerabilității și a pierderii controlului.

II. Unități de înregistrare – Ca unități reprezentative, au fost alese *spoturi publicitare din domeniul asigurărilor,* acestea fiind cele mai explicite documente audiovizuale ale *tematizării riscurilor.* Din cele 29 de spoturi inițial analizate, pentru acest articol, au fost selectate numai trei.

III. Categorii de observație ale modelului – Din concomitența componentelor psihosociologiei cu cele de limbaj, în configurarea modelului de analiză, vor trebui luate în calcul următoarele categorii și corelații categoriale:

- raportul dintre schemele de scenariu (predictibilitate exprimată în reguli) și performarea acestora ca expresie a dinamicii *capacitate de control – vulnerabilitate;*
- raportul dintre *incidentul critic* și *disonanța cognitivă* valorizat în dramaturgia audiovizuală prin imagine și decupaj;
- Dintre categoriile limbajului cinematografic am considerat că dramaturgia audiovizuală poate fi analizabilă prin modalitățile: *performare* (scenarii de rol), *decor* (scenarii de ambianță), *imagine* (focalizare emoțional-dirijată a percepției), *decupaj* (scenarii secvențiale) și *sonor-comentariu* (schema argumentativă).

Astfel, pentru fișa de observație, din integrarea anterioarelor criterii, vor rezulta următoarele categorii de analiză:

Tabel 1: Grilă a categoriilor de observație

Categorii de analiză observațională	
Categorii psihosociologice	Categorii senzorio-perceptive de limbaj

PREDICTIBILITATEA (expectanța) derivată din reprezentări sociale privind *siguranța raportată la reguli*	DECOR: ambianță, mobilier, obiecte, costumație, machiaj
Raportul EXPECTANȚĂ-DISONANȚĂ reflectat de variabilitatea *secvențial-situațională* evaluată prin *incidentul critic*	IMAGINE: încadratură, lumină, dinamica încadraturilor și montaj
DRAMATURGIE SOCIALĂ: variabilitate și devianță în performarea rolurilor	DECUPAJ: secvențialitate și elipsă (dramaturgie)
Percepția raportului VULNERABILITATE – CONTROL	SONOR: comentariu slogan („definiția situației") și muzica

Categorii psihosociologice și audiovizuale care vor fi utilizate în analize

Cercetare și experimentarea modelului

OBIECTIV și IPOTEZĂ – Principalul *obiectiv* al acestui studiu îl constituie elaborarea unui *model de cercetare calitativă a documentelor audiovizuale, metodologia bazându-se pe felul cum constructivismul limbajului cinematografic poate fi operaționalizat (decodificat) prin concepte consacrate de sociologie și psihologie.* Deoarece spațiul editorial este limitat, demonstrația metodologică va reda numai analiza constructivismului retoric al instanței emitente, nu și procesul cognitiv emoțional prin care receptorii asimilează și acomodează mesajele în repertoriul lor de „percepții".

Considerând ca premisă că orice situație dată constituie un câmp unic de caracteristici senzorial perceptive și condițional praxiologice, un unic suport simbolic-informațional pentru o varietate de reprezentări, ne propunem pentru cercetare următoarea *ipoteză: Prin procesarea audiovizuală a expectanțelor de scenariu din sistemul periferic al reprezentărilor de siguranță, limbajul cinematografic permite construcția de reprezentări opuse, de vulnerabilitate și pierdere a controlului.* Ca formă complexă de sincretism comunicațional, limbajul cinematografic, inevitabil, impune o abordare multidimensională, interdisciplinară, în decodificarea sociologică a mesajelor audiovizuale.

Analiza retoricii audiovizuale – Pentru comparația între percepția spectaculară și analiză, pentru fiecare spot publicitar, se va recurge la relatarea „poveștii" așa cum poate fi receptată de spectatori.

Subiect 1. (www.youtube.com: BCR Asigurări) – Într-un cabinet medical, venită în vizită, fiica neastâmpărată a medicului, neatentă, scapă o pastilă de fard pe o radiografie. Acest incident modifică radiografia și pacientul necunoscut, declarat inițial sănătos, va fi operat pentru tumoare canceroasă.

Tabel 2: Analiza spotului 1

Predictibilitate prin reguli	**REPREZENTARE SOCIALĂ: În orice cabinet medical activitatea se desfășoară într-un mediu delimitat, spațiu care implică proceduri menite să confere siguranța consultațiilor. Este interzis accesul persoanelor străine de aceste responsabilități. (*scenariu de rol și de ambianță*)**
Expectanța și retorica disonanței	EXPECTANȚA ANTICIPEAZĂ ordine profesionistă, o succesiune clară a procedurilor și comportamentelor permise într-un cabinet de consultații medicale. DISONANȚĂ: Este dezordine pe biroul medicului, birou pe care este lăsată neglijent o radiografie, în raza de acțiune a unei adolescente care (incident critic) a întrerupt cursul activității și este preocupată de fardurile ei.

LIMBAJ	Decor	Cabinet medical unde dezordinea în documente și instrumente este dominantă. În centrul atenției sunt: biroul, radiografia neevaluată, apoi evaluată, trusa cu farduri.
	Imagine – încadratură	Încadraturi strânse, plan-detalii ale gesturilor și obiectelor implicate. Imaginile se succed într-un montaj rapid subliniind neglijența gesturilor și al căderii fardului. Lumină de clar-obscur.
	Decupaj	Prin elipsă se realizează saltul temporal, decupajul comprimând la maxim secvențialitatea care încadrează gestul–eroare și consecința: **1** medicul vrea să studieze o radioagrafie pulmonară → **2** este întrerupt de fiica sa → **3** lasă radiografia pe birou → **4** fata scapă fard pe radiografie → **5** la evaluare „este localizată” o tumoare cancerigenă.
	Comentariu, muzică	Succesiunea rapidă a secvențelor comprimate în gesturi și obiecte este suspendată în punctul maxim. Disonanța este redusă în final de sloganul: *„Ai nevoie de asigurarea malpraxis”*
Perceperea raportului vulnerabilitate-control		RETORICA INCIDENTULUI CRITIC accentuează probabilitatea mare a riscurilor evidențiind că: • Dezordinea determină vulnerabilitate deoarece face dificil controlul acțiunilor; • Medicul-părinte nu are control asupra comportamentului fiicei sale; • Fata nu are control asupra gesturilor sale; • Pacientul, victimă „colaterală”, este vulnerabil deoarece nu are control asupra procedurilor de diagnostic.

Analiza observațională și de conținut a subiectului „BCR Asigurări”

Subiect 2. (www.youtube.com: Asigurări RCA) – În aglomeratul trafic urban, la semafor, un șofer visător provoacă o coliziune minoră care însă se propagă în lanț… Din automobilele lovite, unii după alții, coboară tot felul de personaje dubioase: mafioți înarmați, personaje de circ și monștrii din filme, psihopați, prostituate care se reped să se răfuiască cu șoferul neatent…

Tabel 3: Analiza spotului 2

Predictibilitate prin reguli		**REPREZENTARE SOCIALĂ: În traficul rutier, șoferii sunt oameni normali deoarece au obținut prin examinare psihologică permisul de conducere. În caz de accident minor, chiar dacă naște supărare, negocierea este cea mai bună soluție. (*scenariu de rol și de ambianță*)**
Expectanța și retorica disonanței		Asistăm la un accident minor (*incident critic*) și *expectanța anticipează* o succesiune de comportamente comunicaționale de negociere între oameni obișnuiți. DISONANȚĂ: din automobilele „îmbrâncite” năvălesc înghesuindu-se furioase, personaje din lumea interlopă, persoane bizar îmbrăcate, ființe fantastice, agitând obiecte și arme a căror periculozitate este incontestabilă.
LIMBAJ	Decor	Trafic rutier aglomerat. Strada nu e vizibilă, dar aglomerația este subînțeleasă prin ciocnire, prin rapiditatea cu care cei revoltați ajung înghesuindu-se la automobilul vinovat. Machiajul și costumele foarte colorate sunt grotești, neverosimile. Obiectele sunt arme sau care pot fi folosite drept arme.

	Imagine – încadratură	Încadraturi medii centrate exlusiv pe agresivitatea personajelor revoltate care ies din automobilele lovite, imagini alternate rapid cu prim-planul șoferului uluit și copleșit de spaimă. Diversitatea bizară a tipologiilor este sugerată de diversitatea costumației.
	Decupaj	În secvențialitate, accentul este pus pe furia exprimată de succesiunea rapidă de apariții impulsive ale „victimelor" incidentului. Aparițiile în cascadă alternează cu prim-planul static al stupefacției șoferului înfricoșat. Ritmul inițial lent, nostalgic, va ajunge la un ritm năucitor de rapid.
	Comentariu, muzică	Muzica inițial lirică devine brusc un rock zgomotos. Suspendarea secvențialității în disonanță maximă va fi compensator echilibrată de sloganul concluziv: „*Pentru că nu știi peste cine dai, asigură-ți liniștea cu un RCA GroupMama. Asigurăm tot ce contează pentru tine*" .
Perceperea raportului vulnerabilitate–control		RETORICA INCIDENTULUI CRITIC: Este prezentă stilistic o disproporție disonantă între incident și reacții. Astfel, este hiperbolizată vulnerabilitatea întâlnirilor imprevizibile și a pierderii controlului în cazul devierii din zona de protecție a regulilor: • Neatenția (eroare umană) este sursa pierderii controlului. Psihocognitiv, omul este vulnerabil. • În traficul auto nu există un control absolut asupra bunei desfășurări a acestuia. Deși sunt mai mulți decidenți, niciunul nu-i poate controla pe ceilalți și oricine poate deveni vulnerabil. • Niciun om nu poate controla total o altă persoană. Necunoașterea identității altora amplifică dificultatea de anticipare și control asupra comportamentelor străine.

Analiza observațională și de conținut a subiectului „Asigurări RCA"

Subiect 3. (www.youtube.com: BCR Asigurări) – O familie de „zăpăciți" în vacanță se cazează la hotel. Intră nerăbdători în camera repartizată. Bucuroasă, că în sfârșit a ajuns, soția plonjează pe spate într-un pat. Patul, tip automat rabatabil, se închide în perete, făcând-o prizonieră în zid…

Tabel 4: Analiza spotului 3

Predictibilitate prin reguli		**REPREZENTARE SOCIALĂ: Oricând, oriunde, după o lungă și obositoare călătorie, un pat într-o cameră hotel este binevenit, salvator. Toate paturile sunt la fel. (*scenariu de ambianță, de secvențialitate*)**
Expectanța și retorica disonanței		*EXPECTANȚA ANTICIPEAZĂ* că oriunde, într-un hotel, toate paturile sunt identice și te poți lăsa în voia propriilor automatisme comportamentale generate de oboseală. *Neanticipat:* Patul este rabatabil, un instrument automat defect, iar comportamentul de plonjare pe saltea devine periculos.
LIMBAJ	Decor	Cameră standard de hotel cu un pat dublu, aparent, „ca oricare altul".
	Imagine – încadratură	Încadratura largă, reprezintă în ansamblu întreaga cameră redând expresiv siguranța de sine a femeii, automatismul comportamental și surpriza finală.
	Decupaj	Spotul este un cadru-secvență unic menit a pune în valoare automatismul comportamental finalizat prin suspendarea pe incidentul critic generat de automatismul dereglat al patului.

	Comentariu, muzică	Redarea accidentului este astfel suspendată (nu vom ști ce se va întâmpla cu femeia prizonieră în perete), dar disonanța este redusă de sloganul: *„Ai nevoie de asigurări medicale pentru călătorii în străinătate”.*
Perceperea raportului vulnerabilitate–control		RETORICA INCIDENTULUI CRITIC subliniază vulnerabilitatea situațiilor de utilizare a obiectelor și aparaturilor străine, necunoscute, accentuând că: • Prin lipsa atenției, automatismele comportamentale diminuează controlul și vigilența, favorizând vulnerabilitatea. • Automatismele comportamentale sunt încurajate de aparenta familiaritate (scenariu de ambianță) a unor obiecte sau situații, în realitate incomplet cunoscute. • Obiectele cu modalități necunoscute de control, funcțional imprevizibile, pot crea situații de vulnerabilitate.

Analiza observațională și de conținut a subiectului „BCR Asigurări”

Pentru construirea modelului, lucrarea s-a focalizat pe vizual, pe analiza interacțiunilor nonverbale. În interiorul limbajului audiovizual, comunicarea verbală implică alte corelații în raportul dintre imagine și schemele scenariu verbalizate.

Concluzii În limitele spațiului editorial, aplicarea modelului metodologic este exemplificată prin numai 3 grile de observație, dar concluziile exprimă examinarea a 29 de spoturi în care construcția audiovizuală a „percepției riscurilor” putea fi evaluată. Dincolo de *interferențe situaționale, de hazard,* în esență, cauzele primare ale vulnerabilității *sunt devianțele voluntare și involuntare de la scenariile de siguranță.* Performarea deviantă este determinată de *erori umane (în percepții, predicții și acțiuni),* de *imaturitate,* de *iresponsabilitate* și, nu în ultimul rând, de *automatismele în manipularea obiectelor și aparaturilor.*

În exprimarea vulnerabilităților și a pierderii controlului de către protagoniști, în fiecare grilă de observație, analiza s-a focalizat pe felul cum – prin modalitățile limbajului audiovizual – *creatorii pun în disonanță reprezentările-expectanță ale spectatorilor.* Funcția speculativă a scenariilor cognitive este prezentă în toate spoturile, situațiile redate sunt imaginare, dar cu un grad mare de verosimilitate fiind extensii ale unor scheme de scenariu reale, foarte probabile. Această mobilitate constructivă este urmarea faptului evocat în premisă că o situație dată constituie *un câmp unic* de caracteristici senzorial perceptive și condițional praxiologice, *un unic suport simbolic-informațional* pentru emergența oricărei reprezentări sau scenariu. *Referențialul reprezentațional este comun* atât pentru siguranță, cât și pentru vulnerabilitate, înscriindu-se într-un posibil situațional aproape nelimitat.

Considerăm că ipoteza a fost validată. Exploatând potențialul psiho-formal al limbajului cinematografic, autorii *selectează altfel* condiționalitățile unei expectanțe de siguranță și creează verosimil contextul unei reprezentări de vulnerabilitate. Din analiza spoturilor dedicate asigurărilor (siguranței), inducerea prin limbaj audiovizual a „percepției riscurilor” se realizează prin: *imagine* (încadraturile alese determină focalizarea atenției pe intensitatea semnificantă a vulnerabilităților situațional-comportamentale), *montaj* (conținutul fiecărei încadraturi este juxtapus, în similitudine sau contrast, construind astfel progresia detaliilor incidentului critic, amplificând disonanța), *decupaj* (nu asistăm la o schemă integrală de scenariu, cu început și sfârșit. Secvențialitatea reală a situației este concentrată la durata minimă a unei demonstrații silogistice, fiind redat *numai incidentul critic. Finalul dechis,* prin inerția emoțională a disonanței, va acutiza în conștiință reprezentarea incidentului) și *sonor* (rezonanța emoțională a acompaniamentului melodic este înghețată de explicitarea

atribuțional-argumentativă a sloganului). Toate modalitățile audiovizuale sunt orientate stilistic de exprimarea performării deviante de la scenariul de rol, principala sursă de schimbare a polarității siguranță-vulnerabilitate.

Din consultările focus-grup s-a configurat necesitatea diferențierii clare a două categorii de scenarii pentru o situație dată: 1. scenariile actanțiale ale protagoniștilor implicați în situație și 2. cele preexistente în mintea spectatorilor ca expectanțe despre acea situație. Activarea funcțiilor schemelor de scenariu la personaje diferă de cea a spectatorilor. *Suspendată în punctul culminant al disonanței, de maxim efect al stării de vulnerabilitate,* progresia situației nu oferă timp pentru evidențierea la protagoniști a activării tuturor funcțiilor caracteristice schemelor. Exprimată prin habitudini și automatisme (exteriorizări ale unor expectanțe implicite), la protagoniști este evidentă numai *funcția performativă.* Lipsesc funcțiile de anticipare, cea speculativă, cea atribuțională și de testare a adevărului.

Pentru spectatori, expectanța activată de incidentul critic trece rapid în disonanță declanșând funcția de testare a veridicității. Comentariul slogan va stimula și funcția atribuțională. „Realismul" senzorio-perceptiv al limbajului audiovizual asigură credibilitatea la nivelul verosimilului. Prin impactul *„finalului deschis",* spectatorii vor resimți însă toate funcțiile după vizionare astfel că *incidentul critic se internalizează* la nivelul cogniției și situația exemplificată în spot devine „percepție a riscurilor". Verosimilitatea (probabilitatea mare a posibilității) situațiilor redate face ca importanța mesajului să nu poată fi ignorată, astfel că pentru spectator, reprezentările vulnerabilității vor intra în repertoriul de expectații („percepții") ale riscurilor.

Implicații metodologice

Studiul de față nu este o evaluare exclusivă a situațiilor de risc percepute prin intermediul artefactelor audiovizuale, ci, în primul rând, este o analiză a raportului reprezentare-comunicare-limbaj care potențează construcția percepțiilor sociale. În condițiile în care, formal, limbajul cinematografic este senzorio-perceptiv, „percepția riscurilor" a constituit provocarea și domeniul cu cele mai multe oportunități analitice pentru edificarea metodologiei.

Considerăm că, pentru această primă etapă, obiectivul de a construi o metodologie de cercetare a documentelor audiovizuale a fost în bună măsură atins. Metoda derivată din *observația structurată și analiza de conținut,* riguros aplicată la multidimensionalitatea psiho-formală a limbajului cinematografic, desigur, a impus o grilă multidimensională de evaluare. În construcția teoretică, utilizarea mai multor concepte s-a impus de la sine deoarece, simultan, toate se dinamizează semantic unul pe altul în dramaturgia cinematografică.

Experimentul analitic nu trebuie considerat exhaustiv. Datorită spațiului editorial limitat, în spoturile publicitare, a fost evidențiată numai dramaturgia persuasivă intenționată de emitent, nu și evaluarea efectelor inducției resimțite de spectatori. Studiul a încercat să demonstreze că există un potențial analitic important dacă limbajul cinematografic este abordat prin intermediul conceptelor psiho-sociale interpretate praxiologic.

În domeniul percepției riscurilor, referitor la constructivism ca abordare *framing,* cunoașterea socio-structurală a limbajului cinematografic ar permite studiul comparativ al mai multor documente audiovizuale care redau sincron aceleași evenimente sociale sau istorice. Abordarea numai prin comentariu a unor evenimente înregistrate audiovizual, exclusivitatea acordată de *framing* doar analizei de conținut și comunicării noțional-

verbale nu este acoperitoare. Un real beneficiu științific ar fi dat de caracterul documentar mai pregnant al limbajului audiovizual care, prin înregistrarea tehnică a faptelor și comportamentelor, surprinde concret perceptiv procesul cauzal-cinematic, praxiologic, de manifestare a realității. Cunoașterea limbajului cinematografic – concomitent cu analiza altor categorii de documente și mărturii – permite efectuarea de comparații dintre integralitatea obiectivă a realității și incompletitudinea subiectiv eliptică (decupată) a înregistrărilor audiovizuale.

Bibliografie

Abric, J.-C. (A. Neculau) (1995) *Reprezentările sociale: psihologia câmpului social.* București: Societatea Știință & Tehnică S.A.

Berger, P. L. și Luckmann, T. (2008) *Construirea socială a realității: tratat de sociologia cunoașterii.* București: Art.

Boholm, A. (ed.) (2011) *New perspectives on risk communication: Uncertainty in a Complex Society.* New York: Routlege.

Bourdieu, P. (1999) *Rațiuni practice: o teorie a acțiunii.* București: Meridiane.

Brune, F. (2003) *Fericirea ca obligație: Psihologia și sociologia publicității.* București: Trei.

Bunăiașu, C. M., Negrea, X. și Țenescu, A. (coord.) (2014) *Creativity, Imaginary, Language.* Craiova: Sitech.

Dinu, E.-L. (2016) Aspects of Media „mass-entertainment” in Contemporary Romania. *Calitatea vieții,* XXVII, 4, 33–40, 294–303.

Dâncu, V. S. (1999) *Comunicarea simbolică: arhitectura discursului publicitar.* Cluj-Napoca: Dacia.

Dâncu, V. (2015) România înfricoșată, percepții privind securitatea națională și incidența unor riscuri. *Sinteza,* 16, 21–32, Cluj-Napoca: IRES.

Fârte, G.-I. (2004) *Comunicarea: o abordare praxiologică.* Iași: Casa Editorială Demiurg.

Fischhoff, B., Bostrom, A. și Jacobs Quadre, L. M. (2002) *Risk Perception and Communication.* Oxford, UK: Textbook of Public Health, Oxford University Press.

Goffman, E. (2003) *Viața cotidiană ca spectacol.* București: Comunicare. Ro.

Iluț, P. (2000) *Iluzia localismului și localizarea iluziei: teme actuale de psihosociologie.* Iași: Polirom

Lupton, D. (1999) *Risk and Sociocultural Theory: new directions and perspectives.* Cambridge University Press.

Mareș, L. (1996) Riscurile: un nou domeniu al cercetării sociale. *Revista de cercetări sociale,* 1–2, 56–76.

Marinescu-Nenciu, A. P. (2014) Image Perception in the Realm of Media Manipulation. The Misleading Use of Newspaper Images. *Cinematographic Art & Documentation,* 9, 13, 8–16. Disponibil la https://cinematographicart.ro/. Accesat în 23 februarie 2018.

Martin, M. (1981) *Limbajul cinematografic.* București: Meridian.

McLuhan, M. (1975) *Galaxia Gutenberg.* București: Politică, 266.

McLuhan, M. (2005) Inside the Five Sense Sensorium, în D. Howese, *Empire of the Senses: The Sensory Culture Reader,* Oxford: Berg.

Melechi, A. (2016) *Film and academic psychology: the power of cinema.* Amity University. Disponibil la www.timeshighereducation.com. Accesat în 4 aprilie 2018.

Otieno, C., Spada, H. și Renkl, A. (2013) *Effects of News Frames on Perceived Risk, Emotions, and Learning.* Journals.plos.org. November 4. Disponibil la //doi.org/10.1371/journal.pone.0079696. Acesat în 28 martie 2018.

Rovența-Frumușani, D. (2004) *Analiza discursului: ipoteze și ipostaze.* București: Tritonic.

Szabo, A. (2007) Construcția socială a conceptului de risc, în D. Buzducea (coord.), *Riscuri la tineri. Studiu de caz: adolescenții cu HIV/SIDA din România,* București: Universității din București, 38–54.

Turliuc, M. N. (2004) *Imaginar, identitate și reprezentări sociale.* Iași: Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Zamfir, C. (2005) *Incertitudinea: o perspectivă psihosociologică.* București: Economică.

Zeca-Buzura, D. (2009) *Veridic. Virtual. Ludic: Efectul de real al televiziunii.* Iași: Polirom. Disponibil la www.youtube.com. Accesat în 2014–2016.

Situația sărăciei și protecția socială. România în context european

Mariana Stanciu*
Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română

Abstract: This article analyzes the situation of poverty and social protection in the countries of the European Union, with an emphasis on the Romanian realities in this field. The European social protection systems are presented from the perspective of the way in which the financing budgets are created, or from the perspective of the social protection expenditures, or the share of the social protection expenditures in GDP, the per capita expenditures with the social protection, the types of benefits granted etc. Romania is distinguished from the other European states by the fact that during the analyzed period, it was systematically located on one of the last two or three places of the European top. This happened in spite of the fact that in 2008–2014 in Romania there was a tendency to increase the share of social protection funding by the governments in power.

Keywords: *social contributions; government financing; beneficiaries.*

Cuvinte-cheie: *finanțare; guvern, contribuții sociale; beneficiari.*

Introducere

Scopul acestui articol este acela de a prezenta cele mai recente evoluții ale fenomenului sărăciei, dar și ale protecției sociale din țările Uniunii Europene, cu accent pe realitățile românești din acest domeniu.

În articol sunt utilizate cele mai recente informații existente în profil european, care se referă la deceniul 2005–2015 (publicate de Eurostat în anul 2017), dar și unele date referitoare la situația din România, publicate de INS ori alte surse relevante.

Diferențele dintre sistemele de protecție socială europene sunt analizate din perspectiva modului de constituire a bugetelor de finanțare, sau cele privind cheltuielile acestora cu protecția socială, a ponderii în PIB a cheltuielilor privind protecția socială, a cheltuielilor pe locuitor cu protecția socială, a tipurilor de beneficii acordate ș.a. Articolul se adresează îndeosebi decidenților de politici din domeniul protecției sociale prin indicarea punctelor slabe/forte ale sistemului de protecție socială din România, inclusiv din perspectivă comparativă cu alte state din UE.

Structura articolului include cinci subcapitole: extensia riscului sărăciei și excluziunii sociale în deceniul 2005–2015, analiza eficacității sistemelor sociale de protejare a nivelului de venit, analiza modului de constituire a fondurilor protecției sociale, cheltuielile și beneficiile protecției sociale, iar în final – concluzii.

Riscul sărăciei și al excluziunii sociale

Sărăcia din România în deceniul 2005–2015

Creșterea economică înregistrată în România începând cu anul 2000 a determinat o scădere a numărului și ponderii persoanelor

* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Cal. 13 Septembrie nr. 13, București. E-mail: mariana3stanciu@gmail.com.

ce trăiau în sărăcie, de la 36% la 29% din populația totală (Banca Mondială, 2003) în intervalul 2000–2002. Sărăcia extremă mai ridicată din rural s-a dovedit cea mai rezistentă față de creșterea economică.

Datele Eurostat, începând cu anul 2007 (Eurostat, *People at risk of...,* 2017), se referă la riscul de sărăcie și excluziune socială. Acestea indică ponderi deosebit de ridicate ale sărăciei și excluziunii sociale (ce includ sărăcia absolută, sărăcia extremă, sărăcia alimentară) îndeosebi pentru anii 2007 (47%) și 2008 (44,3%) (figura 1).

În cadrul *Strategiei naționale privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015–2020* (Guvernul României), sunt recunoscute ca *persoane expuse riscului de sărăcie sau excluziune socială* următoarele categorii de populație: *persoanele în risc de sărăcie după efectuarea transferurilor sociale, persoanele deprivate material sever* și *persoanele din gospodării cu intensitate scăzută a muncii.*

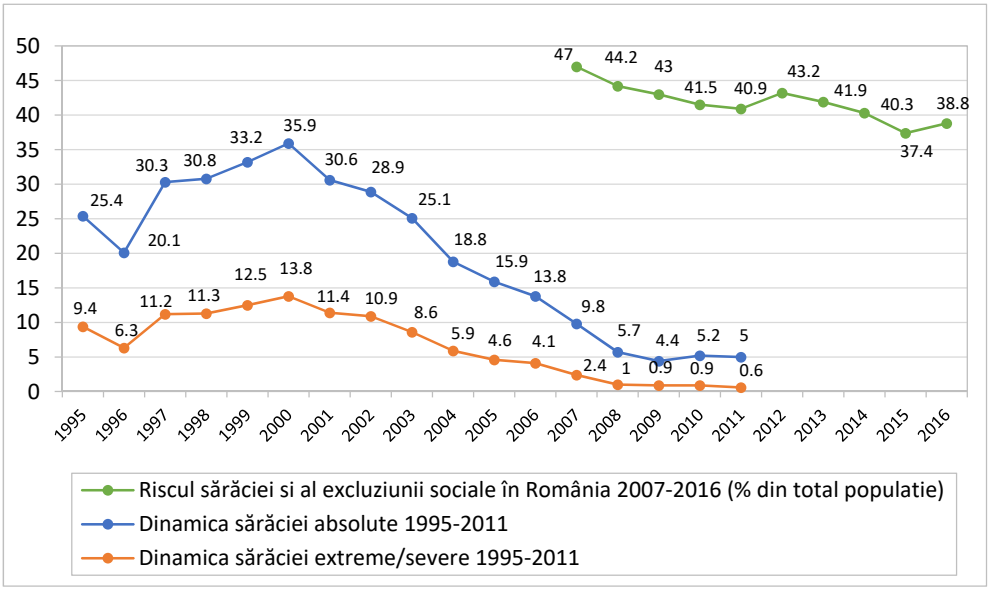

Surse: grafic realizat prin preluarea următoarelor surse: pentru intervalul 1995–2002: Banca Mondială, 2003; pentru intervalul 2002–2011, Pana M., 2013, Sărăcia – o radiografie…; pentru riscul de sărăcie și excluziune socială 2007–2016 – Eurostat, People at risk of…, 2017, pentru 2016 – date provizorii.

Figura 1: Dinamica sărăciei absolute și a sărăciei extreme/severe din România, 1995–2011. Riscul sărăciei și excluziunii sociale, 2007–2016 (% în total populație)

În anul 2015, circa 118,7 milioane de persoane, adică 23,7% din populația uniunii intra sub incidența riscului sărăciei și excluziunii sociale (24,4 % în 2014). Aceștia se găseau în una din următoarele situații sociale: trăiau încă în sărăcie după efectuarea transferurilor prin protecția socială, înregistrau o deprivare materială severă, sau trăiau în gospodării cu intensitate redusă a angajării în muncă. Reducerea numărului de persoane afectate de riscul sărăciei este una dintre preocupările majore ale Strategiei Europene 2020. Totuși, în anul 2015, mai mult de o treime din populația europeană era încă afectată de acest risc: Bulgaria (41,3%), **România (37,3%)** și Grecia (35,7%). Cele mai reduse ponderi se înregistrau în Finlanda (16,8%), Olanda (16,4%), Suedia (16,0%) și R. Cehă (14,0%). În anul 2015, după două decenii și jumătate de capitalism, România figura încă

pe primul loc în statisticile UE în privința riscului de sărăcie după efectuarea transferurilor sociale (25,4%), și pe locul doi după Bulgaria la ponderea persoanelor deprivate material sever (32,7%) (Eurostat, 2017).

Tabel 1: Persoane afectate de riscul sărăciei și excluziunii sociale, pe grupe de vârstă, 2015, România în context european, (% din populația specificată)

	Total	**Copii (0–17 ani)**	**Adulți (18–64)**	**Vârstnici (65 și peste)**
UE.28	23,7	26,9	24,7	17,4
Belgia	21,1	23,3	21,7	16,2
Bulgaria	41,3	43,7	37,4	51,8
R. Cehă	14,0	18,5	13,6	10,9
Danemarca	17,7	15,7	20,9	9,9
Germania	20,0	18,5	21,3	17,2
Estonia	24,2	22,5	21,0	37,0
Irlanda	…	…	…	…
Grecia	35,7	37,8	39,5	22,8
Spania	28,6	34,4	31,2	13,7
Franța	17,7	21,2	19,0	9,3
Croația	29,1	28,2	28,5	31,9
Italia	28,7	33,5	30,4	19,9
Cipru	28,9	28,9	30,5	20,8
Letonia	30,9	31,3	27,3	42,1
Lituania	29,3	32,7	26,4	36,0
Luxemburg	18,5	23,0	19,2	8,2
Ungaria	28,2	36,1	28,9	17,1
Malta	22,4	28,2	20,5	23,7
Olanda	16,4	16,8	19,1	6,1
Austria	18,3	22,3	18,4	14,0
Polonia	23,4	26,6	24,1	17,0
Portugalia	26,6	29,6	27,5	21,7
România	**37,4**	**46,8**	**35,7**	**33,3**
Slovenia	19,2	16,6	19,7	20,2
Slovacia	18,4	24,9	17,8	12,8
Finlanda	16,8	14,9	18,1	14,5
Suedia	16,0	14,0	15,9	18,3
M. Britanie	23,5	30,3	22,9	17,7

Sursa: *** People at risk of poverty or social exclusion, Eurostat, 2016.

Din perspectivă demografică, la nivel european, cei mai afectați de sărăcie și excluziune socială au fost copiii și adulții de vârstă activă. La o rată medie a sărăciei din UE de 26,9%, copiii au fost cei mai afectați în 20 de state europene. Între țările cu rate deosebit de ridicate se află **România (46,8%),** Bulgaria (43,7%), Grecia (37,8%) și Ungaria (36,1%)

(tabel 1). O categorie aparte de copii vulnerabili sunt cei ce provin din familiile de migranți.

Viața în gospodăriile cu intensitate a muncii foarte scăzută (persoanele în vârstă de 0–59 de ani care trăiesc în gospodării unde adulții (18–59 exclusiv studenții până la 24 de ani) au lucrat 20% sau mai puțin din timpul de muncă potențial total în ultimele 12 luni). La nivelul mediei din UE.28, 10,5% din populație trăia, în anul 2015, în asemenea gospodării. Intensitatea muncii se referă la raportul dintre numărul lunilor pe care membrii de vârstă activă ai gospodăriei (18–59, minus studenții în vârstă de 18–24 de ani) le-au lucrat de-a lungul unui an de referință din perspectiva câștigării veniturilor și numărul total al lunilor care ar fi putut fi lucrate teoretic de respectivii membri ai gospodăriilor. În anul 2015, 10,5% din populația în vârstă de 0–59 de ani din UE.28 trăiau în gospodării cu intensitate foarte scăzută a muncii, adică, cu 0,7 pp mai puțin decât în anul 2014. În anul 2015, la nivelul statelor membre, situația a fost următoarea: Grecia (16,8%), Spania (15,4%), Belgia (14,9%) și Croația (14,4%), iar statele cu cei mai scăzuți indicatori de acest tip au fost Polonia (6,9%), R. Cehă (6,8%), Estonia (6,6%), Suedia (5,8%) și Luxemburg (5,7%). În anul 2015, comparativ cu 2014, ponderea persoanelor cu vârsta între 0 și 59 ani care trăiau în gospodării cu intensitate scăzută a muncii a scăzut în 20 de state UE, dar a crescut în Cipru (cu 1,2 pp), Finlanda (cu 0,8 pp), în România (cu 0,7 pp), în Lituania (cu 0,4 pp) și în Belgia (cu 0,3 pp) (Eurostat, 2016).

Persoanele vârstnice par a fi fost cel mai puțin afectate de riscul sărăciei și al excluziunii sociale (17,4% versus 23,7% 006Ca nivelul mediei populației totale) în 20 din cele 28 de state membre ale UE.28 în anul 2015. Riscul sărăciei și excluziunii sociale în rândurile acestora, în anul 2015 a variat între 6,1% în Olanda și un maxim de 51,8% în Bulgaria. Diferențele relativ mari ale situației sociale a persoanelor vârstnice din Europa au depins de numărul persoanelor cuprinse în cadrul sistemelor de pensii, de genul și vârsta populației vârstnice (femeile și vârstnicii cu vârste mai mari tind să înregistreze riscuri mai ridicate în unele țări).

Eficacitatea sistemelor sociale de protejare a nivelului de venit

Rata medie a sărăciei determinate de nivelul scăzut al veniturilor s-a ridicat la 17,3% în țările UE.28 unde s-a înregistrat risc de sărăcie și după efectuarea transferurilor sociale. Asta înseamnă că nivelul de venit al 17,3% din populația din UE s-a situat sub pragul de sărăcie al națiunilor incluse în UE.28.

Tabel 2: Riscul sărăciei înainte și după efectuarea transferurilor sociale în țările UE.28, în anii 2014 și 2015

	Riscul de sărăcie ÎNAINTE de efectuarea transferurilor sociale		**Riscul de sărăcie DUPĂ efectuarea transferurilor sociale**	
	2014	**2015**	**2014**	**2015**
UE.28	26,1	25,9	17,2	17,3
Belgia	27,5	26,7	15,5	14,9
Bulgaria	27,3	28,4	21,8	22,0
R. Cehă	17,2	16,8	9,7	9,7
Danemarca	26,9	25,8	12,1	12,2
Germania	25,0	25,1	16,7	16,7
Estonia	28,4	27,8	21,8	21,6
Irlanda	37,2	…	15,6	…

	Riscul de sărăcie ÎNAINTE de efectuarea transferurilor sociale		Riscul de sărăcie DUPĂ efectuarea transferurilor sociale	
	2014	**2015**	**2014**	**2015**
Grecia	26,0	25,5	22,1	21,4
Spania	31,1	30,1	22,2	22,1
Franța	24,0	23,9	13,3	13,6
Croația	29,9	31,0	19,4	20,0
Italia	24,7	25,4	19,4	19,9
Cipru	24,6	25,4	14,4	16,2
Letonia	27,0	27,3	21,2	22,5
Lituania	27,5	28,6	19,1	22,2
Luxemburg	27,6	27,2	16,4	15,3
Ungaria	26,6	25,7	15,0	14,9
Malta	23,8	23,7	15,9	16,3
Olanda	21,3	22,3	11,6	11,6
Austria	25,4	25,6	14,1	13,9
Polonia	23,1	22,9	17,0	17,6
Portugalia	26,7	26,4	19,5	19,5
România	**28,8**	**29,3**	**25,1**	**25,4**
Slovenia	25,1	24,8	14,5	14,3
Slovacia	19,6	19,0	12,6	12,3
Finlanda	27,6	26,8	12,8	12,4
Suedia	28,5	26,9	15,1	14,5
M. Britanie	29,4	29,2	16,8	16,7

Sursa: *** People at risk of poverty or social exclusion, Eurostat, 2016.

La nivelul UE.28, în anul 2015, riscul de sărăcie după efectuarea transferurilor sociale a crescut ușor în 2015 comparativ cu 2014. Cele mai ridicate rate ale sărăciei s-au înregistrat în România (25,4%), Letonia (22,5%), Lituania (22,2%), Spania (22,1%) și Bulgaria (22,0%), iar cele mai scăzute – în Finlanda (12,4%), Slovacia (12,3%), Danemarca (12,2%), Olanda (11,6%) și R. Cehă (9,7%). Menționăm și faptul că între țările UE.28 există mari diferențe în ceea ce privește nivelul pragului național de sărăcie, atât la nivelul țărilor, cât și în timp.

Dacă avem în vedere rata riscului sărăciei înainte și după efectuarea transferurilor sociale, la nivelul UE.28 aceasta a fost aproape stabilă între 2014 și 2015 (per ansamblu a scăzut cu 0,2 pp, dar a crescut în unele state membre, precum Bulgaria, Croația, Lituania (fiecare cu 1,1 pp) și Olanda (0,9 pp). Cele mai mari creșteri ale ratei riscului de sărăcie după efectuarea transferurilor sociale s-au înregistrat în Lituania (3,1 pp) în 2015 comparativ cu 2014, iar cea mai consistentă scădere s-a înregistrat în Luxemburg (-1,1 pp) (Eurostat, 2016).

Deprivarea materială estimează ponderea populației cu condiții de viață sever afectate de lipsa unor resurse materiale, care nu-și poate permite cel puțin patru din următorii 9 itemi: achitarea unei rate (credit etc.) pentru achitarea unei locuințe (sau costul unei chirii), cheltuielile pentru o săptămână de vacanță pe an în afara gospodăriei, un fel de mâncare cu carne, pește (sau echivalentul vegetarian) la fiecare două zile, a face față unor cheltuieli neașteptate, a-și permite cum-

părarea unui telefon mobil, a deține un televizor color, a-și permite cumpărarea unei mașini de spălat, a-și permite cumpărarea unui automobil, a-și permite condiționarea termică a locuinței pe timp de iarnă. Potrivit acestei definiții, în UE.28, circa 8,1% din populație era, în anul 2015, deprivată material sever. O asemenea valoare medie a rezultat însă din sintetizarea unor mari diferențe între statele membre ale UE.28 – de la valori ale indicatorului de 2,6% în Olanda, 2,2% în Finlanda, 2,0% în Luxemburg, sau 0,7% în Suedia, la rate de 22,2% în Grecia, **22,7% în România** sau 34,2% în Bulgaria. Nivelul mediu al indicatorului în spațiul UE.28 a scăzut cu 0,8 pp între 2014 și 2015, dar acesta a crescut în Bulgaria cu 1,1 pp, în Grecia cu 0,7 pp, în Luxemburg cu 0,6 pp, în Danemarca cu 0,5 pp, în Lituania cu 0,3 pp și în Cipru cu 0,1 pp. În anul 2015, circa 37,3% din populația UE.28 nu și-a putut permite susținerea unor cheltuieli neașteptate, adică mai puțin cu 1,6 pp comparativ cu anul 2014. Acesta este unul dintre indicatorii deprivării materiale cu cea mai mare pondere și variație în 2015 față de 2014, în rândurile populației europene. Situația este destul de gravă dacă avem în vedere că acest indicator măsoară posibilitatea acoperirii din resurse proprii a unor cheltuieli neașteptate la nivelul unei fracții de 1/12 din valoarea pragului de sărăcie la nivel național – valoarea respectivă variind de la țară la țară de la **EUR 116 în România** la EUR 1.764 în Luxemburg. Ponderea populației care a raportat existența unor dificultăți de acest gen a variat de la mai puțin de 27,0% în Danemarca, Belgia, Luxemburg, Olanda, Austria, Malta și Suedia la mai mult de 60,0% în Ungaria, Cipru și Letonia. Comparativ cu anul 2014, ratele celor care nu și-au putut susține unele cheltuieli neașteptate au crescut în țări ca Bulgaria (+3,8 pp), Belgia (+1,7 pp) și Grecia (+1,6 pp), dar au scăzut în Letonia (-7,0 pp), Polonia (-6,3 pp) și R. Cehă (-4,8 pp) (Eurostat, 2016).

Modul de constituire a fondurilor protecției sociale

Principalele surse de finanțare a protecției sociale în UE-28 (tabel 1) au fost contribuțiile sociale, care au reprezentat 54,1% din toate veniturile, și contribuțiile guvernului general din impozite (40,5%), în anul 2014. Contribuțiile sociale sunt constituite din contribuțiile plătite de persoanele protejate (angajați, persoane care desfășoară activități independente, pensionari și altele) și cele plătite de angajatori.

Media europeană nu relevă diferențele naționale existente în structura finanțării pentru protecția socială. De exemplu, în Estonia și Lituania, peste 70% din încasări au venit din contribuțiile sociale. Danemarca și Irlanda, pe de altă parte, și-au finanțat sistemele de protecție socială în mare parte din impozite, care au reprezentat peste 60% din încasările totale. Malta, Suedia și Cipru au depins în mare măsură de finanțarea guvernului general (peste 50%) (Eurostat, Social protection statistics – main indicators, 2017). Ponderea „altor încasări" (inclusiv veniturile din proprietate) a fost scăzută în 2014: 5,5% pentru UE-28. Totuși, ponderea unor asemenea încasări în Polonia, Marea Britanie, Olanda și Luxemburg a fost cu mult peste 10%.

Tabel 3: Constituirea fondurilor protecției sociale în UE.28, în anii 2008 și 2014

	Contribuții de la guvern		Contribuții sociale						Alți contributori	
			Total		Angajatori		Persoane protejate			
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
UE.28	**38,3**	**40,5**	**55,7**	**54,1**	**36,5**	**34,7**	**19,2**	**19,3**	**6,0**	**5,5**
Zona Euro	**35,4**	**37,4**	**61,1**	**59,2**	**39,2**	**36,9**	**21,9**	**22,3**	**3,4**	**3,4**

	Contribuții de la guvern		Contribuții sociale						Alți contributori	
			Total		Angajatori		Persoane protejate			
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
Belgia	33,5	38,6	64,1	59,2	43,2	39,7	21,0	19,5	2,4	2,3
Bulgaria	44,5	48,8	54,0	49,3	33,9	31,7	20,1	17,5	1,5	1,9
R. Cehă	22,0	28,5	76,4	70,0	50,9	46,9	25,6	23,1	1,6	1,5
Danemarca	70,5	79,8	22,0	19,0	13,0	11,0	9,0	7,9	7,5	1,3
Germania	34,5	33,3	63,7	65,0	35,4	34,6	28,3	30,5	1,8	1,7
Estonia	19,1	18,1	80,8	81,7	79,8	80,6	1,0	1,1	0,1	0,2
Irlanda	59,1	60,5	35,9	36,1	26,6	27,3	9,2	8,8	5,0	3,5
Grecia	36,0	39,8	57,4	55,3	33,6	32,4	23,9	22,9	6,6	4,8
Spania	36,7	44,0	62,0	53,4	48,7	40,7	13,3	12,7	1,3	2,6
Franța	34,0	35,1	62,4	61,7	43,4	42,5	19,0	19,2	3,6	3,2
Croația	31,1	36,6	66,9	60,7	30,7	27,8	36,6	32,9	1,8	2,7
Italia	42,2	48,8	55,6	49,2	39,4	34,5	16,2	14,7	2,2	2,0
Cipru	49,0	52,0	40,7	43,7	24,6	24,6	16,1	19,0	10,3	4,3
Letonia	35,4	40,0	64,4	59,4	47,8	41,9	16,6	17,4	0,2	0,7
Lituania	35,0	28,3	64,3	70,9	58,5	54,0	5,8	16,9	0,8	0,8
Luxemburg	46,3	41,9	50,0	46,3	25,9	24,4	24,1	21,9	3,7	11,8
Ungaria	36,4	36,1	62,2	61,9	40,3	38,8	21,9	23,1	1,4	2,0
Malta	40,9	56,1	56,4	41,8	39,4	29,5	17,0	12,3	2,7	2,1
Olanda	19,2	19,9	69,0	65,7	32,9	32,0	26,1	33,8	11,8	14,4
Austria	34,0	36,3	64,5	62,3	37,7	36,2	26,8	26,1	1,5	1,4
Polonia	17,5	21,7	60,5	62,8	41,3	42,4	19,2	20,4	22,1	15,5
Portugalia	44,9	46,1	46,1	45,3	30,8	29,0	15,3	16,3	9,0	8,6
România	**44,1**	**49,7**	**54,5**	**48,9**	**38,3**	**34,1**	**16,2**	**14,9**	**1,5**	**1,4**
Slovenia	29,1	33,8	69,0	64,8	27,6	25,7	41,5	39,1	1,9	1,4
Slovacia	26,0	31,7	67,3	64,2	45,9	43,7	21,4	20,5	6,7	4,2
Finlanda	42,9	47,2	48,5	47,7	37,6	34,7	10,9	13,0	8,7	5,1
Suedia	49,2	52,2	47,8	45,6	38,1	36,4	9,7	9,2	3,0	2,2
M. Britanie	47,2	48,6	36,8	36,9	26,6	27,3	10,2	9,7	16,0	14,5

Sursa: *** Social protection receipts, by type, 2008 and 2014.png, Eurostat, 2017.

Asemenea diferențe provin din practicarea pe termen lung a unor politici puternic diferențiate de către instituțiile protecției sociale din diferite țări. Țările din Europa de nord, unde predomină finanțarea guvernamentală, preferă modelul Beveridge (prestațiile acordate pe criterii rezidențiale). Alte țări preferă modelul Bismarck (prestații pe criterii asiguratorii–contributive). În unele țări, structura prestațiilor acordate a suportat evoluții în timp (față de anul 2008). De exemplu, Malta, Danemarca, Spania, Italia și Republica Cehă și-au majorat substanțial cota de finanțare din partea guvernului, acest lucru fiind, de regulă, combinat cu o reducere a contribuțiilor sociale; în Danemarca a avut loc, de asemenea, o reducere semnificativă a „altor încasări". Dar o schimbare în favoarea

contribuțiilor sociale în raport cu contribuțiile guvernamentale s-a produs în Lituania. Ponderea „altor încasări" a scăzut cu 0,5 puncte procentuale în UE-28 și a înregistrat o reducere în majoritatea țărilor UE. Cele mai mari scăderi ale „altor încasări" au fost înregistrate în Polonia, Danemarca și Cipru.

Per ansamblu, în intervalul 2008–2014, contribuția medie pentru protecția socială în UE-28 a crescut de la 7,3 mii euro pe locuitor la 8,3 mii euro pe locuitor, veniturile totale ale bugetului fiind în creștere cu 15,6%. Cea mai mare modificare a structurii încasărilor în această perioadă a fost legată de contribuțiile guvernamentale, a căror pondere în veniturile totale a crescut de la 38,3% în 2008 la 40,5% până în 2014, pe fondul unei reduceri relative a ponderii contribuțiilor angajatorilor, de la 36,5% la 34,7%.

Structura veniturilor utilizate pentru finanțarea protecției sociale variază în interiorul UE.28, din această perspectivă, la nivelul anului 2014, putând fi identificate *trei grupuri de state.* Din primul grup fac parte statele membre în care contribuțiile guvernamentale au generat cea mai consistentă componentă a încasărilor: Danemarca, Irlanda, Malta, Suedia, Cipru, *România,* Regatul Unit și Portugalia. În primele cinci state enumerate, contribuțiile guvernamentale au reprezentat mai mult de jumătate din totalul veniturilor protecției sociale, adică peste trei cincimi din încasările totale în Irlanda (60,5%) și aproape patru cincimi în Danemarca (79,8%). În celelalte state membre ale UE, contribuțiile sociale de la angajatori și de la persoanele protejate au reprezentat cea mai consistentă componentă a încasărilor. Și aceste state pot fi împărțite în state în care contribuțiile angajatorilor au reprezentat mai mult de două treimi din toate contribuțiile sociale: Republica Cehă, Belgia, Polonia, Slovacia, Franța, Italia, Letonia, Finlanda, Lituania, Spania și Estonia (unde cota angajatorilor a atins nivelul maxim de 98,7% din totalul contribuțiilor sociale). În ultimul grup de state membre, contribuțiile sociale ale angajatorilor au reprezentat mai puțin de două treimi din contribuțiile sociale: Bulgaria, Ungaria, Grecia, Austria, Germania, Luxemburg, Țările de Jos, Croația și Slovenia (în ultimele trei, această pondere reprezentând mai puțin de jumătate din totalul contribuțiilor sociale). În majoritatea statelor UE, încasările din alte surse s-au menținut la nivele nesemnificative. Contribuții de acest tip, de peste 10%, s-au înregistrat doar în Luxemburg, Țările de Jos, Regatul Unit și Polonia. În intervalul 2010–2015, în țările UE.28, cheltuielile cu protecția socială au crescut ușor, de la 28,6 în anul 2010 la 29,0 în anul 2015. În anul 2015, au existat două surse majore de finanțare a protecției sociale din statele UE.28: contribuțiile sociale în proporție de 54% și contribuțiile guvernului general, din taxe în proporție de 43% (Eurostat, 2017).

În România, finanțarea protecției sociale s-a realizat în proporție de 44,1% respectiv 49,7% în anii 2008 și 2014 – prin fonduri de la guvern, restul fondurilor necesare provenind din contribuțiile sociale ale angajatorilor (38,1% respectiv 34,1% în anii 2008 și 2014) și ale persoanelor protejate (16,2% respectiv 14,9% în anii 2008 și 2014).

Cheltuielile și beneficiile protecției sociale

În anii 2010, 2011 și 2012, mediile cheltuielilor europene cu protecția socială au crescut cu 3,8% și, respectiv, cu 1,9% și 3,3%, deși în anul 2012, PIB-ul european a crescut doar cu 1,9%, ceea ce a dus la o creștere cu 0,4 puncte procentuale a raportului dintre cheltuielile cu protecția socială și PIB, astfel încât acesta a fost de 28,7% în UE-28 (Eurostat, 2017).

În anul 2013, a avut loc o nouă creștere cu 0,2 puncte procentuale a ponderii cheltuielilor de protecție socială (28,9%) față de media PIB. În anul 2014, cheltuielile pentru protecția socială au reprezentat 28,7% din PIB în UE-28 și 29,7% în ZE-19 (tabel 4).

În deceniul 2005–2014, au existat diferențe semnificative între țări în ceea ce privește nivelul cheltuielilor de protecție socială. De exemplu, Franța (34,3%), Danemarca (33,5%) și Finlanda (31,9%) au cheltuit o mare parte din PIB-ul lor pentru protecția socială; în schimb Letonia (14,5%), Lituania (14,7%) și **România (14,8%)** au înregistrat în continuare cele mai scăzute rate ale protecției sociale în PIB. În anul 2014, ponderea cheltuielilor de protecție socială în PIB, a fost cea mai ridicată în Franța (34,3%), aceasta fiind urmată de Danemarca (32,9%), iar Finlanda, Olanda, Belgia și Austria au raportat, cheltuieli de/peste 30%.

Tabel 4: Ponderea cheltuielilor cu protecția socială în PIB, UE.28, 2005–2015

	2005	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
UE.28	**…**	**…**	**…**	**25,9**	**28,7**	**28,6**	**28,3**	**28,7**	**28,9**	**28,7**	**29,0**
Zona Euro	**26,5**	**26,2**	**25,8**	**26,5**	**29,3**	**29,2**	**28,9**	**29,3**	**29,7**	**29,7**	**…**
Belgia	26,8	26,6	26,2	27,7	30,0	29,4	29,7	29,6	30,1	30,3	30,4
Bulgaria	14,7	13,8	13,4	14,7	16,1	17,0	16,5	16,6	17,6	18,5	17,9
R. Cehă	18,0	17,6	17,7	17,9	20,1	20,1	20,1	20,4	20,2	19,7	19,1
Danemarca	29,5	28,4	29,1	28,9	32,7	32,4	32,1	32,0	32,5	32,9	32,3
Germania	28,9	27,8	26,8	27,1	30,5	29,8	28,6	28,7	29,0	29,1	29,2
Estonia	12,5	12,0	12,0	14,7	18,8	17,6	15,6	15,0	14,9	15,1	16,4
Irlanda	26,5	15,7	17,2	19,9	23,5	24,0	23,5	23,3	22,3	20,6	16,7
Grecia	20,4	20,6	21,3	22,6	25,1	26,2	27,7	28,2	26,7	26,0	26,5
Spania	20,1	20,0	20,3	21,4	24,4	24,6	25,3	25,5	25,8	25,4	24,7
Franța	30,6	30,4	30,1	30,4	32,9	32,9	32,7	33,5	33,9	34,3	33,9
Croația	…	…	…	18,6	20,7	20,8	20,4	21,1	22,0	21,5	21,3
Italia	25,3	25,6	25,7	26,7	28,8	28,9	28,5	20,3	29,8	29,9	30,0
Cipru	16,6	16,7	26,4	27,6	29,1	19,9	21,5	22,3	24,2	23,0	22,0
Letonia	12,2	11,9	10,6	12,1	16,8	18,3	15,3	14,4	14,6	14,5	14,9
Lituania	13,2	13,3	14,2	15,9	21,0	18,9	16,9	16,3	15,3	14,7	15,6
Luxemburg	22,1	20,8	19,7	21,2	23,8	22,7	21,9	22,8	23,2	22,7	22,0
Ungaria	21,5	22,0	22,2	22,4	22,8	22,6	21,7	21,4	20,8	19,9	20,2
Malta	17,7	17,8	17,8	18,1	19,6	19,3	18,9	19,1	18,9	18,2	17,5
Olanda	25,8	26,5	26,1	26,4	29,4	29,7	30,2	31,0	31,2	30,9	30,2
Austria	28,1	17,7	27,2	27,8	29,8	29,8	29,0	29,3	29,8	30,0	30,2
Polonia	20,0	19,7	18,4	19,3	20,3	19,7	18,7	18,9	19,4	19,1	…
Portugalia	23,8	23,7	23,0	23,4	25,8	25,8	25,8	26,4	27,6	26,9	25,7
România	**13,4**	**12,8**	**13,5**	**14,1**	**16,9**	**17,3**	**16,4**	**15,4**	**14,9**	**14,8**	**17,6**
Slovenia	22,6	22,3	20,9	21,0	23,7	24,4	24,5	24,9	24,9	24,1	23,9
Slovacia	16,1	16,0	15,7	15,7	18,5	18,2	17,8	18,0	18,3	18,5	18,3
Finlanda	25,6	25,4	24,5	25,1	19,0	19,3	28,9	30,1	31,1	31,9	31,6
Suedia	29.5	28,6	27,4	27,7	30,1	28,6	28,2	29,3	30,0	29,6	29,3
M. Britanie	25,3	25,3	24,8	25,9	28,8	29,1	29,1	29,2	28,4	27,4	28,8

Notă: Indicatorii UE pentru 2015 exclud Polonia și Zona Euro pentru care nu au fost furnizate date. PIB-ul Irlandei este pentru anul 2015.

Surse: *** Social protection statistics – main indicators, Eurostat, 2017. Pentru anul 2015: *** Social protection in 2015, Almost one-third of EU GDP spent on social protection Highest ratios in France, Denmark and Finland, Eurostat, 188/2017 – 8 December 2017.

Ponderi ale cheltuielilor de protecție socială sub 20% din PIB au fost înregistrate în Ungaria, R. Cehă, Polonia, Bulgaria, Slovacia, Malta, Estonia, **România,** Lituania și Letonia. România încă era a treia țară din UE, cu cele mai mici ponderi în PIB ale cheltuielilor de protecție socială (14,8%), după Letonia și Lituania.

În anul 2014, Finlanda a fost țara ale cărei cheltuieli cu protecția socială au fost cu 6,8 puncte procentuale mai mari decât în 2008. Aceasta a reprezentat cea mai mare creștere în rândurile statelor membre ale UE din perioada analizată, a cheltuielilor cu protecția socială, la acest capitol, Cipru situându-se pe locul al doilea cu 5,4 puncte procentuale.

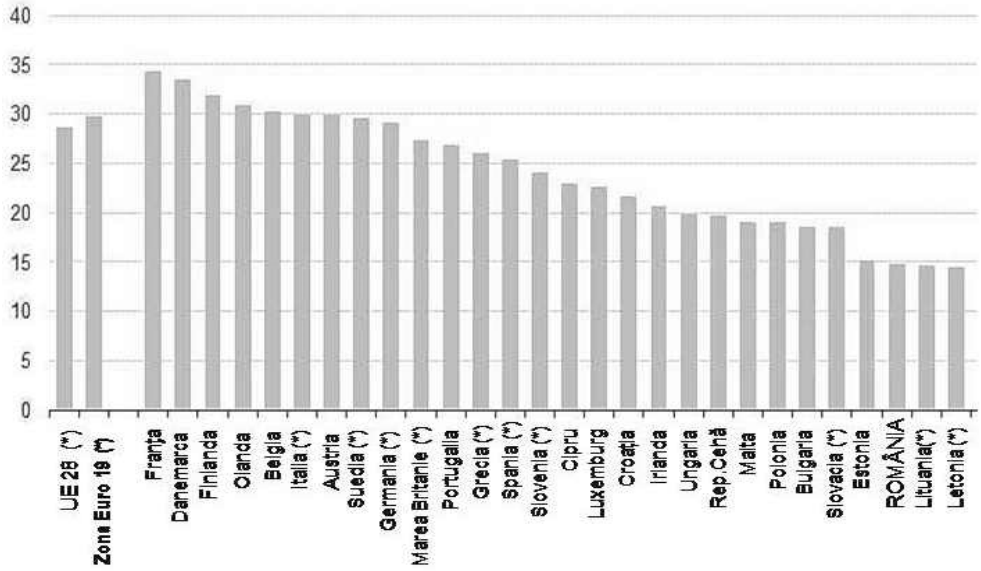

(*) date provizorii
Sursa: *** Social protection statistics – main indicators, Eurostat, 2017.

Figura 2: Ponderea cheltuielilor cu protecția socială în PIB, UE.28, 2005–2014

În anul 2015, decalajele dintre statele membre ale UE.28 s-au menținut în privința ponderii cheltuielilor cu protecția socială în PIB – de la peste 30% din PIB în țări ca Franța (34%), Danemarca și Finlanda (fiecare 32%), Belgia, Olanda, Austria și Italia (fiecare 30%) – la **ponderi sub 20% din PIB în România** și Letonia (fiecare 15%), sau Lituania și Estonia (fiecare 16%), Irlanda (17%), Malta, Bulgaria și Slovacia (fiecare 18%), R. Cehă (19%). În intervalul 2010–2015, în țările UE.28, cheltuielile cu protecția socială au crescut ușor, de la 28,6 în anul 2010 la 29,0 în anul 2015 (Eurostat, 2017).

Cheltuieli cu protecția socială în valori PPS (putere de cumpărare standard)

Utilizarea unui standard de putere de cumpărare (PPS) facilitează o comparație a nivelului cheltuielilor de protecție socială pe cap de locuitor între țări, ținând seama de diferențele dintre nivelul prețurilor practicate în fiecare țară. Cheltuielile pe locuitor pentru protecția socială (PPS) elimină efectul influenței diferențelor de prețuri dintre țări și prezintă cu o mai mare acuratețe intervenția

efectivă a instituțiilor de protecție socială în domeniul micșorării riscurilor recunoscute social. În general, există o corelație pozitivă între cheltuielile de protecție socială exprimate ca procent din PIB și la PPS pe locuitor. În general, poziția relativă a unei țări cu privire la acești indicatori agregați se menține cu ambele variabile. Principalele excepții au fost Luxemburg (care a prezentat un nivel superior în termeni expresie PPS). Nivelul de cheltuieli pe persoană a fost relativ omogen în cadrul grupului de țări Letonia, Lituania, România și Estonia – acestea au prezentat cele mai scăzute niveluri de PIB alocate protecției sociale (sub 16,0%). De asemenea, variația *cheltuielilor pe persoană în PPS* a fost destul de mică în cadrul grupului constituit din Franța, Danemarca, Finlanda, Țările de Jos, Belgia, Austria, Suedia și Germania, care au prezentat cele mai ridicate niveluri ale PIB alocate protecției sociale (28,7%, adică valoarea medie în UE-28). O excepție a constituit Italia, care a avut un nivel considerabil mai mic de cheltuieli pe persoană. Cu toate acestea, nivelul cheltuielilor pe persoană (PPS) a arătat o variație mai mare în cazul țărilor care au avut tendința de a avea un nivel de cheltuieli relativ scăzut până la mediu, ca procent din PIB, (între 16,0% și 28,7%). În acest din urmă grup, chiar dacă țările au avut un nivel similar de cheltuieli în ceea ce privește ponderea în PIB, nivelurile lor de cheltuieli pe locuitor (PPS) au prezentat diferențe mai mari decât cele din grupa anterioară plus Italia. Cel mai înalt nivel al cheltuielilor pentru protecția socială pe locuitor în anul 2014 a fost înregistrat de Luxemburg (14,9 mii PPS pe locuitor), acesta fiind urmat de Danemarca, Olanda, Austria, Franța, Germania, Belgia, Suedia și Finlanda unde protecția a fost mai mare de 9,0 mii PPS pe locuitor (Eurostat, Social protection statistics – main…, 2017). Cheltuielile din Letonia, Bulgaria și **România au fost de 2,6 mii PPS pe locuitor** sau mai puțin. Disparitățile dintre state sunt legate de diferitele niveluri ale avuției naționale, dar reflectă și diferențele dintre politicile statelor privind finanțarea protecției sociale, tendințele demografice, rata șomajului și alți factori sociali, instituționali și economici (Eurostat, Total expenditure on…, 2017, Eurostat, Social protection statistics – main…, 2017).

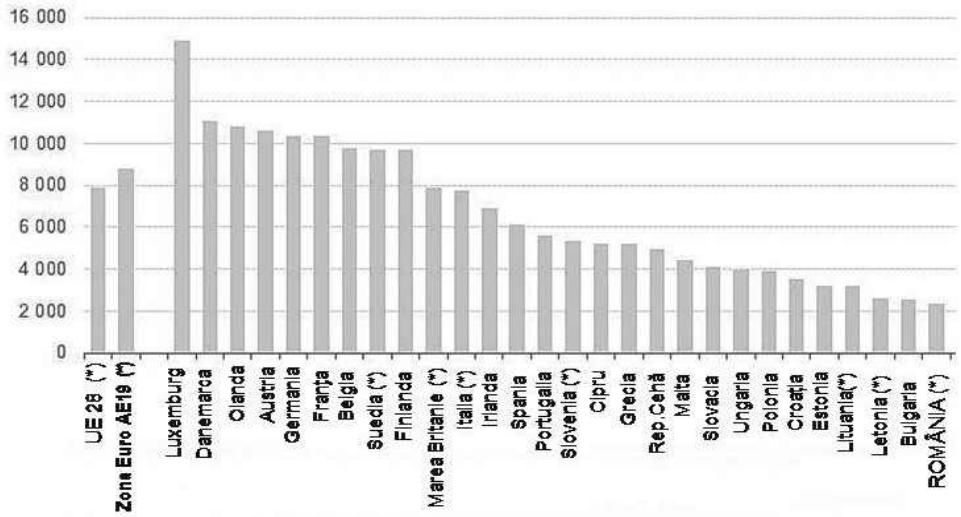

(*) date provizorii
Sursa: *** Total expenditure on social protection pps, 2014.png, Social protection statistics – main indicators, Eurostat, 2017.

Figura 3: Cheltuielile pe locuitor pentru protecția socială PPS, 2014

În deceniul 2007–2014, între țările din UE.28 au existat diferențe mari privind cheltuielile pe locuitor pentru protecția socială (PPS). În anul 2014, acestea erau de 7.903 PPS în UE-28 și de 8.759 PPS în ZE-19. Luxemburg a avut cele mai mari cheltuieli în 2014 (14.894 PPS pe locuitor), urmat de Danemarca, Olanda, Austria, Germania și Franța (cu peste 10.000 PPS pe locuitor). În acest grup de țări (exclusiv Luxemburg), cheltuielile pe locuitor au fost de patru-cinci ori mai mari decât cele înregistrate în grupul țărilor UE cu cele mai mici cheltuieli, adică România, Bulgaria și Letonia (respectiv 2.323, 2.555 și 2.612 PPS pe locuitor).

Tabel 5: Dinamica cheltuielilor cu protecția socială pe locuitor în prețuri constante, 2007–2014 (% schimbare față de anul precedent)

	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**Medie 2007–14**
UE.28	**1,1 p**	**2,3 p**	**6,7 p**	**0,8 p**	**-0,2 p**	**0,2 p**	**0,7 p**	**0,7 p**	**1,5**
Zona Euro (19)	**1,1 p**	**1,8 p**	**6,5 p**	**0,7 p**	**-0,2 p**	**0,0 p**	**0,8**	**1,1 p**	**1,5**
Belgia	0,7	3,9	5,0	-0,2	0,3	-1,0	1,4	2,1	1,5
Bulgaria	7,5	18,4	8,8	6,1	2,0	-1,0	8,7	7,3	7,1
R. Cehă	5,3	0,9	7,5	-0,2	-0,2	0,3	-1,1	1,8	1,7
Danemarca	3,4	-0,5	5,5	1,8	-1,4	-0,4	2,1	1,9	1,5
Germania	-0,1	1,7	8,3	0,6	0,6	0,6	1,8	2,0 p	1,9
Estonia	10,9	14,3	10,0	-4,8	-4,1	-0,1	1,3	5,3	3,9
Irlanda	3,8	5,6	11,6	2,2	0,0	-1,7	-2,6	-1,9	2,6
Grecia	6,2 p	6,3 p	5,6 p	-3,1 p	-4,5 p	-5,6 p	-7,8 p	-1,2 p	-0,6
Spania	3,0	3,8	9,8	-0,9 p	-0,4 p	-4,0 p	-0,7 p	-0,4 p	1,2
Franța	1,4	0,4	5,5	1,4	0,3	2,2	1,4	1,6	1,7
Croația	…	…	3,1	-1,8	-2,4	0,4	2,5	-1,2	…
Italia	1,6	1,7	3,6	0,6	-1,4	-1,3	-0,8 p	0,4 p	0,5
Cipru	1,9	7,6	3,7	3,1	4,5	-1,4	1,6	-6,1	1,8
Letonia	4,2	7,9	15,4	8,8	-8.6	-0,8	6,5	1,9 p	4,2
Lituania	22,2	13,3	5,6	-5,0	-2,5	1,9	-1,7	1,2 p	4,1
Luxemburg	0,1	5,6	4,7	0,8	-1,9	1,6	3,0	1,2	1,9
Ungaria	0,3	1,8	-4,1	-1,0	-2,8	-4,4	1,4	1,0	-1,0
Malta	5,1	4,1	4,9	3,0	-1,0	3,0	3,0	5,0	3,4
Olanda	1,6	2,6	6,7	1,7	1,7	0,5	-0,1	-0,4	1,8
Austria	1,2	2,9	4,0	0,9	-1,2	1,0	0,7	0,5	1,2
Polonia	1,3 p	9,0 p	9,0 p	-0,2 p	-2,2	1,7	4,9	1,0	3,0
Portugalia	-o,3	0,8	9,4	1,0	-2,9	-2,1	5,2	-1,1	1,2
România	**23,3**	**18,8**	**12,3**	**2,0**	**-2,6**	**-4,8**	**0,9**	**2,9**	**0,2**
Slovenia	0,0	1,9	5,4	1,0	0,4	-2,1	-0,6	0,4 p	0,8
Slovacia	7,3	3,9	9,1	3,1	-1,6	0,4	2,1	3,5 p	3,4
Finlanda	1,4	2,1	5,2	2,2	-0,3	2,0	2,3	1,6	2,1
Suedia	-1,1	-o,1	2,8	-0,9	-p,1	2,6	2,5	0,2 p	0,7
M. Britanie	0,1	2,0	5,4	1,9	0,0	0,9	-1,6	-1,0 p	0,9

Notă: cifrele pentru UE-28 pentru toți anii au exclus Croația; (p) date provizorii.
Sursa: *** Social protection statistics – main indicators, Eurostat, 2017.

În UE-28 și în ZE.19, cheltuielile privind protecția socială ca procent din PIB au crescut în 2009 în comparație cu anul precedent, ceea ce se datorează în principal contracției PIB de-a lungul crizei financiare globale. În următorii doi ani, raportul cheltuielilor cu protecția socială la PIB a scăzut cu 0,4 puncte procentuale în UE-28 și, de asemenea, în ZE-19.

În anii 2012 și 2013, raportul a crescut cu 0,6 puncte procentuale în UE-28 (0,8 puncte procentuale în ZE-19) tendință ce s-a menținut și în anul următor. În anul 2008, cheltuielile privind protecția socială ca procent din PIB în UE-28 au fost cu 0,6 puncte procentuale mai reduse decât în ZE-19. Diferența a rămas stabilă în timp până în 2012, iar în 2013 această divergență a atins valoarea de 1,2 puncte procentuale.

Diferența pe întreaga perioadă decurge din aceea că UE-28 include și țări din afara zonei euro cu valori mult mai scăzute ale raportului, în majoritatea cazurilor – țări care au înregistrat creșteri puternice ale PIB în perioada respectivă (Bulgaria, Republica Cehă, Polonia și România). În anul 2015, cheltuieli pe locuitor (PPS) foarte ridicate s-au înregistrat în Luxemburg, Danemarca și Austria (peste 11.000 PPS), iar cheltuieli foarte scăzute – în România, Bulgaria și Letonia (sub 3.000 PPS) (Eurostat, Social protection in 2015, Almost…, 2017).

Beneficiile protecției sociale

Beneficiile de protecție socială au reprezentat 96,3% din cheltuielile UE-28 pentru protecția socială în anul 2014; restul de fonduri au acoperit costurile de administrare și alte cheltuieli. Prestațiile adresate vârstei și serviciilor medicale au reprezentat 66,9% din totalul cheltuielilor de protecție socială, în timp ce beneficiile legate de familie/copii, persoane cu handicap, supraviețuitori și șomaj au variat între 4,9% și 8,2% fiecare; locuințele și beneficiile de prevenire a excluziunii sociale, care nu au fost incluse în altă categorie au reprezentat restul de 2,0% și, respectiv, 1,8% *(Eurostat, Social protection statistics, 2017).* O pondere relativ consistentă au avut beneficiile pentru limită de vârstă și pentru urmași, acestea reprezentând în medie 12,7% din PIB.

Între anii 2013 și 2014, în UE-28, *cheltuielile privind protecția socială ca procent din PIB* au scăzut cu 0,2 puncte procentuale, ca efect al unei creșteri mai mici a cheltuielilor pentru protecția socială (în termeni nominali) față de rata de creștere a PIB.

În perioada 2009–2014, *beneficiile de protecție socială în UE-28. în termeni reali,* au crescut cu 1,8% pe an în medie; funcțiile adresate susținerii *locuinței și a pensiilor pentru limită de vârstă* (+ 2,2%) au crescut cel mai mult.

Tabel 6: Cheltuieli ale protecției sociale (% în PIB și în mii PPS/capita) și pondere beneficii sociale în total beneficii pe funcții ale protecției sociale, în anul 2015

	Cheltuieli ale protecției sociale		**Pondere beneficii sociale în total beneficii, pe funcții ale protecției sociale**				
Țara	**% în PIB**	**mii PPS/capita**	**Familii și copii**	**Șomeri**	**Boală, handicap**	**Vârstă, supra-viețuitori**	**Locuință, excluziune socială**
UE.28	**29,0**	**…**	**8,6**	**4,8**	**37,3**	**45,2**	**4,1**
Belgia	30,4	10,3	7,3	10,7	37,4	41,5	3,1
Bulgaria	17,9	2,7	11,0	2,9	34,4	50,2	1,6
R. Cehă	19,1	5,2	8,8	2,7	38,3	47,3	3,0
Danemarca	32,3	11,3	11,2	4,9	33,2	43,8	7,0
Germania	29,2	10,8	11,4	3,7	42,9	39,1	3,0
Estonia	16,4	3,7	12,8	2,7	39,9	43,9	0,7

Irlanda	16,7	7,5	12,4	12,2	38,5	32,9	4,1
Grecia	26,5	5,2	4,1	4,0	25,9	65,4	0,6
Spania	24,7	6,3	5,3	9,0	34,5	49,8	1,4
Franța	33,9	10,8	7,7	6,2	34,9	45,6	5,5
Croația	21,3	3,6	7,1	2,4	45,7	43,8	1,1
Italia	30,0	8,2	6,0	5,9	28,9	58,3	0,9
Cipru	22,0	5,2	6,2	5,7	25,5	54,9	7,7
Letonia	14,9	2,8	10,7	4,0	33,9	50,2	1,3
Lituania	15,6	3,5	7,5	3,4	39,5	47,3	2,3
Luxemburg	22,0	15,0	15,5	6,4	35,7	38,5	3,7
Ungaria	20,2	4,3	12,0	1,6	35,1	49,2	2,1
Malta	17,5	4,6	6,7	3,0	36,6	51,2	2,5
Olanda	30,2	11,0	3,9	5,2	42,5	42,4	6,0
Austria	30,2	11,0	9,6	5,6	32,1	50,3	2,3
Polonia	…	…	…	…	…	…	…
Portugalia	25,7	5,6	4,7	4,6	36,6	58,3	0,9
România	**17,6**	**2,6**	**8,8**	**0,7**	**34,0**	**55,2**	**1,3**
Slovenia	23,9	5,7	7,6	2,7	38,1	48,3	3,3
Slovacia	18,3	4,3	9,1	2,9	40,1	45,9	2,0
Finlanda	31,6	10,1	10,3	8,5	33,7	42,5	5,1
Suedia	29,3	10,2	10,5	3,7	37,9	43,1	4,9
M. Britanie	28,8	8,5	9,6	1,4	40,8	41,2	7,0

Sursa: *** Social protection in 2015, Almost one-third of EU GDP spent on social protection Highest ratios in France, Denmark and Finland, Eurostat, 188/2017 – 8 December 2017.

La nivelul mediei pe UE, în anul 2015, *cheltuielile de protecție socială pe principalele funcții* au înregistrat următoarele ponderi: pensiile pentru limită de vârstă și pensiile de urmaș – 45,2%, asistența pentru boală, asistența medicală și pentru dizabilități – 37,3%, familie și copii 8,6%, șomajul 4,8%, locuință și excluziune socială 4,1%.

La nivel UE.28, *beneficiile pentru bătrânețe și supraviețuitori* au reprezentat în medie 45% din totalul prestațiilor sociale, în anul 2015, și au constituit cea mai mare parte a prestațiilor de protecție socială în aproape toate statele membre. Ponderea beneficiilor pentru limită de vârstă și supraviețuitori în total a fost cea mai ridicată în Grecia (65%), aceasta fiind urmată de Italia și Portugalia (ambele 58%), România și Cipru (ambele 55%), Belgia (42%), Regatul Unit (41%), Irlanda (33%) și Germania (39%).

Asistența pentru boală/îngrijire medicală și invaliditate a reprezentat, în medie, în UE, 37% din beneficiile sociale totale în 2015. Printre statele membre, ponderea acestor beneficii a variat de la 26% în Cipru și Grecia la peste 40% în Croația (46%), Germania și Țările de Jos (ambele 43%), Regatul Unit (41%) și Slovacia (40%).

Beneficiile adresate familiei și copilului au reprezentat, în medie, în UE, în anul 2015, puțin mai puțin de 9% din beneficiile sociale totale.

Alocațiile pentru șomaj au reprezentat 5%, iar *alocațiile pentru locuințe și evitarea excluziunii sociale* au reprezentat 4% din beneficiile totale. *Ponderea prestațiilor familiale* în total a variat între 4% în Țările de Jos și aproape 16% în Luxemburg.

Prestațiile adresate situațiilor de șomaj au variat între mai puțin de 1% în România

și 12% în Irlanda, iar *locuințele și riscul de excluziune socială* au beneficiat de mai puțin de 1% în Grecia, Estonia, Portugalia și Italia, primind până la 8% din beneficiile totale în Cipru și 7% în Danemarca și Regatul Unit (*** *Social protection in 2015, Almost one-third of EU GDP spent on social protection. Highest ratios in France, Denmark and Finland, Eurostat, 188/2017 – 8 December 2017*).

Cheltuielile pentru pensii

În UE-28, *cheltuielile medii pentru pensii* au fost echivalente cu 12,9% din PIB în 2014. Ponderea cheltuielilor pentru pensii a fost deosebit de ridicată în mai multe state membre ale UE, printre care Portugalia (15,6%) și Italia 16,5%), în timp ce cea mai mare valoare a fost înregistrată în Grecia (17,1%). La celălalt capăt al clasamentului, s-au înregistrat rate de 7,0%-8,0% în statele baltice – Lituania, Estonia și Letonia, raportul fiind chiar mai scăzut în Irlanda (6,4%) (*** Social protection statistics, Eurostat, 2017).

Cheltuielile cu pensia pe beneficiar (cel puțin o pensie) au variat între diferitele tipuri de pensii. Cheltuielile totale pe beneficiar pentru *pensiile la limita de vârstă* au fost estimate la 13,7 mii EUR în UE-28 în anul 2014.

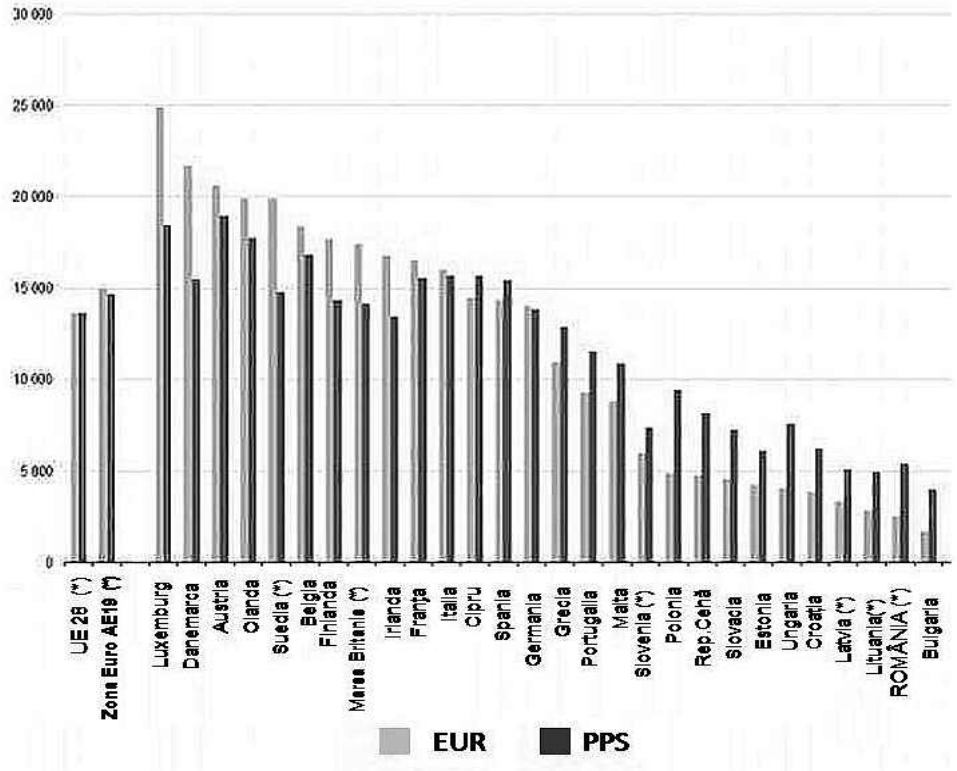

Note: datele se referă la cheltuielile totale împărțite la totalul beneficiarilor de cel puțin o pensie pentru limită de vârstă (exclude pensiile anticipate și parțiale).
(*) Estimări, inclusiv date 2012 pentru Polonia (pentru numărul de beneficiari).
Sursa: *** Social protection statistics, Eurostat, 2017.

Figura 4: Cheltuieli totale cu pensiile per beneficiar (în euro și la PPS) – pensii pentru limită de vârstă, UE-28, anul 2014

O medie relativ mare a fost înregistrată pentru *pensiile anticipate la limita de vârstă* de 14,0 mii EUR pe beneficiar. Acest lucru poate părea oarecum neașteptat, având în vedere că prestațiile pentru pensiile anticipate sunt, de obicei, mai reduse, pentru a compensa prelungirea perioadei de plată a pensiei. Pensiile anticipate sunt, totuși, mult mai susceptibile de a fi bazate pe contribuții, care tind să ofere un nivel mai ridicat de beneficii decât pensiile non contributive. În plus, este posibil ca anumiți asigurați, care au contribuit mai mult de-a lungul vieții și au dreptul la pensii relativ mai mari să solicite pensia mai devreme. Beneficiile pentru pensionarea anticipată la o capacitate mai redusă de muncă au fost în medie de 11,0 mii EUR per beneficiar, adică ceva mai mici decât media pentru pensiile pentru limită de vârstă. Cheltuielile pentru pensiile parțiale, în medie, au fost de numai 3,1 mii EUR per beneficiar, adică mai mici decât orice alt tip de pensie. Asemenea cifre privind cheltuielile cu pensiile per beneficiar nu reflectă neapărat nivelul sau adecvarea pensiilor individuale pentru limită de vârstă. Cifrele se bazează pe agregatele de cheltuieli și pe numărul beneficiarilor dintr-o gamă largă de tipuri de pensii disponibile în fiecare stat membru al UE, acordate în condiții diferite și care servesc diferitelor scopuri.

Tabel 7: Numărul mediu al pensionarilor și pensia medie lunară

	Numărul mediu – mii persoane			**Pensia medie – lei lunar**		
	Trim.I 2014	**Trim.IV 2014**	**Trim.I 2015**	**Trim.I 2014**	**Trim.IV 2014**	**Trim.I 2015**
TOTAL	5.375	5.346	5.332	844	847	890
din care, după nivelul de pensionare:						
Asigurări sociale	5.370	5.341	5.327	845	848	891
Din care, asigurări sociale de stat	2.680	4.690	4.688	845	844	886
din care, asigurări sociale după categorii de pensii:						
Limită de vârstă	3.917	3.921	3.917	955	960	1.009
Pensie anticipată	18	21	22	1.060	1.040	1.088
Pensie anticipată parțial	99	92	91	651	624	647
Invaliditate	724	701	694	591	574	596
Urmaș	612	606	603	465	469	496

Sursa: date INS preluare din *** Pensia medie a crescut la 890 de lei, iar numărul pensionarilor este egal cu cel al salariaților. 1,3 milioane de persoane primesc pensie de urmaș sau de invaliditate, *HotNews.ro,* 13 iunie 2015, Economie/Finanțe & Bănci.

Sistemele de pensii oferă niveluri diferite de beneficii. Cifrele reflectă cheltuielile brute și nu iau în considerare efectul impozitelor și al contribuțiilor sociale (dacă este cazul), care variază între state. De exemplu, în timp ce toate pensiile pot fi scutite de impozit într-un stat membru, taxele pot fi aplicate anumitor tipuri de pensii într-un alt stat membru. În primul trimestru din 2015, numărul pensionarilor din România a fost de 5.332 mii, cu 14.000 de persoane mai puțin față de ultimul trimestru al anului 2014, pensia medie crescând cu 5,1% și ajungând la 890 de lei.

Tabel 8: Vârsta standard de pensionare și vârsta de ieșire de pe piața muncii în unele state din UE

Țara	Vârsta de ieșire de pe piața muncii		Vârsta statutară de pensionare la bărbați/femei în		Creșteri viitoare ale vârstei de pensionare la b/f după 2020	Speranța de viață /65 de ani în 2008 (ambele sexe)	Creștere speranță de viață la 65 de ani între 2008 și 2060
	2001	2008	2009	2020			
UE.27	**59,9**	**61,4**	**n.d.**	**n.d.**	**n.d.**	**18,2**	**5,3**
Belgia	56,8	61,6	65/65	65/65	n.d.	18,3	5,1
Bulgaria	58,4	61,5	65/60	65/60	n.d.	14,6	6,9
Cehia	58,9	60,9	62/60 ani și 8 luni	63 ani, 8 luni /65 ani, 9 luni	67/67	18,5	5,1
Danemarca	60,6	61,7	65/65	65/65	67+/67+	17,5	5,5
Germania	60,6	61,7	65/65	65 ani, 9 luni /65 ani 9 luni	67/67	18,5	5,1
Estonia	61,1	62,1	63/61	63/63	n.d.	15,6	6,5
Grecia	61,3	61,4	65/60	65/60	65/65	18,4	4,9
Spania	60,3	62,6	65/65	65/65	n.d.	19	4,8
Franța	58,1	59,3	60/65	60/60	n.d.	19,9	4,5
Italia	59,8	60,8	65/60	66 ani, 7 luni	61 ani, 7 luni	19,5	4,7
Ungaria	57,6	n.d.	62/62	64/64	n.d.	14,9	7,1
Polonia	56,6	59,3	65/60	65/60	n.d.	16,5	6,2
România	**59,8**	**55,5**	**63 ani, 8 luni/ 58 ani, 8 luni**	**65/6065/61 ani, 11 luni**	**(65/65)**	**15**	**6,8**
Suedia	62,1	63,1	65/60	65/65	68/68	18,2	5,4
M. Britanie	62	63,1	65/60	65/65	68/68	18,2	5,4

Sursa: Comana Mircea, Cum să obții pensie dacă ai muncit în alte țări din Uniunea Europeană – ghid complet și documente, ZF Consultanță juridică și fiscală, 12 septembrie 2014.

Creșterea reală a pensiei, având în vedere indicele prețurilor de consum, a fost de 3,8%. Chiar dacă la nivel național, raportul dintre numărul mediu de pensionari de asigurări sociale de stat și cel al salariaților este apropiat de 1 la 1, acest raport variază în profil teritorial. În anul 2015, în București, numărul angajaților era dublu față de numărul pensionarilor. În județul Giurgiu însă, acest raport era aproape inversat – 18 pensionari la 10 salariați. Pensia medie de asigurări sociale de stat a variat în profil teritorial, distanța dintre valoarea minimă și cea maximă depășind 400 de lei. La extreme s-au aflat Bucureștiul, cu o pensie medie de 1.121 lei, și județul Giurgiu, cu o pensie medie de 711 lei. Pe categorii de pensii, numărul pensionarilor pentru limita de vârstă a

fost preponderent – 73,5% în cadrul pensionarilor de asigurări sociale.

Pensionarii cuprinși în categoriile de pensii „anticipată și anticipată parțial" au reprezentat 2,1%. În primul trimestru al anului 2015 erau înregistrate 694.000 de persoane cu pensie de invaliditate, cu o pensie medie de 596 de lei. În trimestrul I 2015, circa 603.000 persoane primeau pensie de urmaș, în valoare medie de 496 de lei.

Numărul beneficiarilor de prevederile OUG nr.6/2009 privind *pensia socială minim garantată,* în trimestrul I 2015, a fost de 558,0 mii persoane, din care: 435,3 mii persoane din sistemul asigurărilor sociale de stat (9,3% din totalul pensionarilor din aceasta categorie) și 122,7 mii pensionari – din fostul sistem pentru agricultori (25,4% din totalul acestora) (*HotNews.ro,* 2015). În România, pensia pentru limită de vârstă se acordă asiguraților care îndeplinesc, cumulativ, la data pensionării, condițiile privind vârsta standard de pensionare (tabel 8) și stagiul minim de cotizare realizat în sistemul public. Spre deosebire de alte state europene, unde vârsta de ieșire de pe piața muncii a avut tendință de creștere – în 2008 față de 2001 – odată cu creșterea vârstei statutare de pensionare în 2009, în România s-a înregistrat o scădere a vârstei de ieșire de pe piața muncii, în pofida (sau poate tocmai din cauza) avansării vârstei statutare de pensionare până în 2009.

Cheltuielile pentru îngrijirea (asistarea socială) a persoanelor vârstnice

Cheltuielile de protecție socială pentru îngrijirea persoanelor în vârstă acoperă indemnizația de îngrijire, cazare și asistență în îndeplinirea sarcinilor zilnice. În UE-28, asemenea cheltuieli au reprezentat 0,5% din PIB în 2014. În Suedia și Danemarca, raportul pentru acest tip de cheltuieli la PIB a fost de 2,2%, respectiv 2,0%, adică de patrucinci ori mai mare decât cel al UE-28 în medie. Cheltuielile de protecție socială pentru îngrijirea persoanelor în vârstă au fost mai mici de 0,1% din PIB în Bulgaria, Germania, Grecia, Croația, Cipru, Luxemburg și România (Eurostat, Social protection statistics, 2017).

Concluzii

Sistemele de protecție socială europene sunt relativ mai dezvoltate comparativ cu media la nivel global, dar și comparativ cu protecția socială din România. Sistemele europene, ca și cel din România, principial, se adresează unor riscuri sociale asociate vieții în comunitate: sărăcia și excluziunea socială, persistența unor privațiuni materiale severe, șomaj, riscul implicat de susținerea responsabilităților părintești, invaliditate, deces, vârsta înaintată, lipsa locuinței. În ultimul deceniu, țările europene au trecut printr-o nouă criză financiară și economică. În perioada 2008–2009, când impactul acestei crize globale s-a resimțit și în țările UE-28, ponderea cheltuielilor cu protecția socială în produsul intern brut (PIB) a crescut cu 2,8 puncte procentuale (tabel 1). Creșterea a rezultat din suplimentarea cu 4,3% a fondurilor protecției sociale (în prețuri curente), dar și din diminuarea PIB-ului european cu 5,7% (Eurostat, Social protection statistics – main indicators, 2017). După anul 2000, trendurile sărăciei din România au început să descrească, indiferent de metodele de evaluare utilizate. După anii 2010–2011, interesul general pentru evaluarea ***sărăciei absolute,*** a ***sărăciei severe/extreme*** și a ***sărăciei alimentare*** a scăzut masiv, la nivel european, dar și în România, urmărindu-se un alt indicator mai apropiat de sărăcia relativă, numit ***riscul sărăciei și excluziunii sociale***. Dar deși aria de impact a riscului de sărăcie și excluziune socială din România a înregistrat o tendință preponderentă de scădere după anul 2000, nici măcar în ultimul deceniu, adică din anul 2005 până în anul 2014, politicile de finanțare a protecției sociale din România nu au reușit să ridice țara noastră din grupul țărilor

ce practică o finanțare de nivel foarte scăzut în domeniu – precum Estonia, Letonia, Lituania (mai nou, în acest grup s-a integrat și Irlanda), comparativ cu celelalte state vest europene.

Bibliografie

Banca Mondială (2003) *România: Evaluarea sărăciei.* Raport Nr. 26169 – RO. Disponibil la http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf393.pdf. Accesat în 1 noiembrie 2018.

Comana, M. (2014) Cum să obții pensie dacă ai muncit în alte țări din Uniunea Europeană – ghid complet și documente, *ZF Consultanță juridică și fiscală,* 12 septembrie.

Pana, M. (2013) Sărăcia – o radiografie (1): Pragul oficial, în apropierea salariului minim pe economie; *Curs de Guvernare,* 20.11.

Popa, D. (2016) De ce crește rata sărăciei în România? Dar de ce scade?! *Logica Economică.*

Eurostat (2016) *People at risk of poverty or social exclusion.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_ social_exclusion. Accesat în 12.05.2018.

Eurostat (2017) *Social protection in 2015, Almost one-third of EU GDP spent on social protection Highest ratios in France, Denmark and Finland, Eurostat.* Disponibil la https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8510280/3-08122017-AP-EN.pdf/d4c48fca-834b-4b08-bdec-47aaa226a343. Accesat în 12.05.2018.

Eurostat (2017) *Social protection receipts, by type, 2008 and 2014.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Social_protection_receipts,_by_type,_2008_and_2014.png. Accesat în 12.05.2018.

Eurostat (2017) *Social protection statistics – main indicators.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics_-_main_indicators#Per_capita_expenditure_on_social_protection_.28in_PPS.29_and_expenditure_as_percentage_of_GDP. Accesat în12.05.2018.

Eurostat (2017) *Social protection statistics.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics#cite_note-1. Accesat în 12.05.2018.

Eurostat (2017) *Social protection statistics.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics. Accesat în 12.05.2018.

Guvernul României, *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015–2020.* Ministerul Muncii Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice. Disponibil la http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Familie/2016/StrategyVol1RO_web.pdf. Accesat în 1 noiembrie 2018.

HotNews.ro (2015) *Pensia medie a crescut la 890 de lei, iar numărul pensionarilor este egal cu cel al salariaților. 1,3 milioane de persoane primesc pensie de urmaș sau de invaliditate,* 13 iunie, Economie | Finanțe & Bănci. Disponibil la https://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-20231472-pensia-medie-crescut-890-lei-iar-numarul-pensionarilor-este-egal-cel-salariatilor-1-3-milioane-persoane-primesc-pensie-urmas-sau-invaliditate.htm. Accesat în 21.10.2016.

Religious Behavior of Romanian Migrants Living in the State of Baden-Württemberg, Germany

Andras Gyorbiro*
Georgina Ileana Szilagyi**
Partium Christian University Oradea

Abstract: The aim of the study is to present the religious behavior of the ethnic Romanian migrants in the federal state of Baden-Württemberg located in the South-Western Germany. The land is one of the most important destinations for migrants settling and working in Germany with its high living standards (even for the German context), high population density, and large job offers on a wide-range scale. In the case of the Romanians, the relative geographical proximity to Romania is also a factor that explains a large number of Romanians in the area. Several studies throughout the last decades have repeatedly shown that the Romanians are one of the European ethnicities with the highest level of religiosity. My aim was to conduct a research, based on qualitative methods, which reveals whether this high level of religiosity (and its reflection in the behavior of the individuals) is present in the case of the Romanian diaspora in Baden-Wurttemberg. Even if there are several Romanian priests and churches across the state, I could identify some major differences. First, there seems to be a strong link between the religious attitudes and the general social life of the Romanians and their area of origin within Romania. This also determines the typical recruiting patterns and the micro-social structure in which the migrants start their lives in Germany. Other factors that influence the religious behavior are the length of the time spent in Germany, and whether their command of German is good or not.

Keywords: *Religiosity; secularization; Romanian diaspora; migration; intergenerational religiosity; church attendance.*

Cuvinte-cheie: *Religiozitate; secularizare; diaspora românească; migrație; religiozitate intergenerațională; frecventarea bisericii.*

Introduction

The mainstream of sociological studies on religious transformation, in the case of post-communist countries, relied traditionally on empirical research, and focused on the religiosity level of the population. Other researches investigated the social attitudes towards the religious institutions, other trust of the population towards the Church and the public opinion about the reintegration of the religion into the public sphere.

Various conferences have been organized with the purpose to discuss these issues in the post-soviet region. The first one entitled *Religion and politics. Problems of Central-Eastern Europe after the Collapse of Communism,* was organized by Polish sociologists. Other researches and conferences focused mainly on the new religious movements, on the religious transformation, on the issues related to the secularization and

* Partium Christian University Oradea, str. Primariei nr. 36, Romania.
E-mail: andrasgyorbiro@yahoo.com.
** Partium Christian University Oradea, str. Primariei nr. 36, Romania.
E-mail: szilgyorgyi@yahoo.com.

on the relation between Church and the State. Most of the presentations were published in volumes that appeared in English, Polish and Russian. A prominent role in organizing conferences and publishing these studies was held by the Association of Sociology of Religions in Central and Eastern Europe (ISORCEA). A product of these collections was the volume *Religion and Social Change in Post-Communist Europe* (Borowik and Tomka, 2011). Another major research topic during 1994–2008 was the re-emergence of the ecclesiastical institutions, their functionality, as well as the attitude of the population towards the ecclesiastical institutions in the spheres of social work and education[1].

By enlarging the regional aspects, the volume *Transformations of Religiosity,* edited by Pickel and Sammet (2012) from the University of Leipzig, appeared in this period. This volume also includes a series of empirical studies, which, according to the author's opinions, expressed in the preface of the volume, were meant to provide the basis for new theories in the field of sociology of religions. Other studies included in this volume focused mainly on the role of religion in the shaping of political values (Rosta, 2012).

In the preface to the volume, the editors emphasize the main idea behind most of the studies: with all the reprisals of the communist regime, the dictatorship failed to destroy or weaken the religious values of the population. Beside this, religious transformations throughout history have maintained the traditional forms of religious life that resisted change and modernity. Studies conducted in Romania on religion and religiosity in the post-communist period highlighted unanimously a high degree of religiosity of the population. This religiosity is represented by the attachment to the Church as a sustainable institution that presents stability in uncertain times (Romocea, 2011). Other studies present and explain the high religiosity of the Romanian population by the strong connection between the national and the religious identity (Romocea, 2011). This idea is coherent with David Martin's (1978) theory of the secularization process in which he expresses that one of the possible ways in which religious values were preserved is their identification with national values and symbols.

After Romania joined the European Union in 2007, a new epoch began that partially restructured the fundamental values among the population. As Romocea (2011) asserts following the opening of the borders massive migration ensued that, in the case of the Romanians, disturbed the patterns of stability and the preservation of traditions. Sociological studies of religions have begun to address the theme from this perspective as well. On the issue of the religiosity of migrants, the study of Ciobanu and Fokkema (2016) presented the functional aspects of the religiosity of the Romanian migrants in Switzerland. The issue of the impact of religiosity on the economic performance of migrants was presented by Goschin and Roman at the 51st Congress of the European Regional Science Association (Goschin and Roman, 2011).

Our present research focuses on the religious behavior of Romanian migrants settled in Baden-Wurtenberg, Germany.

The purpose of the research

The research aims to study the religiosity and religious behavior of the 25–40 years - old population, men and women who settled in Germany for the past 5 years. In the present paper, we only present a part of the research results, which focus on the religiosity of the migrants, while other aspects of their lives in Germany such as social networks, financial activities, housing conditions are beyond the scope, and hence not part of the present paper.

Methodological aspects

The research was realized by qualitative methods**:** the data were collected with semi-

structured interviews. We used content analyses on the texts of the interviews. Another research method was the participatory observation. We were several times present at the religious and non-religious activities at the Hungarian Evangelical Church in Stuttgart. In the formation of the target group, we took into account two criteria: the age of the persons, as they had to be between 25 and 40 years old, and the date when they settled in Germany, but we selected only those who have been living in Germany for less than 5 years.

Alltogether we conducted 53 interviews, of which 3 were conducted with priests belonging to the Orthodox, Reformed (Calvinist) and Roman Catholic confessions. During the planning of the sample, we did not have acces to relevant statistical data. Therefore, the sample cannot be considered as representative.

The phases of the research

People were contacted at various stages. At first, this was realized through online social networks. In the she second stage, based on prior scheduling, people were contacted by phone. We used the snowball sampling method, asking people to connect us with other acquaintances, relatives to conduct further the study. We have attempted as far as possible to include in the sample people of different ethnic groups (redundant) who emigrated from Romania (besides Romanian-Hungarians, Roma, Saxons), belonging to different denominations, so that the sample would be as heterogeneous as possible from the point of view of the studies, the age, and the duration of their establishment in Germany. In the third stage, some people agreed to schedule meetings so that we can lead interviews. The interviews were taken either by phone (average call duration was 23 minutes) or face-to-face. In the latter cases, the average duration of an interview was 35 minutes.

We noticed during the activity of contacting people great openness towards the research, a keen desire to communicate their own experiences, impressions, and the desire for their opinions to be transmitted to fellow Romanian citizens.

Even if in some cases at the beginning of the discussion mistrust, suspicion, and mildly aggressive attitudes were expressed, when they learned the specific topic of the research, they presented a highly cooperative behavior.

However, some initial aggressive attitudes have been presented through expressions such as: *"Do you want to know how much I earn?", "Do you want to send my data to the ANAF?* (Romanian Tax Agency)". (B.S., 28 years old, secondary studies). It was surprising that, later on, without exception, these people agreed to take part in the interview and insisted that their views should be forwarded by us to other Romanians at home.

The next reaction of some of these persons, when they were told that it was a study of religiosity, was that they considered themselves atheists, saying they did not attend the Church, either at home or in Germany. These people, however, unanimously stated that they actually have their own faith, which is to some extent independent of the teachings of the various churches.

Our sample has the following characteristics: we had 18 males and 32 females among the interviewees. 19 of them were aged between 25–30, 18 had ages between 31–35 and 13 between 36–40 years. In terms of the accomplished studies, 11 of them finished elementary school, 26 high school, 9 had secondary (postliceal) studies and 4 of them had university diplomas. As for the ethnic belonging, 26 were Romanians, 21 Hungarians and 3 persons have reported to be of another ethnicity. In terms of their confession, 21 belonged to the Orthodox Church, 14 were Calvinist, 6 were Romano Catholics, and 9 belonged to neo-Protestant confessions. In terms of the time since they have been living in Germany, 9 reported to have

been setled for less than 6 months, 11 between 6 months and one year, 19 between 1–2 years, 8 between 2–3 years and there were 3 interviewees who have settled in Germany for longer than 3 years.

Methodology of religious phenomena research

The reviewed literature emphasizes that the diversity of manifestation/forms of specific conditions for religious phenomena occurence, require complex and nuanced approaching strategies. In defining the concept of religiosity, we chose the framework set by Hamilton (1998) which defines religiosity in a broad sense, emphasizing the importance of religion in the life of individuals and the community. In the theological perspective, this concept expresses the relationship between the individual and transcendence, which is a dimension beyond the possibility of empirical investigation.

For operationalization purposes, we applied the operational research model of Glock and Stark (1982), which includes five applicable dimensions to the study of religiosity. From these dimensions, the present research uses only three: 1. Practical ritual dimension. 2. The ideological dimension of the faith itself. 3. The consequential dimension of faith, the way in which people live their everyday lives according to their faith.

We used the following indicators for the first dimension: a. Participation to religious services, by Church attendance in Germany, and Romania; b. Participation to various ceremonies related to personal or family life in Germany (marriage, baptism, first communion of children, etc.); c. participation to various rituals related to religious holidays (in Germany); d. participation to community events, organizations, programs related to religious institutions. In the case of the second dimension, the field of faith, we were interested in how people relate to faith, how they live their faith individually. The applied indicators were the way of self-definition in terms of religiosity – whether or not they consider themselves religious and whether they believe that in their personal lives religion plays a role.

Regarding the consequential dimension of faith, we chose as indicators: the attitude towards religious education (in Germany or in Romania), and the attitude towards abortion and the use of modern methods of family planning. Another research method we applied was the attendance to the religious and non-religious activities, on a regular basis, at the Hungarian Evangelical Church in Stuttgart. However, the results of these investigations are not presented in this article.

The data collection took place between March 15 and May 15, 2018, and our stay was financed through a research grant offered by the German Academic Exchange Service (DAAD).

Results and discusssion

Regarding the first dimension of study, respectively the indicator about attendance to religious services, and events we mention that no persons were identified within the sample that failed to participate at least once to the religious service, or event of their own Church.

A preliminary trend emerges from the analysis of the results. It seems that the frequency of participation depends on three factors: 1. the length of time he/she has already spent in Germany, 2. the confession/cult to which he/she belongs, 3. the characteristics of the group with which he/she lives in Germany. Regarding the first factor, it seems that Church attendance is primarily a way of searching social support to help the migrant to integrate to the new condition. The faith related motivation plays a secondary role. This was confirmed by the majority of the interviewees, except for those who belonged to non-protestant confessions.

Interviews show that attending religious services also helps facing the feeling of loneliness, especially for those who have just arrived in Germany. A typical answer is offered by a man B.G., mechanic, 33 years old, married, Orthodox religion, arrived 4 months ago in Stuttgart. *"Do not think that I go too often to the Church. Here* (in Germany*) I feel alone, even if I am with my family so, with a few people, we come together ... we speak Romanian ... it is good if someone is interested about us, if we can ask for help, or for advice in case of need."*

As for the participation rate of the vaious confessional groups, according to our data, the most frequent participation appears in the case of persons belonging to neo-Protestant confessions. In their case, the participation is almost weekly, both at the service and at the various activities organized by the Church. It seems that this does not depend on any other of the analyzed factors. Lesser participation appears to be in the case of persons belonging to the following confessions: Orthodox, Roman Catholic, and Calvinist.

The reasons given were lack of time, tiredness, or other factors that show a passive attitude towards the Church. A good example in this sense is the answer of our interviewee (I.O., 31 years old, commercial employee, not married, higher education, arrived one year and four months ago). *"I have come here to work ... I have only one day off a week, I prefer to rest, or to have fun with my friends".* It seems that even in the case of these people the issue of identity is highly important, because they prefer to spend time with friends from Romania, or meeting with other families, they have the opportunity to speak Romanian and to discuss the problems in Romania. *"I do not necessarily have to go to the Church to meet"* (I.O.). Yet another person speaks about the habits in Romania**:** (M.O., 36 years old, Calvinist): *"I go to Church when I'm at home, on holidays, but not necessarily. ... there we all gather".*

Another reason for non-participating in the case of the people belonging to the Roman Catholic confession is the lacking knowledge of German language. (B.A., 31-year-old, high school, not married, Roman Catholic, established for more than 7 months): *"I would sometimes go to the Church, but I do not know the language…. It's a nearby Church, but I do not attend the services. I prefer to pray for myself".* When he was asked about the habits he had in Romania, the answer was that*: "…at home we usually went on weekends, but not every week ... just when I had time".*

The lack of interest appears especially in the case of those established for longer than 3 years, regardless of gender, studies, sphere of activity. Typical is the answer of (M.S. 37 years old, Orthodox religion): *"I consider myself an atheist. I came here to work, not to go to churches. In fact, I have my personal faith, it is my belief which helps me when I feel alone".* When they were asked whether the functioning of the Orthodox Church as an institution present in Germany is important, the answer is definitely positive, even if they do not attend the services, or if they declare themselves atheists but with personal faith.

From interviews with Orthodox priests, we learned that there is a high level of attendance of religious services on feast-days. According to an Orthodox priest in a locality with 150, 000 inhabitants, at Easter services more than 800 persons participated this year. That is the day when the highest level of participation appears. The explanation of the priest is simple: *"The precise date of the Easter differs between the Roman Catholic and the Orthodox calendar, although sometimes they coincide. In Germany, the official feast is the Roman Catholic Easter with free days for the employees. This is why they cannot go home for the Orthodox Easter in Romania. When the dates coincide, the Church is almost empty".* Regarding various family events, baptism of children is of primary importance. The phenomenon is explained by the fact that, according to the priest, 80% of those attending the Church belong to the age group of 25–40 years. According to priests, the marriages in Church are very rare, as

young people usually celebrate their marriage in Romania.

When they are asked about Church attendance in Romania it is clear that cultural and community traditions are the most important. Most people say they go to Church on feast days, Christmas and New Year's Eve. They go with their parents, relatives, because *"that is the tradition"*. In the case of persons belonging to the Roman Catholic and Calvinist confession it appears that, although they respect tradition, they are less interested in Church attendance. (P.R., 29 years old, woodworker, Roman Catholic): *"We celebrate Christmas and Easter at home … I do not go to the Church, but the feast is a sacred thing for me. I prefer to spend it with the ones at home; at least I have a few days when I can meet my relatives"*.

In cases where they do not go to Romania but to relatives, parents who are also settled in Germany, they say that they try to keep the traditional symbols and practices. In these cases, traditional dishes are prepared; they sing Christmas songs, paint/buy red eggs, practice the ethnic Hungarian habit of splashing. For example (R.S., 38 years old, educated, married, with one daughter, established for more than 4 years in Stuttgart): *"If we do not go home, I buy cakes from the Christmas Fair – there are some Romanians. I know, they sell at the fair and I always know where to find them"*. It is worth to emphasize, that such persons, who do not regularly go back to Romania, did not mention going to church. It seems that the symbols are more important and respected.

As for the dimension of faith in the case of migrants belonging to traditional confessions, our conclusions are not clear. Taking into account the complexity of the issue, we need to be very careful in assessment for the following reasons: In the case of all claims, we make based on our research, we have to keep in mind that we do not have a control sample to allow us to compare our group with a similar age group in Romania.

In our case, we are talking about adult, young people, mostly with an education level below the average, in a situation where they have to cope with various practical, new problems and challenges.

The relatively low level of participation to religious services means a natural, age-specific process. In relation to this issue, in the literature we find references (Hamilton, 1998; Tomka, 2011) which suggest that at different stages of age, the degree of religiosity of people fluctuates. More intense religiosity occurs in the case of children, adolescents and the elderly. Religion and the power of faith usually decrease at the age at which people are concerned with existential issues.

On the same topic, Sandu (2011) claims that the young persons who decide to go abroad are regularly those who are less connected to the Church, to their original communities and to the traditions. Taking into account both claims, we cannot clearly judge which narrative covers better the truth in our target group. This would require deeper further analysis.

In many cases, predominantly among men, regardless of their nationality, we observed the refusal of faith. A typical answer sounded like this: *"I am an atheist … I have come here to work, not to attend at churches. I have to do useful and lucrative things here"* (M.B. aged 33, Orthodox religion).

It seemed to us relevant for the analysis that in the case of the members of the traditional churches we have not found persons who claimed that in accomplishing the goals and overcoming the difficulties they would rely on transcendental forces. Asking where they hope to find help in difficult cases, the answer is that firstly, among friends, relatives, colleagues. They always emphasized how helpful the already established Romanians are toward the newcomers. They help each other, so the ethnic Romanian community seems to be strong and inclusive in Baden-Wurttemberg. The topic of transcendental help appears predominantly in the case of the respondents belonging to neo-Protestant denominations. A typical answer is: *"God from above will help us. For this we pray and*

no matter how difficult our life is, we know that we have to rely on His power". (S.E., 38 years old).

When we asked them whether they are believers, in the case of persons belonging to traditional confessions, there was often a strict denying answer, but usually followed by some clarification, which showed that their concept of faith refered to the traditional, ecclesiastical sense of religiosity. Many claimed, however, they have a certain faith, primarily in themselves and their strength and determination.

Regarding the consequential dimension, we have tried to find some reflections of faith on issues related to everyday life. As we mentioned above, we have used two indicators: 1) attitude towards religious education of children, and 2) towards family planning, abortion and modern means of contraception.

Regarding the first indicator, the most concerned persons were the people established together with the families in Germany. In their case, both men and women categorically agreed about the importance of the religious education of children, but in 12 out of the 18 families, parents did not consider it achievable in institutional form. From interviews with priests of various denominations, it appears that churches try to meet this demand. Within the limits of possibilities, they organize religious classes for children of various ages. An often-invoked problem is the lack of space in the case of Orthodox and Reformed Confessions. That is why during the summer holidays, camps and excursions that are highly appreciated by the parents are organized for children. At family level, parents, especially mothers, even those who have declared themselves in a negative way regarding religious practices, try to solve this issue personally, including stories about religious myths. Although they don't regard themselves as believers, these parents appreciate religious education, saying *"this does not do them any harm, it will be for their benefit".* (R.A., 34 years old, orthodox religion).

In most cases, the parents claim that these educational obligations tend to become the task of the older generations, their parents at home. This fact suggests that the religious values are preserved in their families and in their original communities. As for the attitudes towards family planning, we did not notice differences between members of various confessions. What we have found is an almost unanimous refusal about abortion. This, as it turns out, is associated with very conscious and strict family planning, regardless of the level of education, nationality, confession or family situation of the interviewed women. At the same time, it is associated with the broad acceptance of the use of modern contraceptive means, even in the case of people belonging to the neo-Protestant confessions.

Although the sample of our research is not representative due to its exploratory character, we suggest that we can identify some major tendencies in the terms of religiosity. After all, the research focused on a certain age group that from the point of view of the religious behavior manifests a series of peculiarities presented in the literature as well. These particularities, such as lower level of religiosity, a tendency among the respondents to distance themselves from ecclesiastical religion, confidence in their own beliefs and opportunities, have been confirmed in our research.

The reviewed literature mainly focuses on modern theories of secularization, which emphasize religious changes in the sense of weakening community values and collective beliefs as result of modernization, individualization and social differentiation. Some key authors (Bruce, 2000; Dobbelare, 1981, 2002; Luckmann, 1976; Wilson, 1998) consider that the tendency of secularization begins with transformations such as privatization and individualization of religion – a process that leads to the weakening of the institutional forms that support it and provide sustainment for the faith.

In our research we have found elements, and signs of these privatization tendencies

able to lead to secularization processes in the case of the investigated population. This population is a group of persons who suddenly found themselves in a situation where they had to get used to work and lifestyles different from their traditional environment, which offered them their original socialization frameworks.

In order to predict the consequences of this phenomenon, or the possible directions that they might follow, a much broader, longitudinal research is required. What seems obvious, besides a weakening of ecclesiastical religiosity, is the persistence of the symbols and traditions of community-identity. The change of attitude of the interviewees after the first contacts suggests a lot for us. First, they were rather suspicious, and did not seem to take us very seriously. When it turned out that, the topic of our research is their religiosity, their attitudes changed rapidly, and they were serious, respectful and cooperative. This suggests that, regardless of their actual situation in terms of believing or going to church, the topic itself is culturally defined as an important universal aspect.

Another aspect highlighting the importance of religiosity for the inverviewees is that even if they missed the change, or did not want to get religious education, they were eager to provide it for their children. Hence, they see religion as cultural framework providing for safety and identity strengthening aspects for them and their children, in the future.

We assume that in the framework created by the circumstances of the heavily industrialized regions of Germany, we can identify universally valid patterns in terms of religious behavior. The differentiation seems to be mainly based on the recruitment models (whether they are individual migrants or members of organized groups of workers), the housing conditions, their social network and status within the Romanian community. These are some of the factors which are referred to as "social worlds" with a strong identity mark (Sandu, 2010).

Last but not least, a decisive role in the shaping of these processes depends heavily on the way of functioning of the ecclesiastical institutions of the diaspora, which, as an Orthodox priest claimed, *"must carry out a totally different activity from what our task is at home. Here we have to make incomparable efforts, trying to help those who ask for support, we need to know them and how to deal with each other's problems in order to attract them to the faith".*

Note

[1] In the case of Hungary and Romania, the main outputs of the researches have been the articles published by Szilagyi and Flora (1997) and Pusztai (2008).

References

Borowik, I. and Tomka, M. (ed.) (2001) *Religion and social change in post-communist Europe.* Krakow: Nomos.

David, M. (1978) *A General Theory of Secularization.* London: Blackwell.

Ciobanu, O. and Fokkema, T. (2016) The Role of Religion in the Protection of Old Romanian Migrants from Loneliness. *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 43, 2, 199–217.

Glock, P. and Stark, D. (1982) Using Association Models in Sociological Research. *American Journal of Sociology,* 88, 1, 27–53.

Goschin, Z.-R. and Roman, M. (1998) Religious Affiliation and Economic Performance of Romanian Emigrants. An Empirical Approach. *New Challenges for European Regions and Urban Areas in a Globalised World,* 30 August – 3 September 2011, Barcelona, Spain.

Hamilton, M. (2014). *Vallás, ember, társadalom.* Aduprint, Budapest

Pickel, G. and Sammet, K. (Eds.) (2012) *Transformations of Religiosity. Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989–2010.* Wiesbaden: VS-Verlag.

Pusztai, G. (2008) *Education and Church in Central – and Eastern-Europe at First Glance.* Debrecen: CHERD.

Romocea, C. (2011) Church-State Relations in Post-1989 Romania. *Journal of Church and State,* 53, 2, 243–277.

Rosta, G. (2012) Religiosity and Political Values in Central and Eastern Europe, in G. Pickel and K. Sammet (Eds.), *Transformations of Religiosity. Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989–2010,* Wiesbaden: VS-Verlag.

Szilagyi, G. and Flora, G. (1997) Religious Attitudes among the Roman-Catholic and Protestant Popuilation in the rural and urban regions of Transylvania. *Revista de Cercetări Sociale,* 4, 29–44, Bucharest.

Szilagyi, G. and Flora, G. (2001) Church and Society in Romania in the Period of Systemic Change, in I. Borowik and M. Tomka (eds.), *Religion and social change in post-communist Europe,* Krakow: Nomos.

Sandu, D. (2010) *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate.* Iași: Polirom.

Voicu, M. and Constantin, A. (2012) Religious Revival in Romania: between cohort replacement and contextual changes, in G. Pickel and K. Sammet (Eds.), *Transformations of Religiosity. Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989–2010,* Wiesbaden: VS-Verlag.

Tomka, M. (2011) *Expanding religion: religious revival in post-communist Central and Eastern Europe,* Berlin, New York: De Gruyter.

Practical Training – A Challenge for Higher Education. Analysis of Students' Satisfaction with Traineeships

Sorana Săveanu*
Claudia Bacter**
Raluca Buhaș***
University of Oradea, Oradea

Abstract: Students' practical training is the key element that facilitates the transition to active life. Throughout traineeships, students gain important knowledge, skills and experiences that prove to be extremely useful when entering the labor market. If the content of practical training complies with the occupational requirements, the methodology and strategy used for organizing and implementing the traineeships prove to be successful. The present study aims to investigate the way of organizing and implementing practical activities within three Romanian universities: University of Oradea, University of Bucharest and "Aurel Vlaicu" University of Arad. Data were collected within the project *"Traineeship Program for Students: Child Protection from theory to practice"* (mentioned in the paper as PractiPASS), and represent the results of monitoring and assessment activities. Students included in the PractiPASS project participated in three academic traineeships and the evaluation of their activities was carried out at the end of each stage. The research was conducted on three waves: the first wave included 498 subjects, the second one 437 subjects, and the last wave 496 subjects. The analysis focuses on investigating students' satisfaction with their practical training. The main results show that the students' satisfaction follows an ascending trend on all three waves, with a higher increase between the first and the second stage of traineeships. At the same time, the levels of satisfaction differ according to universities and educational cycle.

Keywords: *practical training; students; levels of satisfaction; PractiPASS project.*

Cuvinte-cheie: *pregătire practică; studenți; nivele de satisfacție; proiect PractiPASS.*

Introduction

School-to-work transition is a very important step for graduates and a successful path towards labor market is marked by specific key-elements, among which graduates' practical training. EU's higher education institutions provide a variety of study programs comprising, in most cases, mandatory traineeships for students. However, a meaningful traineeship has to overlap labor market conditions and requirements, so it has to transmit and develop proper skills and competences for graduates' future jobs. EU institutions and authorities are facing this issue through numerous regulations that promote and support high-quality and transparent

* University of Oradea, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology and Social Work, 1–5 Universității street, Oradea, Romania. E-mail: soranasav@gmail.com.
** University of Oradea, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology and Social Work, 1–5 Universității street, Oradea, Romania. E-mail: claudianbacter@gmail.com.
*** University of Oradea, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology and Social Work, 1–5 Universității street, Oradea, Romania. E-mail: ralubuhas@gmail.com.

traineeships and apprenticeships for students. Researchers also tackled various themes related to students' practical training and their satisfaction with traineeships (Quintini, Martin and Martin, 2007; Butt and ur Rehman, 2010; Temizer and Turkyilmaz, 2012; Voicu, Tufiș and Voicu, 2010; Gruber et al., 2010; Stiwne and Alves, 2010).

Also, literature highlighted both the need for qualified personnel within social services institutions and other organizations with relevant activity in the field, and the necessity to train specialists who should develop necessary skills and abilities in order to work at individual, family and group level on specific areas like child protection, protection of disabled children and adults, protection of the elderly etc. (Trevithick, 2000; Roth, Ducu and Rebeleanu, 2008; Agllias, 2010). Therefore, the project *"Traineeship Program for Students: Child Protection from theory to practice"* (PractiPASS) was implemented with the goal of increasing the chances of higher education graduates to integrate on the labor market, and of training specialists on specific areas, especially in child protection. The present paper approaches aspects of students' practical training in three higher education institutions in Romania: University of Oradea, University of Bucharest and "Aurel Vlaicu" University of Arad, based on data collected within the PractiPASS project. Our analyses focus on investigating students' satisfaction with their practical training and it was conducted on three waves. After approaching the theoretical aspects regarding the situation of higher education graduates on the labor market, as well as their satisfaction with the study programs and traineeships, the paper is structured around three research objectives delineated in the methodological framework. Likewise, the research results are presented accordingly.

Theoretical framework

Participation in higher education and student's employability

The Bologna Process for higher education aims to increase the number of student population, regardless of their social background, to facilitate their access to higher education and to help them complete their university studies. Although, enrolments in higher education had lately increased at European level, each country has its own specificities when it comes to this matter (EACEA, 2012; James, 2007). Romania has adopted the Bologna Process as well, but lately, the higher education context was subject to important changes: the enrolment of students in higher education decreased constantly since 2009 both in the case of public and private universities, and the number of Romanian higher education institutions has also decreased (MEN, 2016). Student participation in higher education can be seen as a dependent variable influenced by various and interrelated factors, but specialists agree that the most important one is the systems' capacity to meet students' needs (EACEA, 2012; James, 2007). From a more specific view, a lower number of high school graduates, demographic decrease in the total population, pronounced migration processes are among the factors responsible for the decrease registered in students' enrolment in higher education (MEN, 2016).

Another worrying process to be considered for higher education refers to the dropout rate. According to Eurostat (2017) in UE, 10.6% of the 18–24 olds had completed at most a lower secondary education and were not in further education or training. The percent of early leavers in Romania is 18.1%. But even if students get in the universities, there is a significant number of them who do not complete their program. For Romania, the average period of higher education attendance, for 2015/2016 academic year, is 1.55 years (MEN, 2016). This number shows

us that we should pay more attention to early leavers and especially try to identify who are those students with high dropout risk and why are they leaving.

One of Europe 2020 strategy's goals is a better functioning of the labor market by developing better skills for people and increasing their geographical mobility. Although the Europe 2020 Strategy aims to increase the employment rate up to 75% for the 20–64 years olds, negative trends were registered at European level in this regard especially during the economic crisis (European Commission, 2012). The unemployment rate is relatively high especially among young people in many OECD countries and various factors are responsible for this situation, among which the mismatch between skills acquired in school and labor market requirements (Quintini, Martin and Martin, 2007). However, unemployment is linked with the level of education, which means that a high level of instruction increases the chances to be employed – approximately 4 months after graduating from higher education (Isăilă, Miron and Andrei, 2011; Voicu, Tufiș and Voicu, 2010). Even so, recent graduates are facing various issues and difficulties in the labor market because they need to find a job that matches their competences and skills acquired during their education years (CEDEFOP, 2010). Research conducted on Romanian graduates shows that both graduates and employers consider that higher education institutions face a gap in transmitting practical skills to their students, and therefore, graduates feel the need to apply for additional training courses (Voicu, Tufiș and Voicu, 2010). Moreover, researchers state that the type of study programs is a determinant in finding a meaningful job (Isăilă, Miron and Andrei, 2011; Voicu, Tufiș and Voicu, 2010). In Romania, students from social sciences, law and engineering are facing the lowest job offer after graduating (Horga and Apostu, 2010).

Student's academic engagement and satisfaction

High quality learning outcomes, and, further, a positive professional integration, are related to students' engagement during their study period (Roberts and Styron, 2010). Being subjected to many analyses and defined in diverse ways, the concept of student engagement can be simply referred as the time and resources students invest in educational activities: studying, interaction with teaching and academic staff, collaboration with peers, involvement in activities inside and outside the classroom etc. (Kinzie, McCormick and Gonyea, 2016; Krause and Coates, 2008 apud Trowler, 2010; Whitt, 2007; Roberts and Styron, 2010; Butt and ur Rehman, 2010; Pascarella and Terenzini, 2005 apud Roberts and Styron, 2010). A high level of engagement in educational activities will provide various benefits for students and generate positive outcomes such as increased performance and satisfaction (Kuh et al., 2007), but also cognitive development and persistence (Pascarella and Terenzini, 2005 apud Roberts and Styron, 2010).

Therefore, the more time students dedicate to learning activities, the more they will benefit from. Student engagement is a complex process and many social players need to combine their efforts in order to foster it: students, academic staff, other institutions (Whitt, 2007; Trowler, 2010; Chalmers, 2007). However, most of all, the level of student engagement is directly influenced by the quality of educational services provided. Thus, educational institutions must promote learning activities and experiences and implement strategies to engage students at high levels (Kinzie, McCormick and Gonyea, 2016; Trowler, 2010; Whitt, 2007).

Students' satisfaction had become one of the major goals of higher education institutions due to the fact that its level is a good indicator for the quality of educational services (Leckey and Neill, 2001 apud Gruber et al., 2010). A high level of students' satisfaction is linked with loyalty and retention,

and it can also attract new students (Butt and ur Rehman, 2010). Therefore, universities should implement strategies in order to meet the needs and expectations of students. The literature does not provide a unique definition for student satisfaction with higher education institutions, but the concept refers to student's own assessment of various aspects related to education, from environment to academic achievement (Elliott and Shin, 2002; Gruber et al., 2010). Student satisfaction is a complex and multi-dimensional concept (Marzo-Navarro et al., 2005; Richardson, 2005) and it has been analyzed in several studies. Regarding students' experiences of university teaching and learning, Australia is a leader with the Course Experience Questionnaire (CEQ) (Chalmers, 2007). Some researchers (Butt and ur Rehman, 2010) also developed a Student Satisfaction Index (SSI) model for the higher education institutions underpinned by the European Customer Satisfaction Index (ECSI). The index measures the level of students' satisfaction in relation to aspects such as quality of educational services, image of the university, perceived value, students' expectations, loyalty, etc.

There are many researches worldwide which aimed at identifying and explaining the factors that can lead to higher education students' level of satisfaction, and, therefore, many determinants were depicted in this sense. Among these factors we can mention university image (Palacio et al., 2002), academic interests (Mayo et al., 2004), quality of teachers and their expertise (Aldemir and Gulcan, 2004; Mai, 2005; Navaro et al., 2005), possibilities to use knowledge and skills after graduation (Garcia-Aracil, 2009 apud Stiwne and Alves, 2010). Anyhow, one of the most important predictor of students' satisfaction in higher education is linked with the educational offers and quality of education (Aldemir and Gulcan, 2004; Mai, 2005; Deshields et al., 2005; Butt and Rehman, 2010; Temizer and Turkyilmaz, 2012). Students tend to be more satisfied with the study program if it provides practical knowledge and skills, and facilitates the access to good jobs (Garcia-Aracil, 2009 apud Stiwne and Alves, 2010).

While if in most European countries a majority of students is rather satisfied with their study programs, in Romania we register the lowest shares of higher education students satisfied with the organization of studies and quality of teaching (below 40%) (Hauschildt, Vögtle and Gwosć, 2018). However, some studies showed that Romanian students tend to give a rather positive evaluation of the higher education system (Voicu, Tufiș and Voicu, 2010), and they state that tertiary education plays a major role in their future career (Horga and Apostu, 2010).

The importance of practical training in the development of human resources

For an efficient transition from school to labor market, higher education institutions should provide high quality study programs for their students. Such a program should integrate both theoretical and practical knowledge which should work hand-in-hand so that students can develop necessary competences and skills for their future jobs. Although studies state that practical learning needs to be supported by theoretical learning and, therefore, students should be supported in linking the theory with practice (Katajavuor, Lindblom-Ylanne and Hirvonen, 2006; European Commission, 2013b), this is a major challenge for universities (Isăilă, Miron and Andrei, 2011). Research showed that both Romanian tertiary students and employers consider that study programs are providing more theoretical knowledge than practical one (Voicu, Tufiș and Voicu, 2010; Zaharie, 2011). Even if employers emphasize that practical skills and competences tend to lack more than the theoretical knowledge, academic staff tends to state that Romanian higher educational system has the capacity to deliver well-prepared graduates on the labor market (Isăilă, Miron and Andrei, 2011).

Representatives of higher education institutions, but also graduates and employers, consider that traineeships are a key element to increase students' chance to find a proper job after graduation (Lowden et al., 2011; European Commission, 2013a; Quintini, Martin and Martin, 2007; Council of the European Union, 2014; European Commission, 2013b). Moreover, the results of a research showed that 85% of the Romanian respondents believe that their traineeship can increase their employability rate (European Commission, 2013a). Giving the benefits of practical training programs for school-to-work transition, an increased interest for implementing policies in this regard is registered at European level. The European Commission is the first upholder of traineeships and apprenticeships for students (European Commission, 2013b).

Although there are different types of traineeships, we will further on refer to those associated with higher education study programs. These types of practical trainings for students "form an optional or compulsory part of study curricula" (European Commission, 2013b, 6). The European Commission defines traineeship as "work practice (either as part of a study curriculum or not) including an educational/training component which is limited in time" (European Commission, 2013b, 7). Tutors' supervision, assessment and feedback that helps students reflect on their activity and tasks, as well as self-assessment and self-study are features that distinguish traineeships from other types of practical trainings and active learning (O'Neill, 2010; Katajavuor, Lindblom-Ylanne and Hirvonen, 2006). At European level traineeships vary by type, duration and objectives. Even so, they are generally structured and linked with the study programs and share some common features among which: an educational goal, practice-based learning and a limited period of duration (European Commission, 2013b).

A developed traineeship system and high quality practical training is easing graduates' transition to the labor market and increases their chances to be employed (Council of the European Union, 2014; European Commission, 2013b; European Commission, 2012). Likewise, those who completed a low quality traineeship encountered difficulties in finding a job afterwards (European Commission, 2012). The November 2013 Eurobarometer survey on the quality of traineeships in the EU countries points out that there are cases of low standard traineeships, having inappropriate and insufficient learning content, or the tasks and activities that trainees had to accomplish are too menial (European Commission, 2013a; Council of the European Union, 2014). In order to be successful, a traineeship must combine some elements among which we mention: meaningful learning content, a strong cooperation between social partners involved (higher education institutions, employers, students, authorities), theoretical knowledge combined with practical one, targeted information, existence of a traineeship agreement, a high quality supervision and feedback from tutors, applied skills required by the labor market, outline of specific career opportunities (European Commission, 2013b; Council of the European Union, 2014; O'Neill, 2010).

A high-quality traineeship should be structured and developed based on a quality framework, which also enhances its transparency (Council of the European Union, 2014). In this sense, the EU's Council of Ministers adopted a Quality Framework on Traineeships and required all EU Member States to comply with this framework and adjust their legislation accordingly. Moreover, all Member States committed to the Youth Guarantee (proposed by the European Commission in 2012 and adopted by the EU's Council of Ministers in April 2013) which militates for good quality traineeships, among others, as central element for the professional development of young people under the age of 25 (Council of the European Union, 2014).

Methodological framework

The main highlight of the present study is to investigate the way practical training for students was organized and implemented in three Romanian universities: University of Oradea, University of Bucharest and "Aurel Vlaicu" University of Arad. Three waves of academic traineeships for students were developed at the level of each university involved. In this regard, we aim at analyzing the satisfaction of higher education students with their traineeships. Following, three specific research objectives were delineated and further discussed: O1. Synthetic presentation of the methodology for organizing traineeships within a practice program implemented in three Romanian universities; O2. Assessment of students' general satisfaction with their traineeships developed within a practice program organized in 3 Romanian universities; O3. Investigation of covariates regarding the level of students' general satisfaction with their traineeships.

Data were collected within the project – *Traineeship Program for Students: Child Protection from theory to practice* (PractiPASS) where higher education students participated in three academic traineeships and, at the end of each practical stage, they were asked to fill in a self-administrated questionnaire in order to assess their practical training. The questionnaire approached several relevant aspects related to their engagement in the traineeships. A total of 498 subjects were included the first wave, 437 subjects in the second one, and 496 subjects in the last wave. Based on these quantitative data, we conducted a comparative analysis on all three waves of developed traineeships for all universities involved. Further, results are presented and discussed following the aforementioned research objectives.

PractiPASS practice project. A possible success model

The project PractiPASS, implemented between 01.10.2010 and 30.09.2013, was funded by the European Social Fund – "Invest in people!", Sectoral Operational Programme Human Resources Development 2007-2013, Priority Axis 2: Linking life long learning and labour market, Major Intervention Domain (MID) 2.1 "Transition from school to active life". The project aimed at facilitating students' transition from school to active life by increasing the competitiveness of the educational system and rendering practical training more efficient in order to meet the requirements of the labor market. The target group was represented by students from three Romanian universities: University of Oradea, University of Bucharest and "Aurel Vlaicu" University of Arad. The project was led by University of Oradea and implemented in partnership with other 13 public and private institutions from Oradea, Bucharest and Arad developing their activity in child protection area.

One of the main objectives of the project aimed at implementing a new methodology for practical training of students from BA and MA level in Social Work, Sociology, Psychology and Special Psycho-Pedagogy. Several stages were necessary for the elaboration and implementation of the methodology. First, practice programs and several working tools were elaborated: *the Practice Guide* provided students and specialists with relevant information regarding traineeships, child protection legislation, as well as theoretical information on working methods / tools used in practice; *the Practice Book* provided students and tutors with relevant information on scheduling practical assignments for each internship and study program; *the Institution Observation Grid* helped students in structuring the information related to the way institutions/services work in the service delivery process; students' practical activity was assessed by

the tutors based on the *Tutor's observation sheet for students' activity; the Career Guide* provided various relevant information on career counselling and planning, as well as on labor legislation. Secondly, 65 practice tutors and 6 tutors' coordinators from partner institutions were selected and trained within two modules: Developing skills for working with students and Practical application of working tools. The third step was to organize, implement and monitor all practical trainings. 603 students from the above-mentioned universities participated to different *practical trainings,* 3 hours/week, within partner institutions where they got familiarized with the institutions and their services. At the beginning of each stage all working tools were distributed to students and tutors. The *intensive practical training* was of 60 hours, while students, tutors and project team members periodically met in order to discuss and monitor the entire practical activity. At the end of each phase, students' activity was assessed in all three universities involved. The assessment followed two directions: the evaluation made by tutors on a scale from 1 to 5 regarded several items and was based on the assessment sheets, and the evaluation made by practice coordinators from universities based on the elaboration of working tools and the oral presentation. The mean of the two assessments represented the final mark of each student. A *training session on project writing* in child protection area was also carried out on three directions: volunteering activities, protective measures proposals for children in difficulty, and educational activities for children. Students worked in teams based on a project development guide and were coordinated by project team members.

In addition to their practical trainings, 69 students with best practice results benefited from two exchange experiences: 30 students and 15 specialists and teachers participated at the first exchange organized at Katho-Ipsoc University (Belgium), while 39 students and 6 teachers participated at the second exchange experience organized at University of Debrecen (Hungary). These study visits allowed students to familiarize themselves with child protection systems in both countries, and facilitated a comparative analysis of methodologies and tools used in traineeships implemented in the two host universities. These two exchanges add value to the integration of higher education graduates into the labor market.

Another complementary activity carried out during the PractiPASS project was a campaign for the promotion of children's rights in 20 rural areas from Bihor county. Students worked in teams and had the possibility to specifically use the skills and competences achieved during their practical training. Each group of students developed its own class and working tools. Also, a brochure containing information on children's rights presented as a story was elaborated and distributed to pupils in primary school during the promotional campaign classes.

All students involved in the project benefited from counselling services in order to facilitate their transition from school to active life, and to increase their employment chances after graduation. The information provided through these services regarded personal promotion, techniques for finding a job, elaboration of CV and intention letter etc. In addition, students were initiated into self-knowledge, self-evaluation and inter-knowledge techniques, career planning, work-related values etc., which are key elements for a future career.

Students' assessment of the traineeships held in Oradea, Bucharest and Arad

In this section we propose to present the results of the monitoring activity carried out within the PractiPASS project. The presentation is a comparative one, following several relevant aspects at the level of the three universities: University of Oradea (UO), University of Bucharest (UB) and "Aurel Vlaicu" University of Arad (UA).

Table 1: Samples in the three waves

	Wave 1 Internship 1 Oct. 2011-Jan. 2012		Wave 2 Internship 2 Feb. 2012-Jun. 2012		Wave 3 Internship 3 Oct. 2012-Jan.2013	
	No. cases	%	No. cases	%	No. cases	%
University of Oradea	176	35.3	154	35.2	172	34.7
University of Bucharest	183	36.7	159	36.4	130	26.2
"Aurel Vlaicu" University of Arad	139	27.9	124	28.4	194	39.1
Total	498	100.0	437	100.0	496	100.0

At the end of each traineeship, students completed self-administrated student engagement questionnaires. These questionnaires were structured on several dimensions, such as: assessment of practice activities (indicating needs), students' expectations regarding practical training, students' aspirations regarding traineeships (commitment to objectives and activities), assessment of the initial/ongoing/final (summative) assessment within PractiPASS and relationships with colleagues and faculty members (academic integration and social integration). In the next sections we used the general satisfaction scale in order to see differences between the initial (first traineeship), ongoing (second traineeship) and the final assessment of the practical training within PractiPASS. The scale included items referring to the communication of tasks and goals, relationship with tutors, general activity, knowledge and skills gained and the evaluation at the end of the traineeship.

Figures below show differences between the first traineeship and the second and third one. Students are more satisfied with their practical training after the second traineeship. The situation applies for all items. Students mostly appreciate tutors' help and the grade that they received after completing the traineeship. Less satisfied are with the skills gained after the traineeship and with the way their goals were formulated at the beginning of the practical training. We don't find increases in satisfaction between the second and third traineeship. Results are similar in these two waves. It is important to state that the satisfaction with the relationship with the coordinating professors shows higher values at the end of the program, compared to the first stage, respectively the second stage.

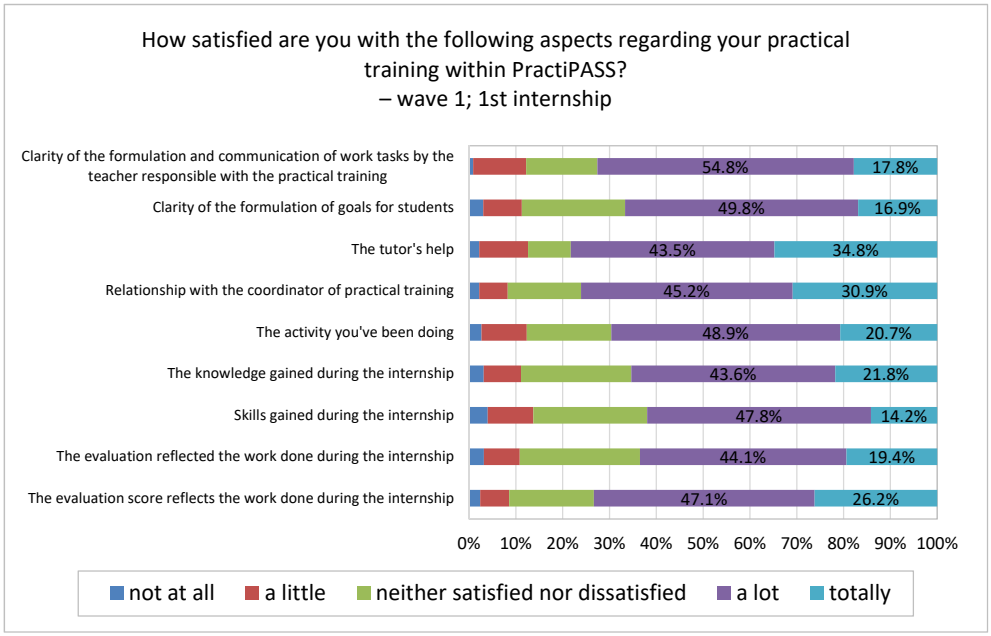

Figure 1: Satisfaction scale – results from the first wave

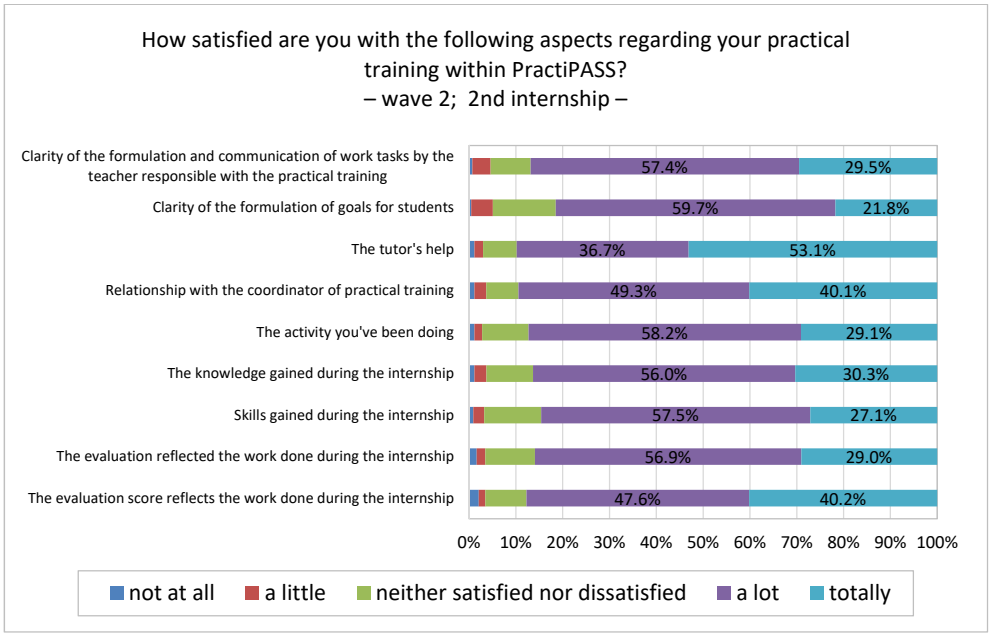

Figure 2: Satisfaction scale – results from the second wave

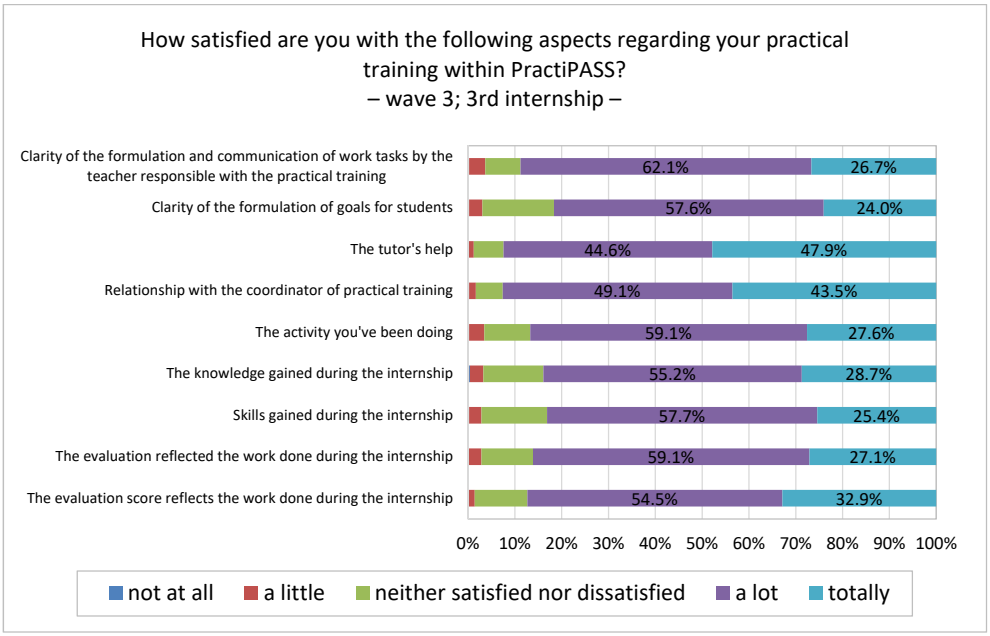

Figure 3: Satisfaction scale – results from the third wave

The scales of student satisfaction with the practical training used in the three research waves are valid and unidimensional (Cronbach Alpha: 1st wave = .943, 2nd wave = .915, 3rd wave = .743). We further summed up the items to calculate the satisfaction scores for the three waves. In the first wave, the mean value for satisfaction is 33.81 with 7.07 standard deviation. In the second wave mean value is 37.48 with 5.3 standard deviation and in the last wave we have a mean value of 37.52 with 4.9 standard deviation.

Figure below shows lower levels of satisfaction at the beginning of the program, in the case of all universities and higher levels after completing the second and third traineeship. From this point of view, we can say that the program has successfully achieved its objectives, because it brought improvements that had positive implications on student satisfaction with their practical training. We have also similar values for students from University of Oradea and University of Bucharest, and higher values for those from University of Arad. In the second wave we found significant differences in the case of University of Arad (with higher levels of satisfaction compared with the other two universities; t=-2.04 and p=0.042). In the case of students from Bucharest, we identified significant lower levels of satisfaction compared with students from the other two universities (t= 2.9 and p=0.003). It is interesting to point out that if in the case of Arad and Oradea we notice a small decrease of satisfaction between the second stage and the last one, in the case of students from Bucharest the ascending trend is continuous until the end of the program. In the third wave there are no significant differences between the levels of satisfactions for students from the three universities.

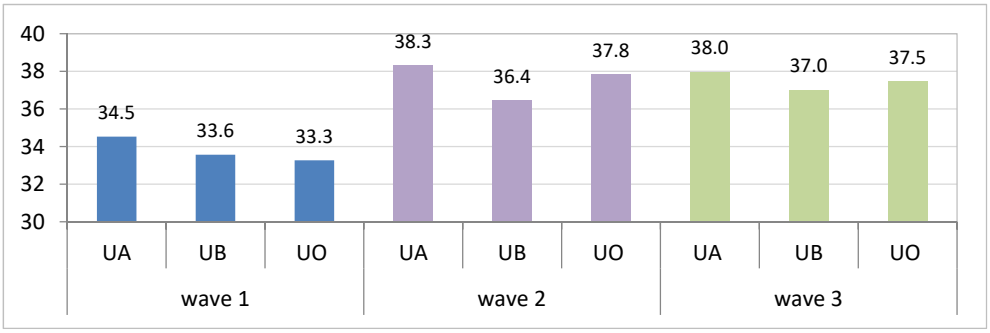

Figure 4: Satisfaction mean values in all three waves, for each university

The highest increase in satisfaction with traineeships is recorded at the BA level. At the beginning of the program, we found significant lower levels of satisfaction for BA students compared with MA students (for t = 2.1 and p = 0.042). At BA level, students have a mean value of 33.6 at the beginning of the 3 year program, and at the end this value is 37.6. This increase occurs especially after participating in the first two traineeships. Regarding students enrolled in the Master programs, satisfaction remains relatively constant after the first two traineeships, but increases in the last.

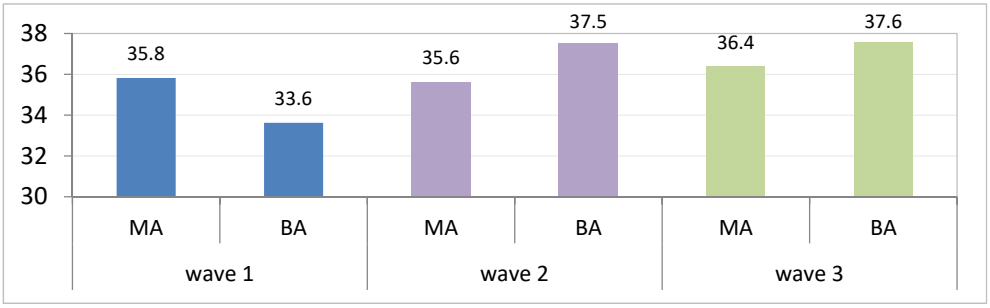

Figure 5: Satisfaction mean values in all three waves, for BA and MA study levels

The comparative analysis carried out according to the study programs where students are enrolled support our previous results, namely that an increase in satisfaction is registered especially for the students from the undergraduate programs, and less in the case of those from MA level. The greatest increase in satisfaction is found in Sociology, followed by those in Psychology. The trend is upward for the four BA programs, between the three waves. In contrast, for MA students, it can be noticed that the values recorded at the end of the practical training do not change greatly; moreover, those from Psychology are more dissatisfied at the end, compared with the first two traineeships.

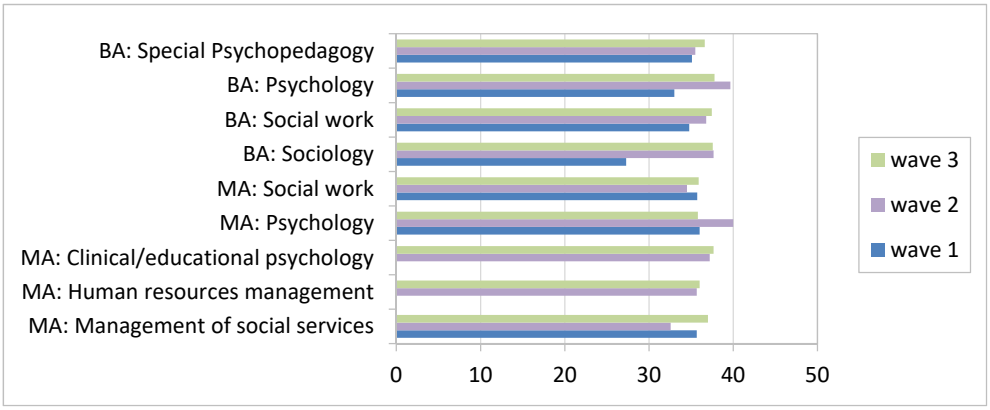

Figure 6: Satisfaction mean values in all three waves, for each study program

Data show us that in the first wave there are no differences in satisfaction between students who pay tuition and those who don't. In the second wave we identified significant higher levels of satisfaction in the case of students who pay tuition (for t=-2.89 and p= 0.004). In the third wave the values among students who pay tuition and those who don't pay are similar.

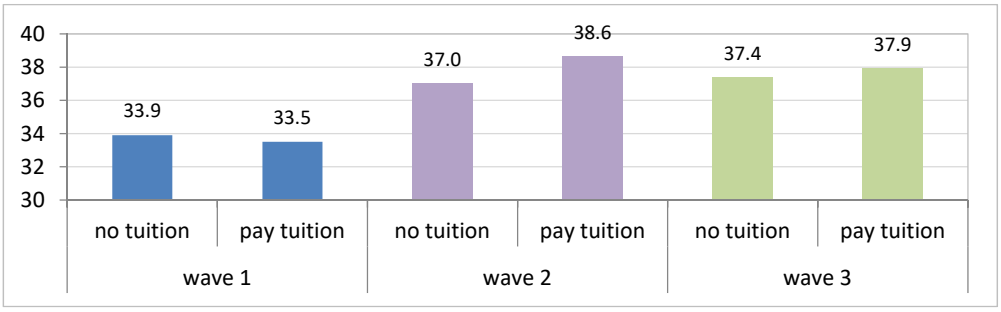

Figure 7: Satisfaction mean values in all three waves, according to tuition payment

According to our data, girls are more satisfied with the traineeship than boys. We have higher levels of satisfaction for girls in all three waves. Significant differences are found in the second wave (t=2.17 and p=0.030) and in the third wave (t=2.94 and p=0.003).

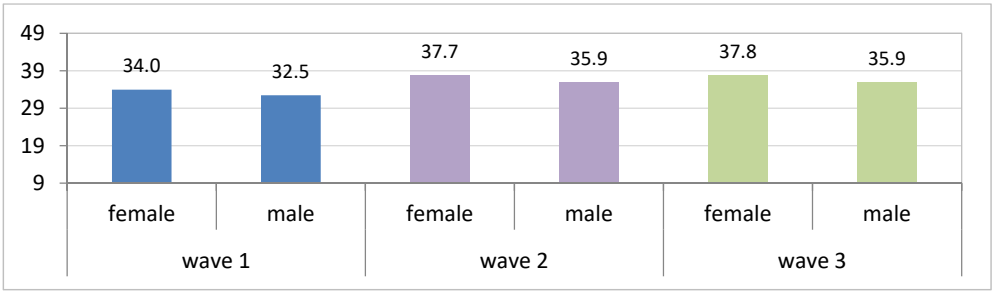

Figure 8: Satisfaction mean values in all three waves, according to gender

We tested if there are any differences regarding the satisfaction with traineeship according to the age of students. We found significant differences only in the first wave, suggesting that older students are more satisfied (Pearson coefficient = 0.142, $p = 0.043$). This result comes to support previous data according to which students from MA level are more satisfied with their traineeship program in the first wave.

Students' practical training is directly related to their future professional activity. We investigated if there are differences in satisfaction between those students who are already employed and those who are not working. Analysis didn't revealed any significant differences. Values are almost equal in all three waves.

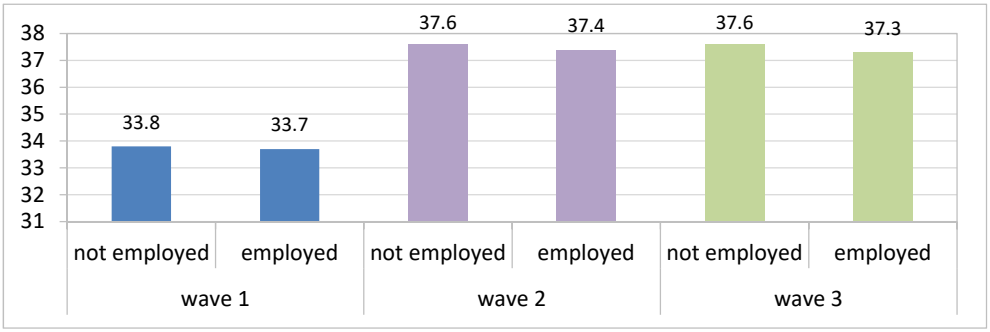

Figure 9: Satisfaction mean values in all three waves, according to employment

Further, we used regression models in order to test the impact of these variables in all three waves of our study. We included variables regarding the university where students are enrolled, their academic situation (level of study, tuition payment, scholarship) and social-economic profile (gender, occupational status and age).

Table 2: Regression models on general student satisfaction with practical training (3 waves)

	1st wave					**2nd wave**					**3rd wave**				
	B	**Std. Error**	**Beta**	**t**	**Sig.**	**B**	**Std. Error**	**Beta**	**t**	**Sig.**	**B**	**Std. Error**	**Beta**	**t**	**Sig.**
(Constant)	31.568	3.095				32.365	1.818		17.798	.000	35.535	1.950		18.228	.000
UO01						**1.449**	**.640**	**.133**	**2.265**	**.024**	.786	.653	.077	1.204	.229
UA01	1.933	1.371	.129	1.410	.160	1.413	.797	.121	1.774	.077					
UB01	-.032	1.467	-.002	-.022	.983						-.243	.754	-.022	-.322	.748
BA01	-3.044	1.983	-.120	-1.535	.126	**2.326**	**1.127**	**.105**	**2.064**	**.040**	.509	1.124	.022	.453	.651
tuition01	-.750	1.253	-.051	-.598	.550	1.060	.669	.094	1.585	.114	.645	.586	.063	1.100	.272
scholarship01	.049	1.188	.003	.041	.967	.517	.612	.044	.844	.399	.769	.554	.071	1.389	.166
male01	-3.677	1.898	-.145	-1.937	.054	**-2.093**	**.794**	**-.131**	**-2.637**	**.009**	**-1.831**	**.687**	**-.128**	**-2.667**	**.008**
employed01	-1.518	1.337	-.093	-1.135	.258	-.522	.699	-.042	-.746	.456	-.325	.554	-.031	-.587	.558
age	**.230**	**.098**	**.182**	**2.355**	**.020**	.087	.063	.074	1.384	.167	.054	.057	.048	.959	.338
R Square	**.063**					**.061**					**.030**				

Poor strength of association between variables is indicated by very low values of the coefficient of determination registered for all three waves (R-squared has values closer to 0%), and shows that variables included in model have a rather small impact. In the first wave only age has a significant impact and in the third wave only gender is significant. Regarding the model for the second waves,

University of Oradea, level of study and gender prove to be significant. Regression models show us that at the beginning of the traineeship program students who are older are more satisfied with their program. None of the other variables have a significant effect. In the second wave, students who are more satisfied with their practical training are those from University of Oradea, females from the BA level. In the third wave the model explains less than the first two models and the only significant factor identified is students' gender, suggesting that girls are more satisfied with their traineeship. The low power of explanation of our models once again highlights the fact that student's satisfaction with their training program is a complex concept and it needs a deeper approach. For further research, we state that the use of mix methods could ensure the integration of qualitative research results with those resulting from quantitative analyzes.

Conclusions

All European authorities in the field point out the need to increase graduates' employability and developed various policies in order to ease school-to-work transition, and require all EU Member States to adopt and implement these regulations. Higher education institutions also play a major role in the process of graduates' transition and insertion on the labor market. Where needed, educational institutions must restructure and provide high-quality study programs combining both theoretical and practical learning. The quality of practical training (traineeship programs) that students receive during higher education it is directly linked with their insertion on labor market and professional development.

At European level, and not only, undergoing research approaches themes like graduates' employability, skills matching labor market needs, the importance of traineeships in school-to-work transition (Lowden et al., 2011; Quintini, Martin and Martin, 2007; Voicu, Tufiș and Voicu, 2010; Zaharie, 2011). Some research results in this regard were depicted in the present paper. Students' satisfaction with study programs and their practical training is also a subject of interest for specialists. A high level of satisfaction in this regard can decrease dropouts and increase students' retention and loyalty (Butt and ur Rehman, 2010; Gruber et al., 2010). An efficient traineeship must comply with the labor market needs and should transmit and develop skills and competences required by employers. Thus, graduates' chances to find a meaningful job will increase. At the same time, in order to provide high-quality services, a traineeship program must gather some elements among which: proper theoretical and practical learning content, cooperation between social partners, a high quality supervision, applied skills, outline of specific career opportunities.

The present paper investigated the way a traineeship program was implemented and developed in three Romanian universities within *project – Traineeship Program for Students: Child Protection from theory to practice (PractiPASS).* The aim of the project was to facilitate students' transition from school to work by rendering practical training more efficient in order to meet labor market needs. By comparing the three universities involved, we presented the results of the monitoring activity carried out within the abovementioned project. Also, we analyzed students' overall satisfaction with their traineeships during the implementation of the project, as well as the covariates in this regard. Students involved in the PractiPASS project participated in three traineeships and their satisfaction with the practical trainings was assessed. Our results show differences between all three traineeships. For all items included in the assessment scale and at the level of all three universities involved, students' satisfaction is lower at the beginning, but increases after the second traineeship. We didn't find increases in satisfaction between the second and third wave of practical

training. Some covariates of students' satisfaction with their practical training programs are influencing the registered levels. Therefore, students from BA level, female students, students who pay tuition, older students and students from Sociology and Psychology tend to have higher levels of satisfaction with their traineeships.

In order to conclude, we can say that the traineeships implemented within the PractiPASS project provided students meaningful learning content. The PractiPASS project has successfully achieved its goals, because it brought improvements that had positive implications on student satisfaction with their practical training.

References

Agllias, C. (2010) Student to Practitioner: A Study of Preparedness for Social Work Practice. *Australian Social Work,* 63, 3, 345–360. Available at https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0312407X.2010.498522. Accesed on February 8, 2018.

Aldemir, C. and Gulcan, Y. (2004) Students Satisfaction in Higher Education: A Turkish Case. *Higher Education Management and Policy,* 16, 2, 109–122.

Butt, B. Z. and ur Rehman, K. (2010) A study examining the students satisfaction in higher education. *Procedia Social and Behavioral Sciences,* 2, 5446–5450.

Chalmers, D. (2007) *A review of Australian and international quality systems and indicators of learning and teaching.* Australia: Carrick Institute for Learning and Teaching in Higher Education Ltd.

Council of the European Union (2014) *Council recommendation on a Quality Framework for Traineeships. Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs – Council meeting.* Brussels: PRESS.

DeShields Jr., O. W., Kara, A. and Kaynak, E. (2005) Determinants of business student satisfaction and retention in higher education: applying Herzberg's two factor theory. *International Journal of Educational Management,* 19, 2, 28–139.

EACEA – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2012) *The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report.* Brussels: P9 Eurydice. Available at http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/EC-30-12-534. Accesed on February 7, 2018.

Elliott, K. M. and Shin, D. (2002) Student satisfaction: an alternative approach to assessing this important concept. *Journal of Higher Education Policy and Management,* 24, 2, 197–209.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP) (2010) *The skill matching challenge. Analysing skill mismatch and policy implications.* Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (2012) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a job-rich recovery.* COM173. Strasbourg. Available at https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2012:0173:FIN. Accesed on February 22, 2018.

European Commission (2013a) *Flash Eurobarometer 378. The experience of traineeships in the EU.* Report. Available at http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_378_en.pdf. Accesed on January, 17, 2018.

European Commission (2013b) *Apprenticeship and Traineeship Schemes in EU27: Key Success Factors. A Guidebook for Policy Planners and Practitioners.* Available at https://www.bibb.de/dokumente/pdf/Guidebook_Apprenticeship_Schemes_EU27.pdf. Accesed on January, 17, 2018.

Eurostat. Statistics Explained (2017) *Early leavers from education and training, 2017.* Available at http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training. Accesed on January 17, 2018.

Gruber, T., Fuss, S., Voss, R. and Glaeser-Zikuda, M. (2010) Examining student satisfaction with higher education services: using a new measurement tool. *International Journal of Public Sector Management,* 23, 2, 105–123. Available at https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/11928/3/Examining%20Student%20Satisfaction%20with%20Higher%20Education%20Services_IJPSM.pdf. Accesed on March 27, 2018.

Hauschildt, K., Vögtle, E. M. and Gwosć, C. (2018) *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent VI 2016–2018. Synopsis of Indicators.* Germany: Bertelsmann Verlag Publishing House.

Horga, I. and Apostu, O. (2010) *EUROSTUDENT IV. Condiții economice, sociale și mobilitatea internațională a studenților din România.* București: Institutul de Stiințe ale Educației.

Isăilă, Ș., Miron, A. and Andrei, D. (2011) *Relația dintre educație și învățare pe tot parcursul vieții și piața muncii în Regiunea de dezvoltare Nord-Vest.* Cluj-Napoca: Institutul de Formare Economică și Socială.

James, R. (2007) *Social equity in a mass, globalised higher education environment: the unresolved issue of widening access to university.* Faculty of Education Dean's Lecture Series. Centre for the Study of Higher Education. University of Melbourne Victoria, Australia. Available at http://web.education.unimelb.edu.au/news/lectures/pdf/richardjamestranscript.pdf. Accesed on January 25, 2018.

Katajavuor, N., Lindblom-Ylanne, S. and Hirvonen, J. (2006) The significance of practical training in linking theoretical studies with practice. *Higher Education,* 51, 439–464.

Kinzie, J., McCormick, A. and Gonyea, R. (2016) Using Student Engagement Results to Oversee Educational Quality. *Trusteeship Magazine.* Washington D.C.: Association of Governing Boards of Universities and Colleges. Available at https://www.agb.org/trusteeship/2016/januaryfebruary/using-student-engagement-results-to-oversee-educational-quality. Accesed on March, 27, 2018.

Kuh, G.D. (2007) How to Help Students Achieve. *Chronicle of Higher Education,* 53, 41, B12–13. Available at http://nsse.indiana.edu/pdf/2007_%20How%20to%20Help%20Students%20Achieve.pdf. Accesed on March, 27, 2018.

Lowden, K., Hall, S., Elliot, D. and Lewin, J. (2011) *Employers' perceptions of the employability skills of new graduates.* London: Edge Foundation.

Mai, L. (2005) A Comparative Study between UK and US: The Student Satisfaction in Higher Education and its Influential Factors. Journal of Marketing Management, 21, 859–878.

Mayo, D. T., Helms, M. M., and Codjoe, H. M. (2004) Reasons to remain in college: a comparison of high school and college students. *The International Journal of Educational Management,* 18, 6, 360–367.

Ministerul Educației Naționale (MEN) (2016) *Raport privind starea învățământului superior din România.* Available at https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Minister/2017/transparenta/Stare_sup%20%202016.pdf. Accesed on May 8, 2018.

Navarro, M. M., Iglesias, P. M. and Torres, R. P. (2005) A New Management Element for Universities: Satisfaction with the offered courses. *International Journal of Educational Management,* 19, 6, 505–526.

O'Neill, N. (2010) Internships as a High-Impact Practice: Some Reflections on Quality. *Peer Review,* 12, 4, 4–8. Available at https://usm.maine.edu/sites/default/files/career-and-employment-hub/Internships%20as%20High%20Impact%20Practice.pdf. Accesed on March 27, 2018.

Palacio, A. B., Menesses, G. D., and Perez, P. J. (2002) The configuration of the university image and its relationship with the satisfaction of students. *Journal of Educational Administration,* 40, 5, 486–505.

Richardson, J. (2005) Instruments for obtaining student feedback: a review of the literature. *Assessment and Evaluation in Higher Education,* 30, 4, 387–415. Available at https://www.jcu.edu.au/__data/assets/pdf_file/0004/104566/jcu_121465.pdf. Accesed on May 8, 2018.

Roberts, J. and Styron, R. (2010) Student satisfaction and persistence: factors vital to student retention. *Research in Higher Education Journal,* 6, 3, 1–18.

Roth, M., Ducu, V. and Rebeleanu, A. (2008) Practica studenților asistenți sociali, în M. Roth (ed.), *Caiet de practică pentru studenți asistenți sociali. Modele și recomandări pentru proiecte de intervenție,* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 7–22.

Quintini, G., Martin, J. and Martin, S. (2007) The Changing Nature of the School-to-Work Transition Process in OECD Countries. *IZAN Discussion Paper No. 2582.* Germany: Institute for the Study of Labor. Available at http://www.oecd.org/employment/emp/38187773.pdf. Accesed on January 23, 2018.

Stiwne, E. E. and Alves, M. G. (2010) Higher Education and Employability of Graduates: will Bologna make a difference? *European Educational Research Journal,* 9, 1, 32–44.

Temizer, L. and Turkyilmaz, A. (2012) Implementation of student satisfaction index model in higher education institutions. *Procedia Social and Behavioral Sciences,* 46, 3802–3806.

Trevithick, P. (2000) *Social work skills. A practice handbook.* Philadelphia: Open University Press Buckingham. Available at https://www.mheducation.co.uk/openup/chapters/0335206999.pdf. Accesed on February 13, 2018.

Trowler, V. (2010) *Student engagement literature review.* UK: The Higher Education Academy.

Voicu, B., Tufiș, C. and Voicu, M. (2010) *Absolvenții recenți de învățământ superior și integrarea lor pe piața muncii.* Raport UECNCFPA, București: DOCIS.

Zaharie, M. (2011) *Ocuparea forței de muncă cu studii superioare și nevoile angajatorilor – componente ale managementului calității în învățământul superior.* Teză de doctorat – rezumat. Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca. Available at https://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate/2011/management/Zaharie_Monica_RO.pdf. Accesed on July 6, 2018.

Whitt, E. (2007) *Student Success in College: Creating Conditions that Matter – Power Point presentation.* The University of Iowa Student Success Team Project DEEP (Documenting Effective Educational Practice). Available at https://studentsuccess.uiowa.edu/assets/Student-Success-in-College.pdf. Accesed on February 15, 2018.

Religious Socialization in Diosig, Western-Romania

Timea Katalin Tolnai*
University of Debrecen, Hungary
Csaba Gyorbiro Andras**
Partium Christian University, Oradea, Romania

Abstract: Religious socialization is a process familiarizing children with the basics of religiosity, with prayers and ethical norms practiced within the Christian confessions. Our paper presents the peculiarities of religious socialization in Diosig, a village in Western-Romania, inhabited predominantly by ethnic Hungarian Calvinists. We present the historical alternations of the religious education and socialization, and the structural characteristics of the various time-periods in the last 70 years. The main purpose of the paper is to present alternations occurred in the religious socialization of the Calvinist community in Diosig since the middle of the past century until today. Therefore, we analyze the primary and the secondary spheres of religious socialization, such as the family, the school and the church, focusing on the elements playing a key role in the process of learning religious behavior, such as prayers, which define and consolidate the individuals' religiosity. The research extends over the ethnic Hungarian Calvinist community of the settlement. It turns out from the interviews that the family is the sphere of socialization where the most important norms, values and attitudes are passed on, and thus the family plays a vital role in the religiosity of the individuals. However, as time went by, the religious socialization went gradually out from the sphere of the family, and the school and the church became more and more important in this respect. The religious forms of knowledge, especially the prayers are today passed on primarily in the secondary sphere of socialization, in the frame of the religious education in kindergarten, school, and church-provided Bible lessons. Thus, these occasions mean the real beginning of the children's religious education.

Keywords: *religiosity; religious socialization; border region; Calvinist community.*

Cuvinte-cheie: *religiozitate; socializare religioasă; regiune frontalieră; comunitate calvinistă.*

Introduction

Religion, together with other institutions, is part of the culture's wholeness (Radcliffe-Brown, 2004, 43), its norms' system is an important functional element within any community, as it determines and regulates the everyday life of the communities. Individuals share their own views on the world based on their own social and community patterns, which serve as a model of behavior and help to interpret different life situations (Somlai, 1997, 70). Religion is a "bearer of peculiar values, a world of attitudes, a lifestyle, and requires religious knowledge" (Horváth-Szabó, 2007, 140). Religious socialization means education for the faith, a lifelong active and passive learning process (Radcliffe-Brown, 2004, 43), and it significantly determines not only the individuals'

* University of Debrecen, Doctoral School of History and Ethnology, H-4032 Debrecen, EGYETEM TÉR 1, Hungary. E-mail: tolnai_timea@yahoo.com.
** Partium Christian University, Str. Primăriei nr.36, Oradea, România. E-mail: andrasgyorbiro@yahoo.com.

religiosity, but also their set of values and lifestyle.

The religiosity of the societies has been a major research topic among the social researchers in Central-Eastern Europe since the early 1990s (Podolinska, 2010). Our paper intends to contribute to the original research in the field about religious socialization by analyzing Diosig, a locality in Bihor County. We had the chance to carry out various field researches in the locality during the last years, which gave us the possibility to get familiar with the Calvinist community of Diosig. As we did not find any recently published studies about the religiosity of ethnic Hungarian Calvinist communities from Bihor county, we decided to research this issue. There are relevant research papers about the Calvinist communities in Eastern-Hungary, in Hajdu-Bihar county (Pusztai, 2005). The research results of Szilagyi and Tolnai (2009) with detailed data over the religiosity in the urban areas of Bihor are also available. Our research on the issue of religiosity in the rural Diosig is a complementary element to the collective research-based knowledge in regional context. As for the data collection, we used a qualitative method, the interview-based inquiry, as this method gives us the chance to get an in-depth view over the issue and it offers as well the chance of obtaining valid and authentic information with high relevance.

As it is a locality in the border region, with predominantly Hungarian ethnic population, we believe that the analysis of a community in Romania with such social and cultural characteristics can contribute to a better understanding of the religious socialization process in the multicultural and multiethnic areas of the country.

This paper focuses on the issue of the religious socialization. Firstly, we present the religious images and knowledge the Calvinist believers in Diosig used to have, and which were the motivations of the religious education. Secondly, we present the forms of this process: the socialization within the family, and the methods of the socialization and religious knowledge-transfer in the frame of the religious classes organized by the school and the church since the middle of the 20th century until today.

Religious forms of imagination and knowledge

Every religion has a description and a system of views, and these do not always necessarily correspond to the core thoughts in theological terms. These forms of knowledge can be gained directly (by religious education) or indirectly (in worship, practice of religion) (Bartha, 2006, 22).

The rights and obligations that the Reformed Church requires from its followers are decisive in terms of the religious socialization, as these laws provide instructions for the members of the Church about how to behave and live as a Calvinist believer. These rights and duties define the norms of the community as they contain rules governing the social contacts and failure to comply with these requirements (especially in the past) has resulted in different sanctions. These regulations set by the Church in Diosig are binding obligations for all members of the community and therefore the various human actions are evaluated based on these rules. Nowadays, however, these rules tend to lose some of their importance.

The primary sphere of socialization regarding religious education is the family, and the secondary ones are the community, the church and the school. In each sphere, knowledge is transferred in both formal and informal ways, but the family is the environment in which the most important norms, values and attitudes are passed on.

Religious socialization within the family

In peasant societies, education was associated with everyday life (Vitanyi, Sági and Lipp, 1982, 27–28). The children, already at

early ages participated to worshipping with their family, imitating parents and grandparents to learn about behavioral forms related to religion (Korherr, 2000, 105–111), customs, gestures (e.g. hunching of hands). These activities were observed and then reproduced by the child. This was followed by the teaching of religious knowledge and prayers (Prayer of the Evening, Lord's Prayer "Apostles' Creed"), which is one of the most important elements of the religious socialization. Prayer is a means of communication with God, which is the religious obligation of the believer, and a precondition for Christian life.

There are several prayer definitions. According to Heiler, prayer is free, spontaneous, and has a living connection to God (Heiler, 1932, 16). Marcel Mauss writes that prayer is "an oral religious ceremony which is directly focused at sacred things" (Mauss, 1971, 160). Vilmos Tánczos defines prayers as ritualized texts (Tánczos, 2001, 240).

Usually, peasant societies associated closely prayers with daily religious practice. They were traditionally held in the morning, at noon and in the evening (Bartha, 2006, 51), and they could take place before and after meals, as well. There were also other prayers related to daily routines and different life situations and crises (Bartha, 2006, 23). As for their categorization, we can observe help-asking prayers (which are related to daily tasks), thanksgiving (after the successful completion of the day) and self-examination-confessional prayers (Dömötör, 1990, 476) which are always closely related to everyday problems (Bartha, 2006, 67).

Religious education

The secondary socialization sphere is the school. In the case of religious socialization, this means religious classes and preparation for confirmation.

Miklós Tomka writes that religion is "a part of culture, a part of human history, a code system, knowledge, and, on the other hand, a characteristic world-interpretation, value system, faith, and institutional order of a particular community. The first half is public treasure and the other half is an internal issue of the believers. The first half needs to be taught. Thus, it should be part of any school education." (Tomka, 1992, 21)

In the 19th and 20th centuries, teaching in schools became increasingly widespread, offering thus the peasantry a minimum of religious knowledge (Bartha, 2006, 22). These ecclesiastical schools existed until the school reform occurred in the autumn of 1948, when the denominational schools were nationalized. At that time, the cantor became a state teacher.

All kinds of religion-related activities were suspended in schools and only after the regime-change religion turned into an optional subject for the first time, and thereafter the curriculum became mandatory as of the school year 1998–1999. Since 2016, it is not obligatory, but parents can request religious education. When the religious education was requested at school, the reasons were mainly: the religiosity of parents, the sympathy for a religious teacher and the assumption that the child learns positive things during religion classes (Kustán Magyari, 2015; Bodó, 2015).

Another important element of the religious educational offer is the one provided by the local church. This includes Bible classes and various occasions when the religious socialization occurred in the frame of the church and its directly connected institutions.

The characteristics of the location

The researched settlement is Diosig, a locality within the Bihor county in Romania, in the southern part of the so called "Valea Ierului" (Hungarian: Érmellék) micro-region, along the DN19 road and along the E 671 Oradea-Satu Mare railway line. The locality

had a number of 6.816 inhabitants on the 2011 census being characterized by religious diversity. The religious structure shows the following patterns: 1.385 Orthodox, 750 Roman Catholics, 341 Pentecostals, 303 Adventists, 110 Baptists, and 62 Greek Catholics.

The denominational affiliation of Diosig is related to nationalities, according to which the ethnic Hungarians belong to the Reformed Calvinist Church, the Roman Catholic and the Baptist Church, while the Orthodox and Pentecostal are predominantly ethnic Romanians. Concerning the religious affiliation of Roma population, some are members of the Adventist Church, some are members of the Reformed Church but a large share does not belong to any church. Our current research focused only on the Hungarian-speaking inhabitants of Diosig, belonging to the Reformed (Calvinist) Church.

The purpose of the research

The aim of the research is to present the changes in religious socialization and to describe its forms occurring in the family. We also intend to present the institutionalized processes within the Calvinist community in Diosig. These are all the formal processes providing for religious education either at school, or by the church. Our research intends to complement the findings of Szilagyi and Tolnai (2009) about the religious socialization of the Calvinist communities in urban areas in Bihor county, and they can also serve as a basis of comparison with the results of Pusztai (2005) who carried out researches in Calvinist communities in Hungary. Our research will point out the peculiarities of the religious socialization in a rural locality with Hungarian Calvinist majority that is framed into the Romanian educational administration. The research also focuses on the learning process of the religious behavior, through internalization of norms, habits and gestures, and on the importance of the religious education, which consolidates the individuals' religiosity.

Methodology

During the research, we intended to discover not only the typical processes of the present, but also the important features of the past, mainly because it became clear to us that this is how we can best understand today's religiosity. Therefore, we thought it was necessary to realize interviews, as thus we were able to get deeper knowledge about the subject.

We applied the expert sampling according to which the researchers select the responders according to their own judgment and the purpose of the examination (Babbie, 2001, 206) and later on, the snowball method. Snowball sampling is a way to gain an ever-increasing number of observation patterns by asking the interviewees to contact other people who are competent on the subject (Babbie, 2001, 206–207). According to our judgement, our research was best supported by these data collection techniques.

As for the description of the sample, the interviews were carried out with all inhabitants of Diosig who were ethnic Hungarians, and belonging to the Calvinist denomination. We had 44 interviewees, and their selection was based on expert sampling and as a secondary method, we applied snowball sampling as well to broaden the circle of interviewed persons. The interviews took place in the interviewees' homes, between January 2016 and May 2017.

When it came to the selection of the interviewees, we were favored by the fact that the first author of this paper, Timea Tolnai was brought up in Diosig, she was a member of the researched Calvinist community. By having spent a significant part of her life there, she was familiar with most of the discussed topics, the antecedents of these, and

with the structures revealed during the interviews, such as the family relations, the events happening in the community. She also knew the persons we interviewed. Most of the interviews were carried out with Calvinist believers and active members of the local Calvinist community in Diosig.

Research results

The teaching of the prayers

By learning basic prayers, the child is attached to the religious life of the community (Tánczos, 2001, 242). Prayers also increase religious knowledge and have a great influence on the child's religious consciousness. During the prayers, the children learn about the various supernatural beings (God, Jesus, etc.), their good and harmful intentions, and thus they learn about the positive and negative sanctions of the various acts. Thus, various social values and norms are passed on in the childhood. The children learn that the greatest sin that a man can commit is murdering his fellow human being, next to theft, adultery, physical abuse, alcoholism.

While learning prayers, they also take over the faith set in the prayer, and trust that their prayer will be listened to, and the problems can be solved or alleviated.

> I'm not overbearing, but believe me I realized that many times when there was a problem, I prayed, I thought, my God help me, so that I can get easier through the problems, whatever they are (Sz. I.-73).

Prayers are not always heard, and if the request is not fulfilled, it is believed that God had different plans.

Faith in the reception of the prayers by God is equally present among children and adults. The purpose of the prayers is generally to reduce fear and to seek relief from it, requesting help, as they think that the prayer influences everyday life and its events (Heiler, 1932, 16–17; Tánczos, 2001, 235).

> (…) if I ask a child "have you experienced the healing power of God?" "Yes, I have." "When and where?" And, then he says we did not actually go to the dentist, but I just prayed and my toothache went away, I went to bed praying, I fell asleep, and I know that God healed. Here comes the feedback where the child is sure that his prayer will be heard. There are contrary examples because God tests our loyalty with different things, but it is important for the children to feel that they know what they are doing or what they feel (N.I. – 46).

The prayers are invoked either in silence or said loudly. Prayers in silence are typical to the adults, while the children tend to say them aloud, proving the parents and grandparents that they are praying indeed.

Religious socialization within the family

Religious knowledge gained in childhood in Diosig is partly passed on by the parents and grandparents to the children. The religion of today's grandparents was cultivated by the family, and further developed by cantors, and pastors. It was important for the child to participate regularly to worships, but at home they also paid great attention to faith teaching as the father or mother took the Bible and read the Bible together with the congregated family. In 1885, János Molnár was pleased to note that there were families of that time preserving this habit (Molnár, 1885, 61). There were significant differences between the families in terms of religious socialization in their homes. In intellectual families, religious education was passed on at home, as parents and grandparents talked at home with children about God, taught them to pray. However, peasant families typically taught only prayers to the children, with no particular attention being given to the transfer of religious knowledge. At that time, even the transfer of knowledge happened verbally, which was mainly because a

larger share of peasant families were characterized by illiteracy. Prayers were learned from parents and grandparents, especially those that could not be heard during worships (e.g. evening prayers).

> We learned from our grandmother how to pray, as we were very young. (…) She taught us to pray. The Lord's Prayer, which we knew by heart at a young age, I liked it so much that I knew it when we went to the church (K.L. – 63).

Today's grandparents became socialized in the folk religiosity, the next generation was socialized in communism, they were now literate, and hence, their religious socialization was different compared to the socialization of their parents. These changes have transformed the local religiosity. Many were afraid to give their children religious education out of fearing the communist system, and many did not even pray, so religious education was now done by the pastor and the cantor.

> We did not learn much from the parents, they did not give us any kind of religious education, because it was not allowed. It was feared that the child might say somewhere that he knows something about prayers or some such similar things. What I know, prayers, were taught by reverend Osváth (Sz.G. – 64).

Since religion was partly put in the background and somewhat restricted during the communist era (Gog, 2007, 52–53), it was largely skipped in the life of the intellectuals, so even though their parents received religious education, this was not present in their own lives. Nearly, only the peasantry was said to have practiced religion but leaving aside prayers, it was only an insignificant part of their socialization, so they could only transmit this limited knowledge to the following generations. Many have reported this and, in particular, that the transfer of religious knowledge was not part of their lives, as they did not have access to it even though they were regular church attendants. This led to the fact that the acquisition of religious knowledge was no longer closely related to religious life. Many religious persons reported that they lacked basic religious knowledge (e.g. stories related to religious feasts, the reasons why we celebrate, etc.). Moreover, grandparents from peasant families say that today's younger generation has far more religious knowledge than they did during their young years.

We can affirm that religious socialization gets slowly out of the range of the family, and the school increasingly takes on this role. Even among the religious families, it is still natural for them to give their children religious knowledge, especially prayers, but there are always fewer such parents and grandparents. Religious knowledge and prayers are taught by the majority of children in kindergarten or religious school classes.

> Not all Hungarian children get religious education at home. When they first came, they were so glad they learned to pray. It is not natural for every child to know from at home the Lord's Prayer, or to know a morning prayer or evening prayer. In my estimation, maybe every class has about 10% of those who can pray. Unfortunately, their parents belong to the generation that never learned formally religion, did not attend church, and had no confirmation obligation (N. I. – 46).

In the case of religious socialization, the existence of a religious value system, living a religious life can be overtaken by the following generation, but so can be the lack of it overtaken too (Horváth-Szabó, 2007, 141). If religious education is omitted, if it is not "embedded" in the child, the belief is shaken and challenged:

> I also took the kids to a place where they could build in themselves some spiritual structures. We visited all monasteries in Moldova and participated to rituals when they prayed for rain, and the children had changed so much that when we came back (there was a great drought then) and we came to the Bicaz Strait, the rain fell down.

They said you saw that it was efficient to pray for rain because the rain came in. However, the skeptical attitude was already easy to notice in this early age too. One of the children noted that someone must have heard at the radio about the weather forecast and that it was going to rain and that's why the mass was planned for that time (N.K. – 74).

Religious education in the school

From the middle of the 18th century, we find records of the school life in Diosig. At that time, there was a boys' and a girls' school in the locality where cantors practiced religious education (Molnár, 1885, 229–231). These ecclesiastical schools were organic elements of the religious education until the school reform occurred in the autumn of 1948, when the denominational schools were nationalized. At that time, as consequence, the cantor became a state teacher.

After the change of regime, however, there was a lack of trained religion teachers, therefore, in Diosig, the religious education at school was the duty of the local priest, and then trained religious teachers took over the place of the priest in the school.

Today, religious classes are available separately for all denominations. Romanian children can choose Orthodox classes, and Hungarian children have the possibility to choose either Calvinist or Catholic religious education. Since it is a locality with a Calvinist majority, each class has a separate religion lesson. Catholic children also attend reformed education – as they have very few children, so in elementary classes, respectively forms 1–4 and in lower secondary school, that is the 5–8 classes, children learn in 1–1 groups, since Catholic religion is at a different time after the regular classes, Calvinist religion teaching is incorporated into the timetable between usual classes. Adventist, Baptist and unbaptized children are also involved in the Calvinist religious teaching.

According to the religion teacher, very few children receive religious education at home. There is a small proportion in the case of Hungarian families as well, and in Roma families' it is not characteristic at all, these children do not know either religious stories or prayers.

During the religion classes, they learn the prayers considered important in the Calvinist religion. In the primary education, the morning and evening prayers and prayers before and after meals are also taught. In primary school, they learn the Lord's Prayers and the Apostle's Creed (though they often know it much sooner, since they can hear these prayers at a younger age). Whether these prayers are used depends only on the parent or grandparent praying with the child, because they proved to be few, unless the religion teacher encouraged their home prayer.

We also found cases where the parent prevented the child from being educated this way and the child was not allowed to attend religious classes.

There was a kid who told me, that, I'd like you to pray, so that my mother would let me attend the religion class on Saturday. I promised him to pray and maybe once or twice he was allowed to attend, and afterwards he just did not come. His mother told him, you go to school every day, rest, watch the tales. This is not general, but there are also cases like this (N.I. – 46).

Religious education organized in the frame of the Church

János Molnár describes in the late 1800s that religious knowledge transfer began in childhood. There has been Bible-explanation outside the school, which attracted an increasing number of listeners. (Molnár, 1885, 61–62). These exist even today, and even during the communist era, they held religion lessons and pots, which were very popular among children.

> We really liked to attend Bible classes, Kalman Fias generated for us electricity, we really enjoyed when we held each other's hand, and the first and last one in the row got hit by the electricity, which only ran through on the rest of us (…). It was the highlight of the class for us, we used to say, that "Father, let the electricity hit us". We liked it very much (N.K.).

The confirmation education was carried out by the pastor. In case that two pastors were serving in the settlement, it was always the task of the second priest to teach there. After the change of regime, the religion lessons were held by the pastor, later by the religion teacher, because the pastor's special duties were extended to his work. Nowadays, the pastor also holds religion lessons and preordination classes. Today, the religion lessons of the church are, among others, designed to prepare children and young people in time for church life.

Summary

The main purpose of our paper was to present the alternations that occurred in the process of religious socialization within the Calvinist community of Diosig. We succeeded in achieving this goal, as we could get an in-depth view over the alternations of the religious socialization in the researched community. In order to put the issue into a proper context, we had an overlook across the primary and secondary socialization spheres, such as family, school and church. We also focused on the prayers that have a key role in the learning process of religious behavior and on other forms of social interaction, which determine and substantiate the religiosity of the individuals.

The family is the socialization sphere in which the most important norms, values and attitudes are passed on, thus determining whether the child would be religious or not as a future adult. After all, it can be affirmed that the religious socialization has gradually become more sporadic in the families, while school and church increasingly tend to assume this role in a formal and regular way. Even among the religious families, it is still obvious to them to pass on to their children religious knowledge, especially prayers, but fewer grandparents or parents who do so. Religious knowledge and prayers are taught for the majority of children in kindergarten or in religion classes in the school. However, the religious education provided by the school and the church alone does not seem to be enough for the individual to develop a religious life unless it is associated with the values and norms taken from socialization at home.

As for the limits of the research, we should mention that the research has been carried out only on a single ethnical and confessional community, on the Hungarian Calvinist community of Diosig. We intend to realize a similar research with the same methodology on the other confessional groups present in Diosig.

References

Babbie, E. (2001) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* [*The practice of social research*]. Budapest: Balassi Kiadó.

Bartha, E. (2006) *Vallási terek szellemi öröksége* [*The heritage of religious spaces*]. Debrecen: Bölcsész Konzorcium.

Bodó, M. (2015 május 13) *Az iskolai vallásoktatás jelene és jövője* [*The past and the future of religious education in schools*]. *Keresztény szó.*

Gill, S. D. (1987) Prayer, in M. Eliade, *The Encyclopedia of Religion 1–13,* New York – London: Collier Macmillan, 489–494.

Gog, S. (2007) *Az ateizmus után. Románia a vallási újjászületés és szekularizáció között* [*After atheism. Romania between the religious rebirth and secularization*]. Erdélyi Társadalom, 1, 51–63.

Heiler, F. (1932) *Prayer. A Study in the History and Psychology of Religion.* Oxford.

Horváth-Szabó, K. (2007) *Vallás és emberi magatartás* [*Religious and human behavior*]. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Böcsészettudományi Kar.

Korherr, E. J. (2000) *A valláspedagógia fejlődéslélektani alapjai* [*The psychological basics of the religious education*]. Budapest: Jel Kiadó.

Kustán Magyari, A. (2015) Hitoktatás: kötelezőből választhatóvá [Religious education. From optional to compulsory]. *Erdélyi riport,* 26.

Magyari, T. (2005) *Adatfelvételi módszerek a társadalomkutatásban* [*Interogative methods in the social researches*]. Kolozsvár: Presa Universitară Clujană.

Mauss, M. (1971) Az imádság [The prayer], in Z. Ferge (ed.), *A francia szociológia* [*French sociology*], Budapest: KJK, 132–160.

Molnár, J. (1885) *A Bihar Diószegi Ev. Ref. Egyház Multja és Jelene* [*The past and the present of the Calvinist Church in Diosig*]. Nagyvárad: Laszky Ármin könyvnyomdája.

Radcliffe-Brown, A. (2004) *Struktúra és funkció a primitív társadalmakban* [*Structure and function in the primitive societies*]. Debrecen: Csokonai Kiadó.

Somlai, P. (1997) *Szocializáció.A kulturális átöröklítés és a társadalmi beilleszkedés folyamat*a [*Socialization. The process of the cultural succession and social adaptation*]. Budapest: Corvina.

Tomka, M. (1992) Vallás és iskola [Church and School]. *Educatio,* 1, 13–25.

Vitányi, I., Sági, M. and Lipp, M. (1982) *A kultúra közvetítése a családban* [*The transfer of culture in the family*]. Budapest: Művelődéskutató Intézet.

ESEURI

Migrations dans un monde globalisé

Maria Stoicovici*
Academia Tehnică Militară „Ferdinand I”

Abstract: What perspectives open to the world of the 21st century? Tomorrow's Europe will need to have a structured system of action on free movement. The causes of migrant's decision to leave remain the same; they are specific to each area of departure, but migrants will be more and more numerous. Europe cannot receive more immigrants than the traditional immigration countries do, although the declining demographics and job vacancies can affect its future development; it will "communitarise the management of external borders through the visa system "and the filtering of asylum applications. The EU countries will have to support a common migration policy, but that does not mean that the borders will be closed to all migrants. Besides financial costs, border control also has political implications. A poorly-designed closure policy can influence public opinion to become a vehement opponent of migration and can generate perverse effects contrary to migratory flows and structural adjustments of Southern and Eastern countries; which through people mobility are trying to reduce economic, social and cultural disparities. The alternative to border closure found by migration analysts is to learn how to "live together" and to find real solutions that will enable people to choose between leaving and staying at home." Living together" pursues social cohesion and the integration of immigrant populations.

Keywords: *perspectives; living together; immigration; rights; integration; citizenship.*

Cuvinte-cheie: *perspective; viața în comun; imigrație; drepturi; integrare; cetățenie.*

Introduction

Tous s'accordent à dire que la mobilité, loin d'être un impedimenta, est plutôt un facteur de développement, de la gestion duquel s'occupent les politiques intérieure et extérieure de sécurité. Les migrations constituent aujourd'hui des enjeux mondiaux par leur importance interne et leur dimension internationale. Avec une influence croissante dans les relations bilatérales et multilatérales entre les pays, dans des domaines très divers tels la sécurité, le développement, l'intégration etc., elles réalisent un rééquilibrage démographique ville-campagne ou pays d'origine – pays de destination. En plus, vu leur caractère massif, elles «remettent en cause la stabilité, les garanties démocratiques et les droits de l'homme en Occident» (Seminatore, 2011).

Il y a cinquante ans, l'existence des étrangers, l'ethnique et le culturel ne constituaient pas des problèmes préoccupant les pays d'accueil, parce que l'Etat-nation était conçu comprendre des individus appartenant aux mêmes valeurs. Or les migrations actuelles nuisent aux fondements du système international: souveraineté, frontière, citoyenneté et aux équilibres économiques et politiques de ces pays. Les migrations posent un défi aux systèmes d'éducation, de santé et à ceux qui s'occupent de l'hébergement des migrants. Devant elles, les frontières disparaissent et laissent entendre que ceux qui les protègent manquent de vigilance ou de prudence. Les migrations affaiblissent l'identité nationale.

Par conséquent, il est absolument nécessaire que les Etats sécurisent par surveillance et contrôle leurs frontières et qu'ils coopèrent pour contrôler les flux mondialisés.

* Academia Tehnică Militară "Ferdinand I", Bulevardul George Coșbuc nr. 39–49, Sector 5, București. E-mail: m.stoicovici@gmail.com.

Ayant en vue leur diversification et autonomie accrue, les politiques en domaine doivent changer en permanence, leur objectif visant la migration comme «un processus bien géré et non comme un problème qui devrait être résolu» (Wihtol de Wenden, 1999)

Dans cet article nous nous sommes proposé, en partant des causes pour lesquelles les migrations se produisent, de trouver les nouvelles caractéristiques du phénomène à l'heure actuelle et d'expliquer pourquoi les politiques le concernant ne réussissent pas encore.

Du moment que la migration devient problème prioritaire depuis 2014, l'Union européenne doit prendre toutes les mesures pour assurer à son intérieur le «vivre ensemble» Elle s'est bâti une politique dans ce sens, mais n'ose pas l'appliquer parce que l'essor du phénomène migratoire représentant déjà un problème de sécurité, la pousse de se raviser en se préoccupant d'assurer plutôt la sécurité de son territoire.

Mais comme la diversité culturelle est une réalité, l'attitude de l'Europe doit changer. Sa politique doit être renouvelée et devenir juste, cohérente, correcte, systématique et doit mettre sur le premier plan le dialogue culturel sans lequel une vie pacifique ne pourra exister. Un rôle important revient dans cette démarche à l'enseignement interculturel qui doit partir de l'idée que les cultures doivent être traitées d'une manière égale. Son but ultime c'est de réaliser l'entente. Par conséquent, il s'ingéniera à créer à ses apprentis un sentiment d'identité et de communauté européennes et arriver en fin de compte à créer la citoyenneté active plurilingue et pluriculturelle.

Quant à la Roumanie et à sa triple hypostase de pays d'origine, de transit et de destination des migrants, ici la migration est un processus continuel, le principal processus de changement social et l'une des principales stratégies occupationnelles et de vie.

En tant que pays d'émigration, la Roumanie supporte les conséquences économiques, sociales et démographiques du phénomène. Comme pays de transit, elle est inscrite dans «la voie balkanique» de la migration illégale, cette position lui affectant des domaines vitaux de la société et surtout la sécurité de l'Etat et de ses citoyens. Ses six zones atteintes par la migration illégale connaissent à présent une diminution du phénomène, grâce aux mesures visant à sécuriser et à surveiller les frontières.

L'adhésion à l'UE, ainsi que son emplacement, font de la Roumanie un pays de destination attrayant pour beaucoup de migrants venant des pays de l'Asie centrale, du Moyen Orient, de l'Afrique du Nord, mais aussi de l'espace ex-yougoslave ou ex-soviétique, à la suite des situations de conflit ou post-conflit. Leur nombre s'accroît et va s'accroître une fois avec la nécessité de remplir «les creux» sur le marché du travail. Ayant en vue que dans un avenir proche la Roumanie pourrait devenir un «pays cible» de la migration illégale, on essaie de gérer ce phénomène par des institutions appropriées. L'adhésion a signifié aussi des efforts pour atteindre le niveau de compatibilité législative avec les Etats membres.

Comme les migrations deviennent de plus en plus diverses et autonomes, les politiques les concernant doivent changer en permanence, leur objectif visant qu'elles soient «un processus qui doit être géré, non un problème qui doit être résolu». (Wihtol de Wenden, 1999).

La migration des populations

La migration humaine, par tous ses aspects, se présente comme «un fait social total», comme disait Abdelmalek Sayad, empruntant l'expression à Marcel Mauss, (Sayad, 1999) mais elle a été longtemps perçue comme dépendant seulement du domaine de la souveraineté nationale. «Le dialogue à haut niveau sur les migrations internationales et le développement» qui a eu lieu en 2006 à l'ONU a consacré le thème sur le plan international et dès lors il n'est plus ignoré. En plus, à cette occasion on a jeté les

bases d'un cadre concerté dans lequel ce phénomène soit analysé pour que l'on mette en évidence d'une part les intérêts des pays impliqués et de l'autre, ceux des migrants.

La première question qui se dégage en étudiant ce phénomène est la suivante: **«pourquoi l'homme émigre?»** Bien sûr, la migration a à son origine une motivation de départ précise. Une chose est certaine: il y a et il y aura toujours des motivations de départ, donc la migration ne cessera jamais. Ses causes sont pourtant très diverses. Les théories sur le phénomène donnent des réponses différentes visant soit les déséquilibres entre les économies nationales, soit des événements antérieurs tels que la colonisation, les influences politiques, le commerce, les investissements ou les liens culturels. Si l'on prend aussi en considération et des hypothèses telles la démographie, la dépendance de métropole, la géographie, on aura déjà un tas de réponses à la question posée. Toutes ces théories essaient de rendre compte de l'évolution du système migratoire mondial. Mais leur vision se heurte à quelques obstacles, parmi lesquels la difficulté de tenir compte de l'action régulatrice des Etats sur la migration internationale. Puis, elles ne tiennent pas compte du libre arbitre, des motivations et des logiques des migrants et considèrent ces derniers les victimes involontaires du système. Peut-être la première des causes et la plus sérieuse, celle qui détermine les gens à choisir la migration comme unique stratégie de survie, est la paupérisation massive (Stoicovici, 2013a, 40–41).

Des flux migratoires ont existé depuis toujours. Par quoi peuvent-ils encore s'imposer à l'étude et, en plus, représenter une nouveauté et un sujet d'intérêt inscrit dans les agendas des différents forums internationaux? Dans l'histoire de l'humanité il y a eu plusieurs étapes et plusieurs types de migrations internationales. En les étudiant on pourrait mieux comprendre la distribution actuelle des flux dans le monde, la catégorisation des pays tenant compte de leur relation avec la migration (pays d'origine, de transit ou de destination des migrants), les conditions favorisant les migrations contemporaines, le nouveau profil des migrants, la logique de leur départ, les nouveaux facteurs de la mobilité, les tendances, les conséquences et les perspectives actuelles des migrations, en un mot, l'ampleur sans précédent de ce phénomène.

Les politiques de libéralisation des échanges de marchandises – les accords ALENA, (même si les questions migratoires ont été volontairement exclues de cet échange, l'inclusion du Mexique étant due à la volonté de réguler l'émigration en provenance du Mexique) (Nakache, 2003, 9), le Processus de Barcelonne, (Bertholle, 2005) ou MERCOSUR- n'ont pas eu d'effet direct sur la diminution des flux migratoires. Les migrations n'ont cessé ni en période de crise, parce que leurs causes sont multiples, non seulement économiques. Mais à court terme on a observé une symbiose entre migration et développement: plus de migration détermine plus de développement (en termes de transferts monétaires, culturels, même de démocratie) et, à l'envers, un plus grand développement entraîne une plus grande migration, car les déséquilibres socio-économiques déclenchent un exode rural et de nouvelles mobilités (Stoicovici, 2013a, 72–78). La migration ne suffit pas, quand même, pour créer seule les conditions d'un développement réel.

Les politiques sur la migration ont réussi à arrêter les flux par-ci par-là, mais l'installation des migrants en Europe a créé beaucoup de problèmes aux Etats de destination: l'affirmation des identités ethniques, l'institutionnalisation de l'Islam, la lutte de résistance, manifestée par des solidarités culturelles et/ou religieuses les ont inquiétés. La peur s'est accrue, du moment que cela impliquait de réviser les lois et, par conséquent, d'octroyer des droits «aux étrangers», c'est-à-dire à ceux qui venaient des pays se situant hors de l'Union européenne. Pour les européens, les politiques sur la migration ont la teinte du national. Gérer les migrations signifie pour les Etats-nations quatre grands aspects à avoir en vue: migration et développement, facilitation et réglementation de la

migration et gestion de la migration forcée. Une bonne politique essaie de gérer les problèmes soulevés par chacun des quatre domaines visés. Mais les pays voient différemment ce phénomène et essaient de répondre individuellement à ses nouveaux défis: du point de vue moral (concernant le recrutement des élites), humanitaire (concernant le droit d'asile), de justesse (les quotas), d'équité (l'égalité homme – femme); il y a encore les discriminations concernant le travail, l'école, l'habitation, les rapports avec les institutions de l'autorité.

Si les migrations sont un indicateur du mode de fonctionnement des démocraties (et l'on sait bien que la démocratie suppose non seulement la participation de tous les membres de la société à la prise des décisions importantes, mais aussi beaucoup de tolérance) **pourquoi les politiques sur la migration ne réussissent pas en Europe?** Pourquoi, durant les 40 dernières années qui se sont écoulées, le vieux continent n'a pas réussi à élaborer des politiques de migration applicables dans tous les Etats de l'Union? Les pays occidentaux ont choisi la solution de la «forteresse», soutient Catherine Wihtol de Wenden (2003), très couteuse de tous les points de vue (financier, politique, diplomatique, humain) pour le contrôle des frontières, les rapatriements et les lieux de rétention, au lieu de penser aux politiques visant les avantages de toutes les parts impliquées. Il en résulte clairement que l'Europe, même si elle a déjà projeté de telles politiques, craint leur application, surtout après les événements de 2001 et 2004. La migration a été depuis toujours un problème de sécurité, devenu majeur après les événements mentionnés et les préoccupations visant la sécurité nationale, manifestées dans les Etats membres, diminuent l'impact des politiques communautaires sur la migration, ainsi que la capacité de l'Union de créer un environnement positif pour les immigrés. La conséquence naturelle de l'attitude européenne est l'accroissement de la migration illégale et l'accentuation de la xénophobie de la politique d'extrême droite, conformément à laquelle les immigrés sont des voleurs, terroristes, criminels etc. (Lendja Ngnemzue, 2016).

L'essor actuel de la mobilité des personnes impose la migration comme un problème prioritaire dans l'agenda des forums internationaux, surtout après 2014, auquel tous les Etats concernés doivent attacher une importance croissante par l'élaboration des politiques cohérentes reliant la migration au développement. Mais l'encouragement du développement ne peut être une mesure préventive contre la migration. Tous les deux, migration et développement, sont des réalités complémentaires qui peuvent contribuer à l'amélioration des conditions de vie de tous les hommes.

Il semble que la seule solution qui reste aux européens est d'accepter de «vivre ensemble» (Wihtol de Wenden, 2006). Cela signifie des solutions qui donnent à chacun la liberté de vivre et travailler ici en Europe, du moment qu'il a choisi d'y mener sa vie, sinon de lui donner la possibilité de retourner chez soi, comme affirme l'auteure. «Vivre ensemble» c'est un projet d'envergure visant surtout «la constitution d'une identité culturelle relationnelle» (Wolton, 2003, 161), la réalisation de la cohésion sociale, l'intégration des étrangers et des populations provenues de l'immigration. La ville représente le lieu, «le creuset» de la vie en commun. Le phénomène de métropolisation fait des grandes villes du monde des noeuds des itinéraires migratoires.

La Roumanie, en tant que pays d'origine, de transit et de destination des migrants se voit obligée à gérer aussi bien la sortie que l'entrée d'un nombre de plus en plus grand de personnes. Des politiques de contrôle des flux seront assurément nécessaires et c'est pourquoi la connaissance détaillée du phénomène et la mise en accord avec les politiques afférentes de l'Union sera obligatoire.

Les implications des migrations sur la sécurité des nations

Des phénomènes comme la mondialisation, la transnationalisation, la fragmentation, l'émergence des réseaux, les diasporas demandent impérieusement l'élargissement de l'aire de la sécurité, depuis la dimension militaire et politique à celle de l'environnement, économique et sociétale. De nouveaux concepts, parmi lesquels celui de «sécurité humaine» (Stoicovici, 2013b, 43–46) sont en étroite liaison avec la migration. Ce concept a comme élément fondamental l'individu, composante d'une entité politique et se trouvant en contact permanent avec son environnement. Il concerne les droits des citoyens de vivre dans un environnement de sécurité pacifique, où leurs activités politiques, sociales, économiques et culturelles soient protégées. La sécurité humaine prévoit l'atteinte d'un niveau de vie acceptable et la garantie des droits humains fondamentaux (de s'exprimer librement, de s'associer et de se déplacer). Voilà comment la migration humaine peut demander à être reconnue, car tant que les migrants ont un but honnête, paient leurs impôts, se conforment aux exigences et apprennent la langue du pays d'accueil, ils doivent être protégés dans la même mesure où les autochtones doivent être arrêtés s'ils portent atteinte à la sécurité des autres.

La dimension sociale de la sécurité nationale. La perspective sociale des migrations

La question qui caractérise le monde actuel est celle sociale**. Pourquoi les migrations ne peuvent-elles être comprises en dehors du phénomène de la mondialisation?** Qu'est-ce qui relie migration et mondialisation, du moment que les migrations existent depuis toujours, donc avant la manifestation de ce phénomène? C'est pourquoi il faut analyser sa question sociale, comment elle est apparue, pourquoi, quels sont les défis planétaires et les conséquences de cette question pour la sécurité. Tout part du fait que, si l'extension du capitalisme sous forme financière et commerciale contribue à unifier la planète, sur le plan social elle génère inégalités et exclusion, une puissante polarisation sociale tant à l'intérieur des Etats qu'à leur extérieur, entre les Etats, ou entre les différentes régions du monde.

La mondialisation se manifeste sous différentes formes telles: échanges politiques profonds, nouveaux rythmes de la démographie, croissance des flux financiers et commerciaux sous la direction des entreprises transnationales, nouveaux pôles de croissance économique en Asie, etc. Tous ces changements sont des sources d'insécurité internationale, parce qu'ils fragilisent les Etats-nations, les sociétés qui perdent leurs repères idéologiques et culturels et, en même temps, les individus, qui respectent de moins en moins l'ordre politique établi. Puis s'y ajoutent la perte d'une part de la souveraineté traditionnelle de l'Etat, une faible coopération intergouvernementale et la diminution de la puissance des gouvernements de gérer tous les problèmes économiques, politiques et sociaux du pays. Bien sûr que le domaine le plus affecté sera celui social. Les trois milliards d'hommes qui vivent aujourd'hui «sous le seuil de la pauvreté», leurs conditions de travail, de vie, leur exploitation, en sont des preuves qui réclament en prioritaire le débat de la question sociale tant sur le plan idéologique que politique, ayant en vue qu'elle ne peut pas être dissociée de l'atteinte à l'environnement et menace la survie sur la terre.

D'autre part, les Etats puissants expliquent l'aggravation des problèmes sociaux et les quotas sans précédent de la pauvreté par le fait qu'ils les ont laissés de côté pour s'occuper des problèmes du terrorisme. La lutte antiterroriste c'est la priorité numéro 1; en plan second, c'est la lutte contre la criminalisation de certaines sociétés aux grandes instabilités sociales. Au lieu de lutter contre la pauvreté, pour la justice sociale, la politique

lutte aujourd'hui pour satisfaire aux exigences de la sécurité. Par conséquent, la famine, la pauvreté, l'instabilité des gouvernements, les graves problèmes de l'environnement déterminent les gens de quitter leurs parages à la recherche d'une vie meilleure.

Après la Seconde guerre mondiale l'Europe est devenue terre d'immigration, des milliers de gens de partout le monde se dirigeant vers le vieux continent. Au début, ils ont été admis, parce que les pays européens avaient besoin d'eux pour mettre sur pied leur économie, puis les règles de l'admission se sont endurcies et, petit à petit, l'Europe s'est fermée aux migrants. Aujourd'hui, en dépit de la baisse de la démographie et du besoin massif de main d'œuvre, **l'Europe traite d'une manière indigne les immigrés** (Tarrius, 2002), en leur répondant avec violence, en les privant de liberté, en appliquant des législations aux connotations xénophobes et racistes.

Pourquoi cette attitude? A cause du nombre des migrants qui s'accroît de plus en plus (Castles, 2008)? On sait bien que l'identité européenne se base sur la symbiose ethnique – culturel – national, une «symbiose qui différencie et exclut» et qui refuse à comprendre le nouveau modèle politique de la nouvelle structure du monde qui transcende les frontières nationales. Ainsi se fait que pour les européens les principales menaces sont la migration et les transformations entraînées par le processus d'intégration, ainsi que les conflits entre les communautés ethniques. Ces transformations visent les dimensions identitaires: langue, religion, culture. Pour l'Europe, la nation continue à être le lieu d'identification privilégiée et une instance de réglementation. Elle transcende les différences de tout type (sociales, religieuses, identitaires) entre les populations et les intègre dans une entité organisée dans un projet politique commun. La nation crée aussi l'espace politique à l'intérieur duquel on réglemente les relations, les rivalités, les conflits entre les individus et entre les groupes. Pour l'individu européen l'appartenance à la nation est synonyme à l'appartenance à l'Etat.

L'identité européenne doit résoudre un dilemme: sa modalité classique de définition est basée sur la symbiose ethnique – culturel – national, renforcés par l'Etat national, mais cette symbiose différencie et exclut. Accepter et inclure l'Autre (qui ne partage pas les mêmes attributs ethniques et culturels) c'est être contre la logique de la construction identitaire, c'est la désorganiser. Or, pour les Européens, garder l'identité nationale c'est garder une source contre l'appauvrissement de leur existence.

Alors, dans de telles circonstances, **l'identité européenne peut-elle encore être intéressée à trouver des modalités d'entrer en relation avec l'altérité?** Une chose est sûre: dans la société européenne la diversité culturelle est déjà une réalité quotidienne, la respecter signifie respecter des droits fondamentaux, elle est la pluralité de consciences, sagesses, le dynamisme, elle est une force collective de l'humanité reconnue par de plus en plus de forums internationaux.

L'installation des populations de traditions culturelles et politiques différentes demande aux européens de nouvelles politiques, qui contrôlent et atténuent les différences représentées par ces populations étrangères établies ici définitivement. Plusieurs causes vont accentuer ce phénomène, et dans cet espace devront ainsi cohabiter de plus en plus de gens de cultures différentes. En outre, la dépendance croissante des Etats place les gens dans un processus d'intégration au niveau planétaire. On est d'ailleurs au tout premier stade de ce processus (Elias, 1991). Ce phénomène requerra le dialogue entre cultures et civilisations sans lequel une vie pacifique ne pourra pas exister.

La culture, perçue dans ces quelques aspects (collective, cognitive, sociale et descriptive) (Boacă, 2007) n'a pu exister que déterminée de l'esprit de chaque peuple. Elle a été le fruit de la création et le trésor accumulé en espace et à travers le temps par les com-

munautés humaines. Plus les gens se rapprochent et se connaissent mieux, plus ils se rendent compte de la grande diversité de leurs cultures. N'oublions pas que la culture en tant que produit des sous-cultures (une préoccupation des sociologies anglo-saxonne et américaine) met en valeur l'importance de la diversité culturelle et la nécessité de traiter les cultures humaines de manière égale.

La diversité des cultures peut bloquer la communication. Voilà pourquoi les gens doivent être sensibilisés à la différence et cela c'est la tâche de l'éducation interculturelle, dont le but est l'interaction culturelle. Le rôle de l'école, de tous les facteurs éducationnels est de réaliser l'approche entre les hommes. L'éducation se fait à l'aide d'une langue. La différence ne doit pas être perçue comme une menace, mais comme une possibilité d'enrichissement culturel et spirituel. L'éducation et la philosophie de quelques nouveaux courants tels l'interculturalisme (qui sensibilise sur la diversité culturelle) et le transculturalisme (ou le droit égal de développer des relations transurbaines, transrégionales, transnationales, transcontinentales) se manifestent de plus en plus et prouvent la tendance du monde actuel de se mouvoir, de se transformer, de se rapprocher. Il est évident que le social l'emporte sur le politique et que le social demande au politique de réglementer.

Quand les gens veulent collaborer, ils commencent bien sûr par établir un dialogue entre eux dans une certaine langue, n'importe laquelle. Les aspects concernant les langues sont variés. Voilà quelques-uns d'entre eux. Les langues se trouvent dans une permanente dynamique. Elles se transforment à travers le temps et en fonction des besoins de leurs locuteurs. En plein processus de mondialisation, beaucoup d'entre elles disparaissent et avec elles, des cultures entières de l'humanité, des manières de penser et de comprendre. C'est pourquoi la diversité des langues doit être gardée, elle nous enrichit vraiment.

Chacun de nous connaît deux ou plusieurs langues. Le plurilinguisme peut être un phénomène individuel ou collectif, un facteur de stratification ou d'exclusion. Sur un même territoire peuvent coexister ou entrer en conflits plusieurs langues. Ces conflits peuvent être réglementés par des politiques linguistiques. Chacun d'entre nous fait la preuve d'un plurilinguisme, externe mais aussi interne. Chacune des langues parlées nous exprime d'une autre manière. Nous parlons plusieurs langues ou plusieurs variations de la même langue. On a une langue de groupe, une langue de famille, une langue d'état, une ou plusieurs langues de communication internationale. Chacune de ces langues change les données de l'identité, et prouve ainsi que l'identité unique est une utopie. On protège l'identité propre en protégeant celle des autres.

Chacun de ces aspects nous demande une autre manière d'aborder le problème de l'adaptation des immigrés. En les connaissant, nous nous rendrons compte du rôle important des politiques justes, cohérentes, correctes, systématiques qui doivent être adoptées pour arriver au but établi: l'entente, ayant en vue que les langues ont été et sont encore un facteur d'entente et d'intégration, mais aussi de démarcation et d'exclusion. Les politiques linguistiques sont une composante de la vie publique, de la politique interne et externe, de l'éducation et de l'enseignement.

Un monde plurilingue doit être éduqué dans l'esprit du respect envers l'Autre. L'éducation interculturelle a un rôle crucial dans la lutte contre les réactions de rejet de l'Autre et se réalise par l'intermédiaire de la langue qui représente la manière d'accès privilégié à une culture.

Pour pouvoir éduquer, les enseignants eux-mêmes doivent être formés. Puis, la mission primordiale de l'école est de fournir à tous les élèves (autochtones ou immigrés) scolarisés les outils nécessaires pour maîtriser efficacement la langue du pays de destination, tant sous ses diverses manifestations orales que sous sa forme écrite, en vue d'une bonne intégration. L'enseignement interculturel actuel doit se proposer de réaliser même

en partie le dépassement des préjugés, des stéréotypes nationaux et des conflits qui peuvent les déclencher, et cela par la création d'un sentiment d'identité et de communauté européenne. L'objectif c'est la création d'une citoyenneté active plurilingue et pluriculturelle.

Tous ces aspects sont déjà compris dans le Cadre Européen Commun pour les langues et a commencé à être appliqué sur tout le territoire de l'Union.

La migration de, à travers et en Roumanie

Le titre de ce chapitre vise toutes les positions de la Roumanie face à la migration, c'est-à-dire de pays d'origine, de transit et de destination de la migration.

Si on voulait caractériser en bref le processus migratoire de la Roumanie, on pourrait dire qu'il est le principal processus de changement social, un phénomène devenant l'une des principales stratégies occupationnelles et de vie adoptée par les jeunes gens. Comme la Roumanie est un pays d'émigration nette, elle a été et l'est encore affectée du point de vue économique, social et démographique. Les directions des flux ont visé l'Italie où il y a en ce moment 40% des migrants, c'est-à-dire plus d'un million de personnes, l'Espagne, 30% d'entre eux, les Etats-Unis et le Canada. La migration roumaine est l'un des principaux fournisseurs de main d'œuvre pour le marché européen et la migration de la main d'œuvre est la principale composante de la migration roumaine. C'est un processus continuel qui comprend de plus en plus de jeunes. En 2005, 26,4% d'entre eux représentaient les émigrés aux études supérieures, tandis qu'en Roumanie on enregistre un déficit de main d'œuvre en hausse. Ceux qui s'occupent des statistiques remarquent que la Roumanie exporte trop de main d'œuvre (quatre fois plus qu'elle importe), et surtout qualifiée, de sorte que bientôt le pays va importer des travailleurs, parce que le déficit va augmenter. On aura besoin de main d'œuvre dans le domaine de la recherche, de la création et de l'IT. «or en ce moment «scientifiques, étudiants de troisième cycle, spécialistes en télécommunications, ingénieurs, programmeurs, personnel médical etc., entre deux et cinq mille Roumains par année, représentant en moyenne 2% du contingent annuel d'immigrés réservé aux travailleurs qualifiés, s'établissent au Canada en tant que résidents permanents», note Mihaela Nedelcu (2005). Tandis que Zamfir, (2017) souligne que dans l'IT le déficit est de 35% par rapport à la demande. Cette main d'œuvre va coûter de plus en plus cher. Les leaders du Domaine des Services en Affaires en Roumanie ne sauraient ne pas remarquer les raisons pour lesquelles les Roumains sont sollicités et préférés: ils connaissent plusieurs langues étrangères et leur culture permet une meilleure entente avec les autres.

En 2010, le nombre d'émigrés roumains dépassait 2 millions de personnes et tendait à dépasser celui des Turcs (2,4 millions) en Europe. Quelques-uns sont partis à base d'un contrat légal, d'autres ont émigré pour plusieurs années et il y en a qui ont des contrats plus courts d'une année. Mais il y a aussi des Roumains qui sont devenus les victimes du trafic de toutes sortes et des réseaux du crime organisé, d'autres qui ont travaillé en illégalité en Turquie, Italie et Espagne. La migration illégale a pu se développer à cause d'une capacité insuffisante des autorités roumaines de gérer ce phénomène à l'époque. Les régions roumaines aux plus hauts quotas de migration enregistrent, bien sûr, et les plus grands déficits de main d'œuvre. Bucarest et encore treize départements ont perdu en 2016 plus de 5200 habitants. Au total on a enregistré cette année-là 210000 émigrés. (Mihai, 2017)

En raison de sa position géostratégique, la Roumanie est devenue pays de transit des migrants. Située au confluent des voies qui relient l'Est à l'Ouest et le Sud asiatique au Nord et à l'Ouest européen, elle est incluse

dans «la voie balkanique» de la migration illégale. Cette position pourrait lui affecter des domaines vitaux de la société, y compris la sécurité de l'Etat et de ses citoyens. La migration illégale est aujourd'hui le premier pas vers le crime organisé. D'ailleurs le Centre d'informations de l'ONU pour la Roumanie attirait l'attention en 2009 sur la globalisation du crime organisé et sa transformation en «menace à la sécurité».

En Roumanie, le phénomène de la migration illégale se manifeste dans six zones: à chaque frontière avec les Etas voisins et à la Mer Noire. Chacune présente ses particularités déterminées par le spécifique de la zone. Celui-ci est en fonction des méthodes employées par les migrants, de la destination et du but de leur voyage. Les zones les plus actives sont: la zone Ouest (à la frontière hongroise) et la zone aéroportuaire. Si jusqu'en 2003 les réseaux de migration agissaient à la frontière avec la République de Moldavie et avec la Bulgarie, après cette date on a essayé d'éviter la Roumanie.

Les chiffres montrent que la migration illégale des citoyens étrangers à travers la Roumanie continue (Stroe, 2017), et, d'après les données de l'Inspectorat Général de la Police de Frontière (IGPF) on a enregistré, entre 2016–2017, 1500 migrants étrangers qui voulaient franchir illégalement la frontière en Roumanie. Ils ont été arrêtés et cela, grâce à des mesures visant en principal à sécuriser les frontières du pays (par l'adaptation de la législation, la réorganisation de la Police de frontière, la professionnalisation des policiers, l'intensification de la collaboration interne et internationale, un support logistique performant) et à surveiller les frontières (y compris dépister et surveiller les guides).

Les routes employées par les étrangers venant des pays à grande tendance de migration (Irakiens, Afghans, Indiens etc.), pour arriver en Occident sont: Afghanistan – Iran – Irak – Turquie – Bulgarie – Roumanie ou Afghanistan – Iran – Irak – Turquie – Bulgarie – Serbie – Croatie.

La police de frontière découvre de plus en plus de groupes infractionnels organisés impliqués dans le trafic des migrants. Elle surveille le passage par la Roumanie des citoyens étrangers voulant arriver illégalement dans un des pays de l'Union ou dans l'espace Schengen, profitant de la législation en vigueur qui permet la libre circulation sur le territoire de l'Union européenne de ceux qui ont reçu le statut de réfugié ou de demandeur d'asile.

L'adhésion à l'UE a fait de la Roumanie un pays de destination plus attrayant pour les migrants économiques de l'Est du continent et du Sud asiatique. Consciente du fait que l'intensification du phénomène migratoire met en danger non seulement sa sécurité mais aussi celle des autres Etats membres, la Roumanie a adopté une position qui vise à limiter drastiquement l'immigration économique. Elle croit assurer ainsi la compatibilité avec les autres Etats de l'Union.

En même temps il y a de plus en plus d'étrangers qui viennent en Roumanie. En 2017, 1 855 personnes y avaient demandé l'asile, pendant qu'on avait enregistré plus d'un million de demandeurs d'asile dans l'Union Européenne (Postelnicu, 2017). Des régions qui tout au long de leur histoire ont été exposées à ce phénomène, telles Bucarest, Timisoara, Sibiu et Constanta, hébergent de nombreuses communautés de migrants. Mais il en existe aussi des endroits où la migration est un phénomène plus récent et où la population est moins habituée à avoir affaire avec les migrants.

Par son emplacement, dans le sud-est de l'Europe, la Roumanie est puissamment influencée et supporte directement les conséquences des situations de conflit et post-conflit de l'espace ex-Yougoslavie, de celui ex-soviétique, les influences des situations politiques, sociales ou d'autres genres des pays de l'Asie centrale, du Moyen-Orient et de l'Afrique du Nord, surtout par les groupes de migrants qui l'emploient en tant que pays de transit pour arriver en Occident.

Il paraît que dans un avenir assez proche la Roumanie pourrait devenir un pays-

«cible» de la migration illégale. Le phénomène de la criminalité transfrontalière enregistre les tendances suivantes: l'extension du phénomène de connexion des différentes infractions (*guidage* des migrants illégaux, trafic d'êtres humains, trafic de stupéfiants, de voitures volées), l'accroissement de l'attractivité de la Roumanie pour des citoyens de l'Asie, de l'Afrique, et même de l'Europe, notre pays se transformant d'une source de main d'œuvre pour le marché noir en un consommateur, ce qui entraîne des mutations dans le volume, le sens et la destination de la migration illégale.

La migration est bien gérée par des établissements tels: l'Office roumain pour immigrations (2007), le Haut Commissariat des Nations Unies pour les Réfugiés, ainsi que d'autres organisations non gouvernementales telles le Forum roumain pour les réfugiés et migrants (ARCA), la Conseil national roumain pour les réfugiés (CNRR), le Service des jésuites pour les réfugiés – Roumanie (JRS), l'Organisation des femmes réfugiées – Roumanie (OFRR), Salvati copiii! (Sauvez les enfants!) – Roumanie (SCR).

Les autorités roumaines ont fait des progrès, soutenues bien sûr par les établissements européens en projets et aide financière (investissements en domaine). Ainsi, par des projets tels le système Visa on-line, Le système informatique de management des étrangers, le système EURODAC on a sécurisé les frontières, on a construit et réhabilité des centres d'hébergement pour les étrangers à résidence illégale ou pour les réfugiés.

Chacune des positions mentionnées pose des défis à la sécurité nationale. En voilà quelques-uns: l'accroissement du nombre de migrants tant légaux qu'illégaux (les Roumains sont le plus grand groupe d'immigrés provenant d'un Etat européen); malgré les grandes sommes d'argent envoyées dans le pays, seul un tiers est placé en investissements; un nombre de plus en plus grand de diplômés quitte le pays (ils représentent en tout un quart des migrants roumains et tendent à s'établir à l'étranger).

Conclusion

La migration représente une des forces motrices des transformations sociales de la période actuelle. C'est pourquoi nous devons connaître ses causes et ses conséquences ainsi que les changements sociaux qui en découlent.

Ayant en vue son caractère de «fait social total», la migration doit être analysée de tous les points de vue qui la caractérisent. Parmi eux on peut mentionner: problèmes sociaux, économiques, politiques, militaires, d'environnement. Ils poussent les gens d'émigrer. Là où ils arrivent (si l'on pense à la migration internationale) ils sont confrontés aux problèmes d'adaptation culturelle, d'intégration. Ceux qui réussissent à s'adapter, à s'intégrer, contribuent par leur travail au développement aussi bien du pays de destination qu'à celui du propre pays, et en même temps, à l'amélioration de leur propre situation matérielle. Ceux qui ne réussissent pas, s'ils ne veulent ou ne peuvent pas retourner dans leur pays d'origine, pourraient être la proie des réseaux de crime organisé, et en l'occurrence, porter préjudice à la sécurité des pays de transit ou de destination. D'ailleurs, quelle qu'elle soit, légale ou illégale, la migration crée des problèmes de sécurité tant au pays de destination qu'au pays d'origine. Par leur décision de s'établir dans tel ou tel pays d'accueil, les migrants changent la composition sociale de ces sociétés qui deviennent multiculturelles, multiethniques.

L'analyse des flux de population migratoire met en évidence la multiplication des défis posés, fait retrouvé d'ailleurs dans les préoccupations des gouvernements et de l'opinion publique du pays qui les reçoit. Soit qu'ils impliquent des pays proches ou lointains, soit qu'ils soient libres ou contraints, temporaires ou permanents, ces déplacements humains concernent directement la dynamique de la société contemporaine et lui modifient en profondeur les équilibres.

Ayant en vue le contexte international, les perspectives que je perçois pour l'Europe

concernent la libre circulation et une migration qui va continuer en dépit de l'opposition des décideurs politiques européens qui font de l'enfermement des frontières une doctrine politique de sécurité. Cette conviction est renforcée par les menaces prévues à se produire à l'avenir: la pénurie de ressources d'énergie, d'eau, le terrorisme, mais aussi les menaces politiques, informatiques, économiques. Puis des conflits interethniques, des guerres civiles dues à l'incapacité des gouvernants, des catastrophes naturelles (inondations, tremblements de terre, réchauffement global), tous peuvent provoquer des déplacements massifs de population. Il est important quand même qu'il existe entreaide dans ce monde globalisé, qu'on les gère avec responsabilité et que leurs effets soient éloignés ou au moins atténués le plus possible.

Dans ces conditions, je considère que la gestion du phénomène ne peut se réduire à la gestion des conséquences socioculturelles de ces évolutions et que les processus en cours faisant partie des transformations actuelles doivent être compris et maîtrisés.

Par conséquent, il est nécessaire d'élaborer des politiques favorisant la migration au niveau européen, tant que l'Europe en a besoin. Une entente sur la politique des quotas par secteurs d'activité et sur les conséquences de l'attraction des systèmes de protection sociale, ainsi que sur la corrélation entre l'aide publique au développement des pays sous-développés et le potentiel migrateur de ces pays est en même temps fort nécessaire.

Bibliographie

Lendja Ngnemzue, A. B. (2016) Identité et primauté d'autrui, L'Harmattan, 2008, pp. 36–60. Disponible à file:///C:/Users/Windows/Desktop/9782140003509_extrait%20(1).pdf. Consulté le 3 mars 2010.

Bertholle, A. (2005) Mexique/Etats Unis: 10 après l'ALENA, *Mémoire de fin d'études,* pp. 60–64. Disponible à http://doc.sciencespo-lyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyber-docs/MFE2005/bertholle_a/pdf/bertholle_a.pdf. Consulté le 8 février 2009.

Boacă, M. (2007) Identitatea europeană între deziderate și iluzii, en C. Moștoflei (coord.), *Dinamica mediului european de securitate,* CSSAS, pp. 145–159. UNAp «Carol I».

Elias, N. (1991) *La société des individus.* Paris: Fayard.

Mihai, A. (2017) În pofida creșterii salariilor, numărul de emigranți nu scade. Ce se mai poate face să ținem românii în România? Disponible à https://www.zf.ro/eveniment/pofida-cresterii-salariilor-numarul-emigranti-scade-face-tinem-romanii-romania-anul-trecut-au-plecat-210-000-romani-strainatate-cei-multi-tineri-aflati-inceput-cariera-16710812. Consulté le 3 mai 2017.

Nakache, D. (2003) *Analyse transversale des questions migratoires dans les partenariats économiques Nord-Sud: bilan, enjeux et perspectives.* Disponible à http://www.ieim.uqam.ca/IMG/pdf/analyse-transversale.pdf. Consulté le 10 octobre 2010.

Nedelcu, M. (2005) Stratégies de migration et d'accès au marché du travail des professionnelles roumaines à Toronto. *REMI,* 21, 1, 77–106.

Postelnicu, V. (2017) 1.855 de imigranți au cerut azil în România în 2016; Peste un milion de cereri în UE, cele mai multe în Germania. Disponible à https://www.libertatea.ro/stiri/1-855-de-imigranti-au-cerut-azil-romania-2016-peste-un-milion-de-cereri-ue-cele-mai-multe-germania-1776007. Consulté le 12 février 2017.

Sayad, A. (1999) *La double absence.* Paris: Le Seuil.

Seminatore, I. (2011) Les migrations comme thème de politique étrangère et de sécurité. IERI, Academia Diplomatica Europaea. Disponible à http://www.ieri.be/fr/publications/ie-rinews/2011/f-vrier/les-migrations-comme-th-me-de-politique-trang-re-et-de-s-curit. Consulté le 4 mars 2011.

Stoicovici, M. (2013a) *Migrația populațiilor și perspectiva sa socială și lingvistică.* București: UNAP ”Carol I”.

Stoicovici, M. (2013b) *Securitate și migrație.* București: UNAP ”Carol I”.

Stroe, A. (2017) *160 de dosare de trafic de migranți, înregistrate în România în ultimii doi ani.* Disponible à https://www.mediafax.ro/social/160-de-dosare-de-trafic-de-migranti-inregistrate-in-romania-in-ultimii-doi-ani-16226716.

Tarrius, A. (2002) *La mondialisation par le bas. Les nouveaux nomades de l'économie souterraine.* Paris: Balland.

Wihtol de Wenden, C. (1999) *Faut-il ouvrir les frontières?* Paris: Presses de Sciences-Po.

Wihtol de Wenden, C. (2006) Ouvrir les frontières à l'immigration de travail? *Revue Projet,* 290, janvier.

Wihtol de Wenden, C. (2010) *Rapport d'information présenté à l'Assemblée Nationale le 19 novembre 2003.* Disponible à http://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/europe/rap-info/i1238.pdf. Consulté le 8 novembre 2010.

Winkler, I. (2008) *România exportă prea multă forță de muncă.* Disponible à http://www.ziare.com/udmr/stiri-udmr/iuliu-winkler-romania-exporta-prea-multa-forta-de-munca-354880. Consulté le 9 mai 2011.

Wolton, D. (2003) *L'autre mondialisation.* Paris: Flammarion.

Zamfir, R. (2017) *Deficitul de forță de muncă în IT e de 35% față de cerere.* Disponible à https://www.businesscover.ro/deficitul-de-forta-de-munca-in-it-e-de-35-fata-de-cerere/. Consulté le 15 juin 2017.

RECENZII

Gabriella Pusztai și Tímea Ceglédi (eds.), *Professional Calling in Higher Education,* Partium Press, Personal Problems Solution, Új Mandátum, Oradea, Budapest, 2015, 190 p.

Formarea cadrelor didactice reprezintă o componentă importantă a educației universitare, însă după 1989 prestigiul profesiei didactice a înregistrat o accentuată tendință de scădere în țările spațiului ex-sovietic. Cine vor fi pedagogii viitorului? Este un subiect deosebit de important, pentru că se referă la o temă actuală: ce și cum trebuie să predăm viitorilor pedagogi, cine sunt ei, cum putem motiva activitatea lor, ce bază de cunoștințe au, ce fel de competențe trebuie să le dezvoltăm.

Volumul coordonat de Gabriella Pusztai și Tímea Ceglédi (cercetători în cadrul Universității din Debrecen, Ungaria) reunește contribuții științifice recente la tematica pregătirii universitare și perfecționării cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. Cartea a fost publicată ca urmare a activităților de cercetare întreprinse în cadrul proiectului „Teacher Education Student Survey in Central and Eastern Europe" (TESSCEE) coordonat de CHERD Hungary în 2014.

Structura volumului se concentrează asupra prezentării unor aspecte esențiale legate de situația studenților care se pregătesc să devină profesori și prestigiul formării pentru profesia didactică. Publicațiile din volum sunt concentrate pe patru arii tematice:

1. Reformarea sistemului universitar de pregătire a cadrelor didactice;
2. Contextul social al tinerilor care intră în sistemul de formare;
3. Viața de student în campusurile universitare;
4. Formarea identității profesionale a cadrelor didactice.

În primul capitol este prezentat modul în care se realizează formarea și perfecționarea cadrelor didactice în Finlanda (Pentti Moilanen), Slovacia (Dana Hanesova), Polonia (Marzanna Farnicka) și Ungaria (Balázs Török). Contribuțiile se concentrează asupra caracteristicilor profesiei de dascăl în cadrul diferitelor cicluri educaționale, precum și asupra reformelor curriculare. Se evidențiază faptul că profesia de pedagog este una deosebit de solicitantă, necesitând o dedicare deplină a persoanei pentru profesia aleasă.

Cel de-al doilea capitol discută probleme legate de statutul socio-profesional al familiilor din care provin studenții, apartenența lor culturală, efectele statutului de minoritar (Gabriella Stark și Zsuzsanna Márkus), precum și orientarea educațională și profesională a studenților. În studiul semnat de Tímea Ceglédi se arată că studenții care provin din medii sociale mai modeste tind să se identifice în mai mare măsură cu viitorul lor rol de pedagog. Atașamentul religios reprezintă un factor favorizant în alegerea carierei didactice. Gabriella Pusztai remarcă faptul că 25–30% dintre studenții înscriși nu doresc să activeze în acest domeniu, să devină cadre didactice. Este greu de spus dacă acest raport reprezintă mult sau puțin, însă în orice caz este necesară formularea unei viziuni strategice pentru a atrage tineri de valoare și cu vocație pentru profesia didactică.

Capitolul trei urmărește să prezinte o privire de ansamblu asupra studenților pedagogi: relația lor față de învățătură, statutul lor social, orientările lor valorice privind educația copiilor (Veronika Bocsi, Laura Morvai și Anita Csokai), preocupările lor de timp liber – activitate sportivă și loazir (Klára Kovács). Sunt analizate modalitățile prin care studenții fac activități de voluntariat și participarea lor

la această activitate (Hajnalka Fényes). Studiul semnat de Ágnes Dusa oferă informații despre mobilitatea internațională a studenților, evidențiindu-se o puternică tendință către perfecționarea cunoașterii în limbi străine.

Capitolul IV se concentrează asupra felului în care studenții percep viitoarea lor carieră profesională. József Balázs Fejes, Norbert Szűcs și Valéria Kelemen abordează oportunitățile de sprijin care pot fi oferite studenților cu o situație socială nefavorabilă, iar Mihály Fónai prezintă în perspectivă comparativă imaginea pe care o au despre propria profesiune studenții juriști și studenții pedagogi. Ágnes Engler discută despre efectele schimbărilor sociale actuale asupra tinerilor pedagogi care ajung profesori în localitățile mici, izolate. Din perspectiva alegerii partenerului acești tineri se află într-o situație dezavantajată. Aceasta reprezintă o problemă în strategiile de viitor mai ales în cazul studenților bărbați care nu se gândesc să aibă o relație stabilă, în situația în care majoritatea cadrelor didactice sunt femei.

Datorită metodologiei solid fundamentate științific, a viziunii regionale și a perspectivei comparative internaționale asumate, lucrarea poate fi considerată o introducere valoroasă în stadiul actual al problematicii studiate, oferind puncte de reper solide pentru specialiștii și publicul larg interesați de aspecte legate de procesul de formare a cadrelor didactice în țările Bazinului Carpatic.

Réka Nagy (Pető)
Universitatea din Oradea

Mariana Bălan, *Probleme actuale ale pieței muncii tinerilor în context național și european,* Editura Sitech, Craiova, 2016, 268 p.

Volumul abordează un subiect amplu dezbătut pe agenda politicii publice europene în contextul societății bazate pe cunoaștere axată și pe tranziția tinerilor de la școală la piața muncii și actualelor trenduri demografice. Afectați de recenta criză economică, tinerii reprezintă mai mult de o cincime din populația totală și confruntă dificultăți în integrarea pe piața muncii chiar și atunci când dețin studii superioare. În condițiile creșterii alarmante a ratei șomajului în rândul tinerilor, atingerea obiectivelor europene comune incluse în strategia „Europa 2020" necesită adoptarea unor măsuri care să le faciliteze creșterea gradului de inserție profesională. Autoarea Mariana Bălan este doctor în matematică și economie, cercetător științific I în cadrul Institutului de Prognoză Economică al Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu" al Academiei Române.

Lucrarea își propune „să analizeze problemele actuale ale pieței muncii tinerilor în context național și european, în vederea găsirii unor soluții pentru creșterea gradului de inserție al tinerilor pe piața muncii, dar și pentru a contracara efectele sociale și economice generate de numărul mare de tineri șomeri sau NEET" (tinerii care nu sunt în nici un sistem de educație sau formare profesională și nici pe piața muncii) (p. 4). Pe lângă identificarea particularităților și a problemelor specifice tinerilor în perioada post-criză, lucrarea și-a propus să analizeze consecințele economice și sociale ale participării pe piața muncii a tinerilor, dar și strategiile și politicile de ocupare adoptate în Uniunea Europeană și în România. Un alt obiectiv al lucrării este identificarea principalelor probleme ale ofertei educaționale și a mecanismelor pentru creșterea adaptabilității ofertei la cererea pieței de muncă. Nu în ultimul rând, volumul și-a propus estimarea și prognoza ratei NEET și a șomajului în rândul populației tinere de la noi din țară prin metode markoviene și econometrice. Din punct de vedere metodologic, au fost utilizate metode statistice și modele econometrice (prognoza pe termen scurt a ratei șomajului și a ratei NEET), dar și modele de tip Markov (prognoza mobilității salariaților tineri pe piața forței de muncă și a nivelului abandonului școlar). Datele utilizate provin de la instituțiile publice centrale de profil Ministerul Muncii și Justiției Sociale (Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă), Ministerul Tineretului și Sportului), Institutul Național de Statistică și de la Comisia Europeană (Agenția pentru Educație, Audiovizual și Cultură, EUROSTAT), Consiliul Europei, Organizația Națiunilor Unite (Organizația Internațională a Muncii), Banca Mondială și Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică. Documentele programatice de la nivel european și național referitoare la muncă, tineri și inserția lor profesională au fost analizate alături de literatura de specialitate națională și internațională. Ca structură, volumul include o introducere, cinci capitole și o parte finală dedicată concluziilor și contribuțiilor originale.

Primul capitol „Piața tinerilor. Componentă a pieței muncii" debutează cu un scurt istoric al pieței muncii. Printre primele reglementări românești privind raporturile de muncă menționăm Codul Civil din 1864. A doua parte trece în revistă componentele și structura pieței muncii. Ultima parte este dedicată specificului pieței muncii populației tinere analizată din perspectiva guvernamentală/administrativă, din cea a firmelor și din cea individuală a tinerilor.

Al doilea capitol „Particularitățile și problemele pieței muncii tinerilor" analizează ocuparea și șomajul tinerilor pe piața muncii

în România și Uniunea Europeană, conținutul cererii și ofertei de forță de muncă tinere și repere asupra salarizării tinerilor în unele țări din Uniunea Europeană, Situația tinerilor NEET este cercetată din mai multe perspective: dimensiuni, caracteristici și costuri ale populației tinere NEET; caracteristici generale ale tinerilor NEET, principalele trăsături ale populației NEET, factori determinanți ai încadrării tinerilor în categoria NEET și consecințe economice și sociale ale intrării tinerilor în categoria NEET. În funcție de participarea și interesul față de activitatea politică și socială din societate, statele membre ale Uniunii Europene au fost clasificate în trei mari categorii: grupul țărilor scandinave (nu apar diferențe semnificative între tinerii NEET și cei angajați sau din sistemul de educație și formare), grupul țărilor Europei Centrale și de Est (angajarea democratică și socială sunt mai mici în rândul tinerilor NEET decât al celor încadrați în muncă sau educație) și grupul țărilor din sudul Europei (Portugalia, Spania, Italia și Grecia unde grupul NEET participă activ la viața politică și socială).

Capitolul următor reprezintă o analiză comparativă: „Politici de ocupare a forței de muncă tinere în România și Uniunea Europeană". La nivel european sunt trecute în revistă strategiile și politicile pentru ocupare – obiective „Europa 2020" cu accent pe forța de muncă tânără, dar și politicile de ocupare a tinerilor în state membre, mobilitatea tinerilor pe piața forței de muncă și experiență *versus* adaptabilitate, inovativitate și performanță. La nivel național sunt analizate strategiile și politicile de ocupare. Capitolul se încheie cu două subcapitole dedicate impactului economic al societății bazate pe cunoaștere asupra pieței forței de muncă tinere și considerații privind echilibrele și dezechilibrele pe piața forței de muncă a tinerilor și politici de ajustare.

„Tranziția de la școală la viața activă. Performanțe în ocupare ale absolvenților" este titlul următorului capitol și include o analiză a principalelor probleme ale ofertei educaționale, competențele și aptitudinile pentru stimularea inserției profesionale performante a tinerilor, mecanismele pentru creșterea adaptabilității ofertei la cererea pieței muncii și aplicarea metodei componentelor principale pentru analiza impactului măsurilor active aplicate pe piața muncii tinerilor.

Ultimul capitol este dedicat elementelor de prognoză ale pieței forței de muncă tinere și include metode și modele de prognoză a indicatorilor pieței muncii tinerilor utilizate în literatura de specialitate și prognoza pieței forței de muncă tinere în România.

Volumul contribuie semnificativ la oferirea unei imagini de ansamblu atât a politicilor adoptate la nivel european și național în domeniul îmbunătățirii participării profesionale a tinerilor, cât și a particularităților pieței muncii tinerilor. Piața muncii românești din perioada tranziției poate fi caracterizată prin: „segmentarea și rigiditatea sporite, flexibilitatea redusă în plan profesional; mobilitatea redusă în plan teritorial; absența unei legături directe între productivitate și salarii; gradul ridicat de sindicalizare formală; absența serviciilor sociale corespunzătoare unei piețe a muncii dintr-o economie de piață liberă, suprareglementarea legislației muncii, fără a lăsa loc pentru condițiile necesare existenței unei piețe libere a muncii" (p. 234). Analiza tranziției tinerilor de la școală la piața muncii a evidențiat eficiența măsurilor active adoptate (formarea profesională, informarea, consilierea profesională și stimularea încadrării în muncă a absolvenților instituțiilor de învățământ). Crearea de instrumente de prognoză a pieței forței de muncă tinere reprezintă un alt element de interes al volumului.

Lucrarea este extrem de utilă nu doar pentru mediul academic, ci și celor interesați de dinamica pieței muncii, în special din perspectiva inserției profesionale a celor la început de carieră. Propunerea unor metode de estimare a dinamicii forței de muncă tinere permite factorilor decidenți să evalueze și să monitorizeze vulnerabilitățile tinerilor pe piața muncii și să fundamenteze adoptarea unor politici adecvate de formare

vocațional-profesională și de ocupare durabilă. Totodată, lucrarea contribuie la creșterea capacității mediului academic din România de a dezvolta parteneriate strategice în vederea valorizării rezultatelor științifice obținute.

Simona Maria Stănescu
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Institutul Național de Cercetări Economice
„Costin C. Kirițescu”,
Academia Română

Sergiu Lucian Raiu, *Adultul Emergent – Tranziția de la școală la muncă,* Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2016, 245 p.

Sergiu Lucian Raiu ne supune atenției un foarte interesant volum bazat pe cercetarea din cadrul proiectului „Rezultatele adolescenței. O viziune longitudinală privind influențele contextului social asupra tranzițiilor de succes către viața adultă", în cadrul căruia a fost asistent de cercetare. Datele sunt culese în perioada 2012–2015 care se suprapune cu perioada în care autorul a urmat cursurile Școlii Doctorale de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Componenta empirică a volumului este precedată de o serioasă și documentată parte teoretică. Primul capitol, *Tinerii o problemă socială,* abordează, așa cum se menționează și în introducerea cărții, „tema maturității emergente a tinerilor din România precum și debutul primei experiențe în muncă". Una dintre întrebările la care își propune autorul să răspundă prin această carte este: Care sunt factorii care determină prima experiență în muncă a tinerilor și cum arată aceasta? Tranziția tinerilor spre maturitate începe să fie privită ca o problemă socială, deoarece există tendința de a atinge criteriile care definesc maturitatea mult mai târziu față de generațiile dinainte. Această tranziție include evenimente precum: primul loc de muncă și căsătoria.

Capitolul mai prezintă contextul social al tranziției tinerilor spre maturitate, definește conceptele frecvent utilizate, cum sunt: tinerețe și maturitate. Un aspect important abordat este cel al perioadei adulte emergente – fiind considerată a fi perioada între 18 și 25 (30) de ani. În acest interval tinerii nu se consideră nici adolescenți, nici adulți, cea mai potrivită atribuire fiind cea de „adult în devenire".

Caracteristici ale acestei perioade – perioada adultă emergentă – abordate în teoria lui J. J. Arnett (2000), sunt senzația de trăire între două perioade, explorarea identității, concentrarea pe sine, instabilitatea, vârsta posibilităților. Acest nou concept – de maturitate emergentă – reprezintă chiar un stadiu de viață distinct, în care tinerii se axează mai mult pe sine și autoexplorare.

În tranziția tinerilor spre maturitate sunt întâlnite anumite aspecte în parcursul lor precum contextul social în schimbare, cerințele ridicate, învățarea pe tot parcursul vieții, dar și dificultățile de angajare pe piața muncii, stabilirea de relații și diferențierea de adulți.

Tinerețea este definită ca fiind o perioadă de tranziție de la dependența din copilărie la independența perioadei adulte. „Tânărul" este definit de ONU ca fiind persoana cu vârsta între 15 și 24 de ani. Legea tinerilor din România consideră tinerii ca fiind cetățenii activi între 14 și 35 de ani, iar lucrarea scrisă de Raiu la această categorie face referire. Când ne referim la tinerii din România, aceștia se confruntă cu situații dificile care îi afectează în cele din urmă.

Oportunitățile de angajare sunt limitate chiar dacă facultatea reprezintă pentru mulți dintre tineri un aspect important spre accederea la statutul de adult, dar lungește momentul intrării pe piața muncii. Șomajul și excluziunea socială reprezintă un risc pentru tinerii care de timpuriu nu mai fac parte dintr-o formă de școlarizare sau formare profesională. Printre obstacolele importante pentru intrarea pe piața muncii sunt lipsa competențelor profesionale sau mediile defavorizate din care provin unii tineri.

În etapa de trecere înspre stadiul de tânăr sunt întâlnite schimbări majore care pot aduce uneori dificultăți greu de depășit. Atât *Dicționarul Explicativ al Limbii Române* (1998), cât și *Noul Dicționar Explicativ al Limbii Române* (2002) definesc termenii de „matur" și „adult" prin aceeași expresie, ca

fiind o „stare de dezvoltare deplină”. Interesant este însă faptul că studenții cuprinși în cercetare au făcut diferența între a fi matur și a fi adult, asumându-și principii, valori sau responsabilități, dar conștientizând totuși faptul că nu au o independență financiară.

De ce sunt tinerii o categorie socio-demografică importantă? Cum sunt de fapt tinerii de azi? Tocmai la astfel de întrebări răspunde studiul panel longitudinal pe cohorta de tineri născuți în 1994–1995.

Capitolul al doilea abordează incluziunea socială a tinerilor, prin prisma educației și a incluziunii pe piața muncii. Tinerii NEET's (15–29 de ani) prezintă dificultăți în tranziția de la școală la piața muncii. Parcurgerea unei facultăți nu asigură și succesul unei inserții pe piața muncii, aceasta și din faptul că este deficitară în a oferi abilități practice, atât de necesare. Din această problematică s-au născut de-a lungul timpului stagii de practică, programe și proiecte care să răspundă acestei nevoi, pe de-o parte, a studenților de a dobândi aceste abilități, iar pe de altă parte a angajatorilor care au nevoie de punerea în practică a cunoștințelor dobândite.

Autorul pune întrebarea: este importantă pregătirea tinerilor pentru integrarea pe piața muncii? Cum este caracterizată o tranziție de succes spre un loc de muncă și înspre o carieră? Au fost menționate atât criterii extrinseci, cât și criterii intrinseci cum e satisfacția la locul de muncă. Vocația și aptitudinile sunt principalii factori în alegerea profesiei tinerilor.

Printre riscurile excluziunii tinerilor de pe piața muncii se numără mai ales lipsa de experiență profesională. La finalul anului 2013, conform Eurostat, peste 5 milioane jumătate de tineri sub 25 de ani erau șomeri în UE-28. Raiu subliniază importanța voluntariatului, a stagiilor de practică și a antreprenoriatului. Acestea sunt reale oportunități pe care tinerii le au la îndemână în vederea dezvoltării abilităților de viață și care duc în cele din urmă la îmbunătățirea și chiar creșterea angajabilității acestora.

Capitolul al treilea abordează teorii importante ale tranziției spre maturitate și chiar perspectiva structuralist-funcționalistă. Aceasta este centrată pe nevoile sistemului social și pe structurile ce îndeplinesc aceste nevoi.

Stratificarea socială, spune Parsons, este menită să crească diferențierea dintre oameni. Teoria sa a stratificării arată că unele locuri de muncă dețin un prestigiu mai mare și sunt mai bine remunerate prin prisma abilităților solicitate, a banilor, a timpului și a pregătirii necesare. Robert K. Merton afirma faptul că fiecărui status îi corespunde un set de roluri și fiecare persoană ocupă o varietate de statusuri cu propriul set de roluri. Mediul familial este acela care își lasă amprenta asupra formării valorilor și are o influență asupra traseului spre maturitate. Este menționată în cadrul acestor teorii și cea a capitalului social, dezvoltat de Coleman, care include între formele capitalului social încrederea interpersonală, obligațiile și așteptările dintre oameni, normele, relațiile și accesul la informațiile împărtășite.

Capitolul al patrulea este dedicat prezentării rezultatelor cercetării tranziției de la adolescență la stadiul de adult tânăr. Cele două obiective sunt: cercetarea percepției tinerilor din România despre ei înșiși înainte și după absolvirea liceului, chiar prin comparație cu tinerii din alte țări, iar al doilea obiectiv este cunoașterea factorilor care influențează inserția tinerilor și evoluția lor pe piața muncii.

Sunt prezentate patru cercetări. Prima abordează criteriile maturității în opinia liceenilor, iar a doua cercetare în opinia studenților. A treia cercetare abordează criteriile maturității prin studii comparative, iar a patra este o perspectivă longitudinală asupra succesului tranziției spre maturitate a tinerilor români. Toate acestea contribuie la analizarea factorilor tranziției de la școală la locul de muncă, de la perioada dependentă la cea independentă. Cercetările sunt mixte, fiind atât calitative, cât și cantitative, reprezentând un plus pentru a răspunde obiectivelor și întrebărilor de cercetare.

Autorul testează un model explicativ al factorilor cu cea mai mare influență asupra

tranziției de la școală la locul de muncă și încearcă să pună în evidență în ce măsură realizarea acestei tranziții, la tinerii între 18 și 25 de ani, determină realizarea altor tranziții care le oferă mai multă independență – de exemplu a se muta singuri sau cu iubitul/iubita.

Analiza criteriilor maturității în opinia studenților – 100 de tineri între 18 și 25 de ani – a dus la următorul rezultat: 75% dintre ei nu se consideră adulți. Argumentul lor este că nu se simt adulți din cauza lipsei de experiență, a dependenței financiare față de părinți și a faptului că încă sunt dependenți de părinți sau de cei din jur. Cei care, dimpotrivă, se simt adulți în unele privințe, consideră că au o gândire matură, își asumă responsabilități, iau decizii independent și suportă consecințele acelor decizii, simțindu-se în stare să se descurce în vederea rezolvării acelor lucruri sau probleme.

Studenții experimentează de asemenea un sentiment ambivalent cauzat de refuzul de a renunța la unele comportamente copilăroase sau adolescentine care până la urmă îi privează de asumarea unor responsabilități proprii. Ei se axează în definirea maturității pe faptul că acest proces este unul continuu și se atinge prin prisma experiențelor prin care trecem, putând să ne controlăm astfel comportamentul și atitudinea, să luăm decizii și să ne adaptăm la diversele situații care intervin.

Scopul celei de-a treia cercetări a fost să urmărească rezultatele prin compararea tinerilor din România cu opiniile celor din alte țări, iar categoriile urmărite prin prisma criteriilor prin care adolescenții și studenții definesc maturitatea au fost individualismul, responsabilitățile familiale, conformarea la normă, tranzițiile biologice, tranzițiile cronologice și tranzițiile de rol.

Un aspect interesant în evoluția generațiilor este faptul că, indiferent de contextul cultural sau de țară, perioada emergentă s-a extins până în jurul vârstei de 30 de ani. În aceste rezultate comparative, au fost cuprinși pe lângă români și chinezi, afro-americani, canadieni, latino-americani, australieni, americani asiatici, americani europeni, greci și cehi.

După cum se arată în acest capitol, sunt importante pentru tranziția spre viața adultă experimentarea următoarelor tranziții de rol: finalizarea studiilor, angajarea cu normă întreagă sau a deveni părinte. Maturitatea relațională, independența financiară și respectarea normei sunt cele mai importante criterii ale maturității pentru tinerii din România cuprinși în studiu, iar concluzia este că adulții emergenți din România experimentează încă o anumită libertate înaintea identificării ca fiind o persoană matură. Această tranziție spre maturitate este un proces social, psihologic și cultural.

Cea de-a patra cercetare inclusă în volum ne oferă o perspectivă longitudinală asupra succesului tranziției spre maturitate a tinerilor români. Una dintre orientările de cercetare o reprezintă identificarea factorilor care influențează debutul tinerilor în muncă. Lucrurile de care depinde succesul spre vârsta adultă sunt cunoștințele, aptitudinile, abilitățile și caracteristicile transmise oamenilor prin procesul de educație, dând naștere la un sentiment al identității integrate, un activism și o motivație de utilizare a cunoștințelor și strategiilor față de dorințele finale.

Această cercetare și-a propus să vadă și cum îmbină tinerii studiile universitare cu primele experiențe de muncă, ce influență au factorii demografici, sociali și evenimentele negative din viața individuală și de familie în succesul tranziției tinerilor spre maturitate și asupra atitudinilor de angajare a lor în muncă. În formarea factorilor care definesc succesul tranziției spre maturitate s-au selectat caracteristici cum sunt: factorul succes educațional (terminarea educației, rezultatele bune la învățătură), evitarea comportamentelor de risc, bunăstarea psihologică, percepția sănătății și angajarea în muncă.

Pe ansamblu, volumul supus atenției noastre aduce un plus în peisajul sociologic românesc contemporan prin complexitatea studiilor, prin abordarea extinsă a factorilor care influențează succesul tranziției spre maturitate. Perspectiva longitudinală oferă o

imagine de ansamblu a tranziției spre maturitate a tinerilor români. Pentru a înțelege cât mai bine realitatea, pentru a putea interveni și a sprijini tinerii în acest demers, dar mai ales pentru a putea răspunde nevoilor actuale de pe piața muncii, avem mare nevoie de studii precum „Rezultatele adolescenței…". Pe de altă parte, complexitatea abordării face din cartea propusă de Sergiu Lucian Raiu o lectură oarecum dificilă pentru cititorul neinițiat.

Delia Domnița Rogojan
Universitatea din Oradea

Traian Rotariu, Luminița Dumănescu, Mihaela Hărăguș, *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015),* Polirom, Iași, 2017, 333 p.

Analiza situației demografice a României pe o perioadă de aproape șapte decenii contribuie la înțelegerea tranziției demografice la noi în țară. Volumul a văzut lumina tiparului la editura Polirom, colecția Sociologie Antropologie – cercetări și eseuri, colecție coordonată de Lazăr Vlăsceanu și Liviu Chelcea și inițiată de Elisabeta Stănciulescu. Traian Rotariu este profesor emerit al Departamentului de sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca și director onorific al Centrului de Studiere a Populației. Luminița Dumănescu și Mihaela Hărăguș sunt cercetătoare ale centrului.

Conform Cuvântului înainte, prima parte, „Populație și politici demografice în anii regimului comunist (1948–1989)" (Traian Rotariu, Luminița Dumănescu) reprezintă o variantă dezvoltată a textului „La démographie de la Roumanie pendant la période du régime communiste (1948–1989)" apărut în *Annales de démographie historique,* nr. 2, 2014, pp. 22–63. A doua parte „Fenomene și procese demografice în perioada postcomunistă (1990–2015)" este semnată de Traian Rotariu și Mihaela Hărăguș.

Analizele incluse în volum se bazează pe datele oferite de Institutul Național de Statistică (datele recensămintelor, anuarele statistice, anuarele demografice, seria de date TEMPO) și ale EUROSTAT. Una dintre principalele provocări ale realizării cărții a reprezentat-o disponibilitatea datelor atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ. Acestora se adaugă accesul la informațiile primare și la metodologia de calcul a datelor sau chiar modificarea metodologiei. În cazurile în care datele lipseau din sursele oficiale, s-a recurs la estimări. Din aceste motive, autorii consideră că „demografia românească are un imens handicap față de ceea ce se găsește ca sursă de informație în majoritatea țărilor europene" (p. 7).

Prima parte a cărții oferă o imagine de sinteză asupra evoluției demografice din perioada comunistă. Sunt analizate mortalitatea și politicile sanitare, familia și reproducerea populației și evoluția volumului populației și unele modificări structurale ale acesteia. Primele informații statistice privind decesele pe vârste apar din 1956 ceea ce a permis calcularea speranței de viață la naștere, anterior fiind disponibile doar informații privind rata brută de mortalitate și rata de mortalitate infantilă. Pe baza datelor disponibile, dar și a estimărilor pentru 1946–1948 și 1956, se constată că „într-un deceniu (sau chiar mai puțin) durata vieții crește cu peste 20 de ani" (p. 19). Trendul speranței de viață în România a fost similar celorlalte țări din blocul ex-sovietic, dar, spre deosebire de acestea, „creșterea valorii indicatorului s-a oprit cu aproape un deceniu mai târziu decât în alte țări" (p. 23). În ceea ce privește eforturile publice din domeniul sanitar, capitolul evidențiază pașii realizați în protejarea populației concluzionând că regimul comunist a „câștigat în mare măsură bătălia cu bolile microbiene (…) dar el nu a fost capabil (…) să întreprindă reforme semnificative pentru tratarea bolilor degenerative, în special a celor cardiovasculare" (p. 30).

Capitolul „Familia și reproducerea populației. Politici familiale" include „Câteva repere privind politicile familiale ale regimului comunist", „Evoluția fertilității" și „Nupțialitatea și divorțialitatea". Din per-

spectiva politicilor familiale (politica în domeniul căsătoriei și divorțului, legislația cu privire la avort, protecția familiei) adoptate în perioada comunistă, „a predominat caracterul represiv al politicii nataliste, în vreme ce în țările vecine (…) au predominat mai degrabă aspectele stimulative, măsuri pozitive pentru incitarea populației la sporirea descendenței" (p. 43). Din punct de vedere al fertilității, impactul măsurilor de interzicere a avorturilor în anul 1966 au condus la „aproximativ 80 de avorturi la 100 de nașteri" (p. 51) în perioada 1967–1989.

Capitolul dedicat evoluției volumului populației propune o analiză detaliată privind „Dinamica populației și factorii principali ai schimbărilor", „Schimbări în structura etnică a populației", „Migrația rural-urbană, componentă principală a migrației interne în perioada comunistă" și „Îmbătrânirea populației". Migrația sat-oraș a fost preponderent unidirecțională în favoarea urbanului și a condus la cumularea a șase milioane de locuitori. Totuși, aceste mișcări nu au modificat raporturile celor trei provincii istorice. Principala concluzie a capitolului este aceea că „moștenirea demografică a regimului comunist a fost una care nu a reprezentat un motiv de îngrijorare pentru guvernările postdecembriste și nici nu poate fi invocată pentru a da seamă de problemele sociale apărute ulterior" (p. 113). Printre anexele primei părți a volumului, remarcăm textul integral al faimosului decret 770 din 1 octombrie 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii.

Partea a doua a cărții „Fenomene și procese demografice în perioada postcomunistă (1990–2015)" abordează problematica numărului și structurii populației României după 1990, mortalitatea, constituirea și disoluția familiilor (nupțialitatea și divorțialitatea), fertilitatea (starea și evoluția fenomenului și determinanții sociali) și o serie de mențiuni finale. Deși datele disponibile sunt mai multe comparativ cu perioada comunistă, consistența lor este apreciată de autori ca nefiind cea dorită în ciuda eforturilor naționale postdecembriste și de aliniere la standardele Uniunii Europene odată cu aderarea din 2007. Un element provocator din această perspectivă este reprezentat de migrația externă. O primă sursă de erori a reprezentat-o diferențierea și cuantificarea populației rezidente (cu reședința obișnuită în țară) față de cea legală (cu domiciliul, înscris în actul de identitate, în țară). Astfel, „calculele valorilor populației la 1 ianuarie sau la 1 iulie în perioadele intercensitare nu au luat în considerare nici migrațiile temporare și nici unele evenimente speciale ale mișcării naturale (decedații și născuții cetățenilor români aflați în populația rezidentă a altor țări). O a doua sursă de erori este, în opinia autorilor, reprezentată de înregistrările censitare din 1992, 2002 și 2011.

Capitolul „Populația României după 1990. Număr și structură" propune cititorilor analiza evoluției populației (atât a celei legale cu domiciliul în România, cât și a celei rezidente), structura pe sexe și vârste și îmbătrânirea populației. Punctăm în continuare principalele concluzii: populația României după 1990 este „într-un constant și accentuat declin (…) și nimic nu pare a se prefigura ca un factor care, pe termen scurt, să producă o inversare sau măcar o atenuare a ritmului acestui proces" (p. 137). Cu referire la îmbătrânirea populației, aceasta „este mai puțin avansată decât în ansamblul populației UE" (p. 147) în timp ce raportul de dependență ne plasează încă mai bine față de alte state europene.

Capitolul dedicat mortalității include câteva precizări preliminare, evoluția parametrilor generali ai mortalității și determinanții mortalității. Parametrii generali analizați sunt: speranța de viață la naștere și la diferite vârste, mortalitatea infantilă, mortalitatea la diferite vârste, rata generală standardizată, decesele în cifre absolute și relative și mortalitatea în profil teritorial. Determinanții mortalității includ: cauzele medicale ale deceselor (boli infecțioase și parazitare, tumori, boli ale aparatului circulator, cauze externe șamd) și factorii sociali cu influență asupra mortalității. Se accentuează inegalitatea de șanse în fața morții astfel încât rata de deces la bărbați

este mai mare comparativ cu femeile. Se constată rate mai scăzute de deces cu excepția bolilor tumorale.

Următorul capitol este dedicat constituirii și disoluției familiilor (nupțialitatea și divorțialitatea). Fiecare dintre cele două aspecte este analizat din punct de vedere al datelor și tendințelor de bază cărora se adaugă constatări de detaliu. La începutul perioadei analizate, nupțialitatea în țara noastră era relativ ridicată, iar căsătoriile relativ timpurii față de alte state europene. Pe parcursul celor 25 de ani analizați, „instituția căsătoriei a rămas una atractivă" (p. 192) și stabilă în timp ce vârstele medii la prima căsătorie cresc cu 5,5 ani. În ceea ce privește divorțialitatea, „a crescut ușor după căderea comunismului, afectând în medie circa 25% dintre căsătorii, față de 20% în anii anteriori" (p. 208). În perioada de tranziție s-a constatat o instabilitate a instituției căsătoriei.

Următoarele două capitole sunt dedicate fertilității: starea și evoluția fenomenului și determinanții sociali. Ca dinamică, în perioada 1990–2015 „s-a petrecut inițial o scădere de amploare și relativ bruscă a intensității fenomenului, care a fost urmată de o cvasiconstanță, pe termen lung" (p. 219). Argumentele pentru această caracterizare succintă se bazează pe analizele privind evoluția indicatorului sintetic de fertilitate, intensitatea și calendarul nașterilor și fertilitatea generațiilor. Capitolul dedicat determinanților sociali ia în considerare fertilitatea în raport cu familia, educația, statutul ocupațional, profilul teritorial și etnia. În funcție de aceste elemente, autorii propun cinci categorii de femei: salariat peste liceu, salariat cel mult liceu, nonsalariat peste gimnaziu și nonsalariat cel mult gimnaziu din mediul urban și rural. Incidența mare a nașterilor în rândul categoriilor de femei vulnerabile impun adoptarea unor politici specifice diferite. Capitolul se încheie retoric: „oare n-ar fi mai profitabil pentru societate și, în același timp, n-ar fi mai ușor să se aloce resurse pentru ameliorarea condițiilor de viață ale celor născuți, deci a calității umane a ființelor existente, decât pentru o ipotetică sporire a fertilității? (…) o astfel de grijă a societății pentru copiii născuți n-ar fi prin ea însăși stimulativă pentru creșterea natalității? (p. 296).

Rezultatele volumului conduc la concluzia că asistăm la o continuare a omogenizării regiunilor și a mediului rural față de cel urban.

Volumul aduce o contribuție semnificativă la înțelegerea dinamicii populației din România. Solida documentare statistică și argumentele de natură științifică o recomandă cu căldură pentru fundamentarea adoptării unor politici de politică socială în domeniu. Scrisă într-o manieră accesibilă, cartea este de mare interes nu doar pentru mediul academic și universitar din țară și din străinătate, dar și pentru toți cei interesați de evoluția populației României.

Simona Maria Stănescu
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Institutul Național de Cercetări Economice
„Costin C. Kirițescu", Academia Română

Cătălin Zamfir (coord.), Iancu Filipescu (coord.), Elena Zamfir, Simona Ilie, Simona Maria Stănescu, Maria Iordache, *Sociologia românească: 1900–2010. O istorie socială,* Editura Eikon și Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, 300 p.

Volumul Sociologia românească: 1900–2010. O istorie socială își propune „să ofere o imagine completă a sociologiei românești din 1900 până în prezent" (p. 17), fiind o lucrare unică în contextul publicisticii de profil, ce analizează amplul proces de cristalizare și consolidare a sociologiei românești, de la primele lucrări publicate la începutul secolului trecut și până la dezvoltările consemnate din perioada actuală. Lucrarea, coordonată de către prof. dr. Cătălin Zamfir și c.s. dr. Iancu Filipescu, propune o perspectivă integrată asupra sociologiei românești, fundamentată pe evidențierea momentelor ce au conturat construcția sa instituțională, pe aportul adus de către personalitățile științifice la dezvoltarea acestui domeniu și pe analiza publicisticii din întreaga perioadă 1900–2010.

Pentru pregătirea materialului au fost analizate trei *seturi de fapte sociologice:* a) *publicațiile* din domeniul sociologiei (peste 25 de mii de volume și studii științifice); b) *instituțiile de profil* (facultăți, institute de cercetare, programe de cercetare, reviste de specialitate) și *tematica publicațiilor sociologice* (domenii de cercetare, perspective teoretice și perspective metodologice).

Evoluția sociologiei românești nu poate fi înțeleasă în afara evoluției societății, în ansamblu său. Astfel, transformările și etapele pe care le-a parcurs sociologia sunt rezultate ale determinărilor exercitate de către cadrul vieții sociale și economice: *„schimbările din sociologie sunt (...) marcate de o dinamică internă a ideilor și metodologiilor, dar mai mult de schimbările din contextul social. Sociologia s-a dezvoltat în cutele istoriei și acestea i-au determinat profilul"* (p. 24). Ipoteza de la care pleacă volumul de față face trimitere la faptul că „*sociologia românească trebuie privită în primul rând ca produs al societății românești; ea variază ca producție, orientare și tematică în diferitele faze ale istoriei României"* (p. 25).

Cartea este compusă din șase părți, care, la rândul lor, reunesc 25 de capitole tematice. Prima parte a volumului prezintă viziunea globală a autorilor asupra transformărilor înregistrate de către sociologia românească. În următoarele părți sunt analizate particularitățile celor trei etape majore de evoluție istorică: 1900–1947 (sociologia în perioada capitalismului în dezvoltare), 1948–1989 (sociologia în perioada comunistă), 1990–2010 (sociologia în tranziție). În partea a cincea regăsim o analiză detaliată asupra tematicii studiilor de specialitate publicate în fiecare dintre aceste trei perioade, în timp ce în partea a șasea sunt discutate o serie de întrebări referitoare la perspectivele de viitor ale sociologiei. La rândul lor, cele trei perioade menționate anterior reunesc 14 etape, particularizate prin evoluții specifice. Lucrarea analizează fiecare dintre aceste etape atât din perspectivă evenimențială, cât și prin prisma tematicii abordate prin lucrările publicate.

Sociologia românească de până în anul 1947 a atins apogeul prin cercetările desfășurate în cadrul Școlii Sociologice de la București, circumscrise rolului activ pe care

sociologia trebuie să-l joace în cadrul proceselor de dezvoltare socială (*sociologia militans*). În perioada comunistă, sociologia a cunoscut o evoluție sinuoasă, marcată de cele două momente în care a fost interzisă (1948 și 1977), etapele de relansare și continua încercare de adaptare la contextul social. Perioada de după 1990 a adus reafirmarea rolului sociologiei prin consolidarea învățământului superior și a instituțiilor de cercetare. Au fost înființate domenii, specializări și programe universitare noi (aici un rol important a fost deținut de către programele de asistență socială). Totodată, după anul 2000 s-a înregistrat cea mai intensă activitate publicistică din întreaga perioadă analizată.

În urma analizelor realizate asupra publicațiilor apărute în perioada 1900–2010, pot fi desprinse câteva concluzii semnificative. În primul rând, se observă faptul că sociologia și-a păstrat, cu unele excepții, aceeași tematică de cercetare în cele trei perioade de evoluție. Cele mai des întâlnite subiecte în studiile de specialitate au fost cele ce au adresat legătura dintre contextul economic și viața socială. Producția publicistică a variat în concordanță cu statutul pe care sociologia l-a deținut. Din acest punct de vedere, se evidențiază două momente de maximă activitate publicistică. Primul corespunde activității Școlii Sociologice de la București, iar cel de al doilea se referă la perioada actuală, marcată de extinderea învățământului superior sociologic.

Flavius Mihalache
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Academia Română

Gorazd Meško, Justice Tankebe, *Trust and Legitimacy in Criminal Justice. European Perspectives,* Springer International Publishing, Switzerland, 2015, 301 p.

Gorazd Meško este profesor de criminologie la Facultatea de Justiție și Securitate Penală din cadrul Universității din Maribor (Slovenia), doctor în Criminologie Comparată din anul 1998 și are o vastă activitate de cercetare științifică, etalată în 213 articole și studii publicate în lucrări de specialitate. Interesele sale de cercetare includ controlul criminalității, prevenirea criminalității și asigurarea securității, comportamentul delincvent și legitimitatea instituțiilor formale de control social.

Justice Tankebe este lector asociat la Universitatea din Cambridge din anul 2004, la catedra de Criminologie. Este, de asemenea, membru al Academiei Britanice postdoctorale. A studiat sociologia ca student la Universitatea din Ghana (Legon) și are un doctorat în domeniul Criminologiei, obținut în anul 2008 la Colegiul St. Edmund. Este un autor destul de mult citat în lucrări din sfera criminologiei (2.274 de citări din anul 2013 încoace).

Cei doi sunt figuri marcante în domeniul de referință al justiției penale, sociologiei crimei și studiului autorității poliției, astfel încât o lucrare sub coordonarea lor merită toată atenția din partea specialiștilor, practicienilor sau studenților interesați de științele penale, sociologie politică, criminologie sau antropologie socială.

Cartea de față, structurată în două părți, una teoretică și alta aplicată, este un demers internațional valoros și integrează în cele 300 de pagini, douăsprezece capitole care tratează din perspective diferite conceptele de „încredere", „legitimitate", „autoritate" în justiția penală în general și în referire la instituția poliției, în particular.

Prima parte a volumului cuprinde șase capitole teoretice întinse pe 137 de pagini, fiind toate adunate sub denumirea generală de „Autoritatea și sistemul de justiție penală".

A doua parte, mai practică, cuprinde alte șase capitole întinse pe 138 de pagini, în care sunt prezentate rezultatele unor studii, cercetări empirice și sondaje de opinie cu același obiect de studiu: instituția poliției. Toate capitolele sunt înglobate sub genericul-umbrelă: „Studierea încrederii în Poliție și a legitimității autorității ei".

Capitolele sunt realizate individual sau în echipă, în total de 24 de colaboratori din mediul academic și practicieni din structurile de poliție din șapte țări europene: Polonia, Anglia, Slovenia, Olanda, Germania, Austria și Belgia reprezentând zece centre universitare de prestigiu: Londra, Cambridge, Oxford, Leeds, Maribor, Ljubljana, Linz, Ghent, Tilburg și Varșovia.

Autoritatea și încrederea sunt concepte vechi în criminologie. Amintim doar două dintre referințe. De exemplu, în lucrarea *Cauzele Delincvenței* (1969), Travis Hirschi a enunțat și testat ipoteza înfrânării, a influenței autorității asupra delincvenței. El afirmă că „dacă o persoană nu simte niciun atașament intrinsec față de o instituție sau față de reprezentantul acesteia, atunci și legile sau normele acestora sunt lipsite de autoritate și de legitimitate pentru acea persoană" (p. 127). La fel dovedește și Tom R. Tyler în lucrarea sa *De ce se supun oamenii, legii?* (2006) care oferă o analiză și o interpretare a rezultatelor unui sondaj de opinie realizat prin telefon, pe populația adultă din Chicago. Concluzia o reprezintă importanța practicilor judiciare pentru evaluarea subiectivă, intrin-

secă a populației și pentru investirea instituțiilor statului din sfera justiției cu autoritatea și legitimitatea cuvenită.

Deși foarte asemănătoare, *încrederea, autoritatea* și *legitimitatea autorității* sunt concepte distincte și intens studiate în perioada recentă. Evoluția sistemelor de justiție penală și reformele din instituțiile de aplicare a legii din ultimii 25 de ani, în special din țările Europei de Est, au deschis apetitul de studiu multor nume consacrate ca de pildă David Beetham (*The Legitimation of Power,* 2013) sau Silvia Staubli (*Trusting the Police – Comparisons across Eastern and Western Europe,* 2017). Unele studii au căutat să găsească măsura în care legitimitatea (definită ca o conformitate față de normă sau lege, ori ca o recunoaștere a profesionalismului) este replicabilă în alte spații socioculturale decât statele Americii de Nord. Altele s-au concentrat pe îmbunătățirea provocărilor metodologice și teoretice ale cercetărilor de teren.

Lucrările adunate în acest volum sunt demersuri reușite de a înainta în cunoașterea acestui domeniu relativ nou pentru cercetarea socială. Toate capitolele fac referire la înțelesul conceptelor de *încredere* și *autoritate* cercetate în diverse contexte sociale, în distincte perioade de timp și pe diferite populații.

Capitolul inaugural „Încrederea în tranziție: Legitimitatea Justiției Penale în societățile aflate în tranziție" (pp. 19–44) îi aparține Susannei Karstedt de la Universitatea Leeds (Anglia) și se concentrează pe analiza „legitimității" în societățile aflate în tranziție, la debut de democrație. Lucrarea studiază felul în care procesul tranziției formează autoritatea instituțiilor din sfera justiției penale. Acestea (poliția, magistratura) sunt considerate pietre de temelie pentru legitimitatea statelor și a guvernelor, iar investirea lor cu încredere (din partea populației) reprezintă fundamentul tranziției spre democrație (p. 24). Printr-o analiză comparativă, longitudinală (1974–2010) a țărilor aflate în tranziție, Susanna Karstedt caută un răspuns la întrebarea: *de ce pierd instituțiile din sfera justiției recunoașterea morală și care e procesul de redobândire și recuperare a autorității?* Soluția pare a fi eficiența în combaterea criminalității (profesionalismul și competența în îndeplinirea sarcinilor zilnice) și reducerea corupției (considerată a fi una din cele mai importante reforme în poliție și justiție) (p. 25). Autoarea investighează tipurile de schimbări instituționale din sfera lărgită a societății, care afectează în cea mai mare măsură legitimitatea justiției penale.

În capitolul următor „Regimul pedepselor, legitimitate și opinia publică" (pp. 48–65), Julian Roberts din cadrul Centrului de Criminologie Oxford (Anglia) și Mojca M. Plesničar de la Institutul de Criminologie – Facultatea de Drept din Liubliana (Slovenia) cercetează relația dintre regimul pedepselor (ale condamnărilor penale) și opinia publică despre legitimitatea pedepselor. Cei doi studiază ceea ce în termeni mai comuni se poate numi *„legitimitatea primară a justiției",* adică ceea ce ține de atitudine, opinie, percepție publică față de pedeapsa/condamnarea penală și mai ales motivul pentru care în multe țări, populația consideră regimul sancționator ca fiind „fără legitimitate". În aceeași măsură se încearcă și găsirea unor moduri de a influența pozitiv opinia publică cu referire la această temă. Starea de fapt evidențiază o supraevaluare a legitimității regimului de condamnări penale.

Cel de-al treilea capitol din partea teoretică a volumului „Procedura penală pentru victimă, dintr-o perspectivă internațională" (pp. 67–77) este realizat de Jan van Dijk de la Universitatea din Tilburg, Olanda și se concentrează asupra studiului victimelor infracțiunilor și percepției acestora asupra legitimității procedurii penale. Autorul cercetează cum această perspectivă poate prognoza disponibilitatea victimelor de raportare ulterioară a abuzurilor, prezentând și rezultatele unor sondaje internaționale realizate cu populații-victime (ICVS) din perspectiva procedurii penale. Autorul ajunge în final la concluzia că procedura penală orientată spre confortul/binele victimei ar trebui să fie centrul programelor de creștere a autorității (îmbunătățirii legitimității autorității) forțelor de ordine în Uniunea Europeană.

Capitolul realizat de Witold Klaus, Konrad Buczkowski și Paulina Wiktorska, toți trei venind de la Institutul de Studii Juridice din cadrul Academiei de Științe Varșovia (Polonia), „Încurajarea și susținerea victimelor infracțiunilor penale – un scop realist sau un concept teoretic?" (pp.79–102) ia în discuție efortul uman de susținere, încurajare și motivare a victimelor diferitelor infracțiuni penale din trei perspective distincte asupra victimizării. Prima este cea *legislativă,* punând sub semnul întrebării codul de procedură penală polonez și capacitatea legislației naționale de a oferi un suport real și eficient victimelor; a doua perspectivă face o analiză comparativă a cadrului legislativ existent în Polonia cu normele de aplicare în sistemul judiciar, verificând măsura în care procedura penală oferă suport victimelor și este eficientă în prevenirea revictimizării; iar a treia perspectivă ne-ar permite să evaluăm dacă drepturile victimelor au fost cuprinse în mod realist și aplicabil în textele de lege și în practicile judiciare naționale poloneze, sau dacă ele sunt doar teoretice, fără aplicabilitate în fapt.

Paul Ponsaers, din cadrul Facultății de Drept, Departamentul de Criminologie și Științe Penale de la Universitatea din Ghent (Belgia), este autorul celui de-al cincilea capitol: „Este legitimitatea un atribut al Poliției?" (pp. 106–120). Tema abordată ridică următoarele întrebări: Poate Poliția, prin structura și acțiunile proprii, să gestioneze singură problema legitimității? Este capabilă să își asigure nivelul de încredere și imaginea publică dorită, în condițiile în care depinde de încrederea populației și de gradul acesteia de mulțumire față de serviciul prestat? Soluția nu ar fi alta decât cea de creștere a eficienței și a profesionalismului instituțional. În antiteză se susține și o altă teorie, respectiv aceea că poliția nu este în sine un actor activ în construirea legitimității, așa cum ar fi ea definită în sensul clasic, sociologic weberian (adică prin invocarea distincției dintre legitimitatea normativă și cea empirică). Încrederea în instituția poliției este dependentă de variațiile mecanismelor sociale, dincolo de structura sa instituțională, intrinsecă și, mai mult, este prinsă într-un cerc vicios: autoritatea, legitimitatea poliției nu depinde de construcția sa socială, funcțională, ci aparține sferei politicului, factorilor guvernamentali decizionali care gestionează întregul capital de încredere publică, la nivelul întregii societăți și, implicit, la nivelul instituțiilor statului; în sens restrâns, autorul lansează ipoteza conform căreia factorul politic manageriază autoritatea Poliției.

Benjamin Flander și Aleš Bučar Ručman, ambii din cadrul Facultății de Justiție și Securitate Penală a Universității Maribor (Slovenia), încheie seria capitolelor teoretice cu lucrarea „Pierdut în Tranziție: Reformele sistemului judiciar și crizele sale de legitimitate și autenticitate în țările din Europa Centrală și de Est" (pp. 124–143). Cei doi se concentrează asupra autenticității sistemului judiciar în Europa Centrală și de Est aflat în tranziție. Problema legitimității acestuia este analizată prin prisma trendului criminalității, a modificărilor politicilor judiciare, a reformelor legislațiilor penale, a politicii regimurilor de pedepse, a sistemelor penitenciare și a încrederii în justiție și în instituțiile de aplicare a legii. Cu majore modificări politice, economice și sociale începute prin anii '80, sistemul judiciar a cunoscut multe transformări în țările Central și Est Europene. Tranziția s-a făcut de la sistemul opresor, ilegitim (din perioada comunistă, ce avea un puternic caracter sancționator al instituțiilor de stat) la modelul democratic de justiție europeană, îndreptat spre apărarea drepturilor omului. Justiția penală a trecut de la un conservatorism profund de tipul „lege și ordine" sau „ordine și disciplină" și de la pedepsele radicale (inclusiv pedeapsa cu moartea) la soluții mai blânde, democratice, cu accent pe respectarea libertăților fundamentale. Însă trecerea a fost întreruptă de multe alte crize ale legitimității și autenticității justiției penale.

Partea a doua a cărții „Analiza încrederii și autorității instituției Poliției" începe seria lucrărilor aplicate prin capitolul „Legitimitatea empirică văzută ca două premise psihologice conectate între ele" (pp. 148–168). Astfel, deschiderea o fac Jonathan Jackson, Mike Hough, Ben Bradfor și Jouni Kuha,

membri ai Institutului de Cercetare a Politicilor Penale, de la Universitatea din Londra, ai Departamentului de Metodologie din cadrul Școlii de Studii Economice din Londra, respectiv ai Centrului de Criminologie din cadrul Universității din Oxford. Conceptul de legitimitate, după ei, implică două perspective culturale interconectate: *una legată de consimțire, de autorizare* (cred oamenii că o entitate autoritară, de forță, cum e cea a poliției, are dreptul și temeiul prin definiție de a influența și corecta comportamentele celorlalți?) și a *doua, cea de validitate etică* (cred oamenii că atributul puterii este exercitat în sensul moral?). Folosind datele European Social Survey (ESS), runda a cincea, ei evaluează scala de măsurare a nivelului de legitimitate a instituției poliției și examinează utilitatea a trei moduri diferite de reprezentare a autorității, prin intermediul unui model mai amplu: cel al cooperării publice poliție–comunitate.

În intervenția lor din capitolul II al celei de-a doua părți a volumului „Evaluarea validității diferitelor constructe de legitimitate aplicate pe modelul structurat" (pp. 172–197), Jerneja Šifrer, Gorazd Meško și Matevž Bren, toți trei de la Facultatea de Științe Penale și Securitate din cadrul Universității Maribor (Slovenia), fac un rezumat al rezultatelor unor studii și cercetări realizate anterior și susțin că legitimitatea este un puternic vector de conformare în fața legii și de încredere în corectitudinea, onestitatea reprezentanților justiției. Ei își fundamentează argumentele prin rezultatele a patru sondaje de opinie realizate în Slovenia după modelul structural: a) încrederea în justiție în European Social Survey (runda a cincea), b) testul modelului lui Tyler despre „*de ce oamenii se conformează legii?*" în Slovenia, c) un studiu realizat pe un eșantion format din elevii adulți din Slovenia și d) o cercetare a studenților la Facultatea de Drept din Slovenia. În ciuda diferitelor sensuri acordate termenului de legitimitate, a diferitelor perspective și puncte de predicție în rezultatele obținute în aceste sondaje, mesajul celor trei este unul singur: relația dintre dimensiunea publică a încrederii în justiție și corectitudinea reprezentanților din justiție este puternică și evidentă în construirea legitimității conferită acesteia, însă încrederea populației în instituția poliției și în corectitudinea polițiștilor este totuși esențială, definitorie.

Branko Lobnikar, Andrej Sotlar și Maja Modic, din cadrul Facultății de Științe Penale și Securitate de la Universitatea din Maribor (Slovenia), publică articolul „Avem încredere în ei? Opinia publică referitoare la activitatea Poliției în diferite arii de politici publice în Europa Centrală și de Est" (pp. 199–210) în care scot în evidență că, deși avem multe cercetări și anchete în legătură cu autoritatea, încrederea publică în instituțiile statului în Europa de Vest și în America, în țările Europei Centrale și de Est studiile sunt foarte puține la număr. Astfel, guvernele și polițiile acestui grup de țări nu sunt conștiente de nivelul performanței lor, ele bazându-se doar pe propriile analize ale dinamicii criminalității, pe propriile evaluări ale capacității lor de menținere a ordinii publice și totodată pe sprijinul cetățenilor (ca un dat firesc) prin cooperarea mediocră a poliției cu cetățenii. Analiza puținelor rezultate ale investigațiilor științifice existente despre încrederea publică în instituțiile statului din țările Europei Centrale și de Est atrage atenția asupra golului existent în acest domeniu.

„Încrederea în Poliția Germană. Factorii determinanți și consecințele comportamentului civic" este capitolul scris de Nathalie Guzy din cadrul Departamentului de Analiză și Statistică al Biroului Federal al Poliției Judiciare din Wiesbaden (Germania) și Helmut Hirtenlehner din cadrul Centrului de Criminologie al Universității „Johannes Kepler" din Linz (Austria) (pp. 213–236). Aceștia pun în discuție teoria lui Tyler, fondatorul cadrului procedural penal, după care „legitimitatea" în forma restrânsă este definită ca „obligația percepută de a te supune" (p. 213). Tyler susține că încrederea publică sau legitimitatea autorității poliției joacă un rol central, decisiv în încurajarea populației să coopereze cu poliția, în dezvoltarea spiritului civic. A sesiza o infracțiune poliției

este o dovadă și o formă de comportament dezirabil, ce denotă o mare încredere în instituție. Astfel, autorii articolului cercetează relațiile de interdependență dintre experiențele proprii ale cetățenilor cu poliția atunci când fac sesizări, diferitele nivele ale încrederii populației în poliție și experiența directă a victimelor cu polițiștii, din prezentarea rezultatelor unor sondaje de opinie realizate pe teritoriul Germaniei. Concluziile studiilor susțin în parte ipoteza existenței relațiilor de interdependență și dezvăluie o pistă falsă, destul de periculoasă, aceea a argumentării nivelului de încredere pe baza datelor colectate din sondaje realizat exclusiv în rândul victimelor.

„Legitimitatea Poliției în Europa Centrală și de Est. Rezultatele unui sondaj național al studenților de la Facultatea de Drept" este capitolul realizat de Gorazd Meško și Katja Eman (pp. 240–265), ambii cercetători la Facultatea de Științe Penale și Securitate din cadrul Universității Maribor. Autorii prezintă rezultatele unui sondaj de opinie transnațional, realizat în șapte țări Central și Est Europene pe eșantioane formate din studenți la Facultatea de Drept, cu întrebări despre *autoritatea poliției* și a *justiției.* Rezultatele arată că legitimitatea și încrederea în poliție diferă mai ales în funcție de gradul de democrație atins în țara respectivă. Mai mult, ei demonstrează că există diferențe între țările studiate în privința atitudinii negative față de poliție. Îmbunătățiri în acest segment sunt necesare, mai ales că respondenții sunt viitorii profesioniști ai sistemului judiciar.

„Propria legitimitate a Poliței, uzul forței și comportamentul sindical în Slovenia" este capitolul final, scris de cei doi coordonatori ai volumului Justice Tankebe și Gorazd Meško (pp. 270–284). Cercetarea empirică a legitimității poate fi considerată ca referindu-se la *„autoritatea asupra publicului"* și implică o recunoaștere *sine qua non* a autorității poliției de către subiecții de drept penal (suspecți, victime, infractori). Ceea ce rămâne totuși neexplorat este termenul de „titulari de autoritate" sau cel corespondent de „auto-legitimitate". Aceste concepte se referă la conștiința titularilor de putere de propria autoritate. Această nouă dimensiune a autorității instituțiilor publice este subiectul acestui ultim capitol al cărții. Folosind datele unui sondaj de opinie realizat pe un eșantion format din ofițeri de poliție din Slovenia, autorii au examinat existența corelației dintre auto-legitimitate și titularii de putere și au explorat influența celor îndreptățiți în exercitarea puterii (incluzând decizia de a folosi forța), dar și raportarea la valorile organizației și loialitatea instituțională.

Pe ansamblu, avem de-a face cu o lucrare densă, cu o mare cantitate de informație, dar bine totuși structurată. Diversitatea articolelor și împletirea teoriei cu practica (cercetarea) sociologică face ca volumul să fie un reper în bibliografia oricărei lucrări academice ulterioare în domeniu. Referințele bibliografice sunt cuprinzătoare și alcătuiesc o bază solidă de fundamentare teoretică, iar metodele descriptive din partea a doua a cărții sunt complexe și variate.

Deși are un număr mare de pagini, cartea se citește relativ ușor, are un limbaj accesibil studenților, cercetătorilor, dar și practicienilor. Este o lucrare ce se recomandă singură prin complexitatea temelor abordate, rigurozitatea scrierii și calitatea cercetărilor efectuate, ca necesară în orice bibliografie din aria de studiu conexă sociologiei, științelor juridice, criminologiei sau antropologiei sociale.

Andrea Mihaela Fieraru
Universitatea din Oradea

ISSN: 2668-1455
ISSN-L: 1220-5389